

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2017
2

Csaplár Vilmos prózája | Lapis József, Németh Zoltán,
Tózsér Árpád versei | Balogh Ádám, Magyar Vivien,
Bakos Árpád tanulmányai | Kritikák Aleš Debeljak,
Milen Ruzskov, Miljenko Jergović, Slobodan Tišma,
Pajtim Statovci és Plamen Dojnov könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Szerkesztők:

Demus Zsófia (*képregény*), Pápay György (*tanulmány*), Vass Norbert (*kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Zahari István, Zsolnai György

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Megjelenik minden második hónap 15-én

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múzsa

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Tózsér Árpád: <i>Kis Testamentum</i> (Bárka, 2017/1.)	3
Lapis József: <i>Ártér</i> (Zempléni Múzsza, 2017/1.)	5
Németh Zoltán: <i>Marcus Aurelius a Garam partján</i> (Kalligram, 2017/2.)	6
Ürmös Attila: <i>Családi tangó</i> (Élet és Irodalom, 2017. február 10.)	7
Mizsur Dániel: <i>Folyam</i> (Apokrif, 2017/1.)	13
Pass Lajos: <i>Akkor sem az volt a jó</i> (Ezredvég, 2017/1.)	14
Géczi János: <i>1975</i> (Műhely, 2017/1.)	15
Csaplár Vilmos: <i>Major csikja</i> (Jelenkor, 2017/2.)	16

■ BALKÁN

Balogh Ádám: <i>A Balkán mint régió a rendszerváltás utáni magyar historiográfiában</i>	31
Magyar Vivien: <i>Háború gyerekszemmel</i>	41
Bakos Árpád: <i>Mit kezdjek veled, Balkán?</i>	52

■ KÉPREGÉNY

Róczei György: <i>Epimétheusz Balkánol</i>	62
--	----

■ KRITIKA

Nagy Balázs Péter: <i>Atlantiszok alkonya</i> (Aleš Debeljak: <i>Balkáni pallóhíd</i>)	68
Csuka Botond: <i>Medicina picaresca</i> (Milen Ruszkov: <i>Nyakig a természetben</i>)	73
Vidosa Eszter: „Statikus zuhanás” (Miljenko Jergović: <i>Gloria in excelsis</i>)	79
Szarvas Melinda: „Igen, fenntartásokkal” (Slobodan Tišma: <i>Bernardi szobája</i>)	83
Gorove Eszter: <i>Macskák és kígyók</i> (Pajtim Statovci: <i>Macskám, Jugoszlávia</i>)	88
Pogány Eszter: <i>Bulgáriai láttelel</i> (Plamen Dojnov: <i>1956. A magyar felkelés és a bolgár irodalom</i>)	93

■ **REPERTÓRIUM**

2017. január–február (Zahari István) **98**

■ **SZÉPIRODALMI FIGYELŐ-DÍJ**

Kontra Ferenc **115**

Székely Csaba **116**

Dudás Győző **119**

Számunk szerzői **123**

Lapszámunk borítóján Rőczei György grafikája látható.

Lapunk megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Együttműködési
Alap

SZEMLE

Tózsér Árpád

KIS TESTAMENTUM

Csaplár Vilmos *Istennel vagy nélküle*
című könyvébe

Az ablakom alatt égi balett:
fák spiccelnek föl az alkonyi pírba.
Evilági transzcendencia lett
a táj. Mimodráma, máslettbe írva.

Már rég nem ok és okozat a kint s bent,
kidobott tévé hunyja a szemét,
a kukában törött kamera – mindent
beföd rühünk: az autonóm szemét.

Végződném, mint tegnap is – este van,
de előttem a net könyve kinyitva:
Fölös az ember a földön – e tant
már egy bionikus kompjúter írta.

A *Wille zur Macht* imígy folytatódik:
a technika az akarát maga.
Így ért be hát az evolúció itt:
megül bennünket szenzorok hada.
Mutatják, ahogy szép szubsztanciánk
foszladozik – felszín alatt a mást,
azt, ahogyan a ciklikus világ
kiforogja a soros rothadást.

Az idős Ezra Pound kis trafikot kért,
vén lelkem, ím, már ennél is szerényebb:
nem kérek e kortól, csak fürge hóhért:
végződjek ki és végződjem be, végleg.

Ajánlás

Óceánt köpülni indultam egykor,
szörfözök most a net hullámain:
hátha csak kör zárul, s jön új gyerekkor!? –
Holt vizeken istenek árnya ing.

Bárka, 2017/1.

Lapis József

ÁRTÉR

Mikor arra jártunk,
nem vettük észre, hogy
megsértettük a táj szövetét.
Olyan erősnek tűnt a nyári berek,
s mi vigyázva mértük ki benne lépteink.
Bokába óvatosan maró gyomok,
napszíttá fűszálak,
pikkelyes vájatok a sárban.
Hátunk mögött a töltés hullóteste
tekeredett rá a holtágra.
Valami mozgott a levegőben,
épp a kanyar után,
a gémeskút maradványai és
a dróton lógó fehér kutyatetem között.
A bennem lévő üresség és
a belőled kipárolgó szomorúság miatt
akkor azt hittem, egyikünk érzései
oldódtak bele a felkészületlen világba.
A rét a folyó felől várta az árt,
mely hetekkel később érkezett,
felmosva rég kihűlt helyünket.

Zempléni Múzsza, 2017/1.

Németh Zoltán

MARCUS AURELIUS A GARAM PARTJÁN

A szépség a szenvedés hiánya.
De akkor hogyan lehet szép az idő?
A valaha volt holttestek százai,
a földből áradó iszonyú halálbűz
átölel, körülfog minden létezőt, örökre.
Vagy a születendő test belsejében,
egészen belül, legbelül,
létezik egy elérhetetlen buborék,
amely mentesül az időtől?
És kiül a bőr felszínére? Látszik
az arcon, ott van a gyönyörű szemekben?
Ott a szavakban, amelyek belülről indulnak?
Aki őrzi ezt, az szép? Isteni, tiszta?
Elérhetetlen az idő számára?
Úgy megyek át a táboron, hogy
visszafogom a lélegzetem,
ne keveredjen a külső buborék
ezzel a belsővel. Tisztát akarok,
most és örökre! A szépet, megtartani,
az idő ellenében. De jaj, hörög az ellenség,
és jajognak a római katonák is.
Halál van a buborékban, szenvedés.

Kalligram, 2017/2.

■ Németh Zoltán 1970-ben született Érsekújváron. Verset ír. József Attila-díjas.

Ürmös Attila

CSALÁDI TANGÓ

Ágyúsok vagyunk, valami ótvar hatvanéves Haubica nevű első világháborús maradványt dédelgetünk. Azt mondják, háború esetén mi lennénk az első vonal, ha majd megtámadnak délről az olaszok. Északról és nyugatról a németek, keletről a bolgárok, románok, de főleg a szovjetek, az úrból meg az UFO-k és az amerikaiak. Mindenre van forgatókönyv, ásni kell, elvtársak, ásni. Sahiti Aslan egy kukkot sem ért az egészből. Prizren melletti cigánytelepen nőtt fel, nyolcadik gyerek, a család lakodalmakba jár zenélni, az ő feladata, hogy ritmusra rázza a csörgődobot, egész életében nem csinált mást. Az ottani román nyelvet beszéli, kicsit tud albánul, az első, amit szerbhorvátul megtanul: *Boli me kurac, neću! Fáj a faszom, nem csinálom!* Minden este ő mossa a vécét, Ibiši, az albán tizedes ugyanúgy meg van győződve, hogy Sahitiből embert farag, mint arról, hogy ha Budapestre menne, ott minden magyar nőt meghódítana. Ibiši egy méter hatvanhét centi, nagy fogú, járás közben tarzanosan dobálja a vállát és népdalokat dúdorászik.

Politikai órán Drača Marinko alhadnagy azt kérdi Sahititől, milyen rangja volt Tito marsalnak. Ez olyan, mintha megkérdezné, milyen folyó folyik a Duna-híd alatt, ám Aslanunk hosszan töri a fejét, agyában kavarnak a fogalmak. Egyszer elárulta nekem, ha lejár a katonaideje, nem tud hazamenni, majd megvárja valamelyik földijét, és vele utazik. Most vágyakozva néz ki az udvarra, repülne a madarakkal, tőlük nem kérdeznek ilyen nehezeket, végül eszébe jut az egyetlen rang, amit ismer, és boldogan rávágja: *Desetaaar! Tizedes!* Később Šormaz major is kiszúrja a politikáin, azt mondja neki: Hej, ti crni! Hé, te fekete! – Sahitit még az albánok is úgy hívják: Kurrum, ami koromsötétet jelent. – *Sorold fel szépen, hány köztársaság van Jugoszláviában.* Sahiti izzad, a rossz tanuló felel, aztán kezdi: Hrvatska, Kroacija, Srbija, Kosovo...

Azonnal leülsz! Ha ezután bárki kérdez, mondd azt, hogy berekedtél, és ne szólj semmit, mert ha szólsz, lábtörölt készítek a bőrödből. Ibiši lefordítja neki albánra, Sahiti ezt is nehezen érti, a majorra vigyorog, a jötevőre, és megköszöni, hogy nem kell többé felelnie az órákon.

Közeleg a tél, a kiképzés végén terepgyakorlatra megyünk, az öreg katonák ijesztgetnek, hogy ott marad a vesém, annyira hideg lesz. Az

idős bakák a dzsombák, mi fiatalok gušterok, azaz gyíkok vagyunk, az újoncok, akik még az esküt sem tették le, a fácánok. A környéken valódi fácánt még senki sem látott, a kaszárnyában kék tollú pávák futkosnak, a pukovnik madarai, aki tollat húz ki a farkukból, az tizenöt nap börtönt kap.

Vizsgálatra jelentkezem a spliti katonakórházba az orrsövényszerűlésem miatt. Műteni kell, hurrá, megúszom a terepgyakorlatot! Tengerzöld pizsamában járkálok, mint a civilek, nővérképzős gyakornokoknak udvarolok, a kórház ablakából nézem az Adriát. A szobatárs egy alacsony kumanovói roma srác, a tengerészgyalogságnál szolgál. Civilben bokszoló, de eltörték az orrát, azt mondták, menjen el katonának, ott megoperálják, utána megint versenyezhet. Széttoljuk az ágyakat, bokszolni tanít, fő a lábmozgás, az ütések csak utána jönnek. Benyit a nővér a vacsorával. *Miféle betegek maguk?* A bokszoló két ujjal megragadja az orrát, mozgatja a törött csontnál, vicces hangot ad, mintha a nyelvvel csettintgetne. A lány nevet, Dáliának hívják, harmadikos középiskolás, segítünk neki kihordani az ételt a többi szobába. *Az operáció után már nem lesztek ilyen virgoncok!* – mondja, és két meggyes vaníliapudingot ad, amit a mandulaműtések a kettesből úgysem tudnának megenni.

Nincs aneszteziológus, az orrsövényműtét nem altatásban megy. A lokális érzéstelenítés az, amikor lekötöznek a székbe, bekötik a szemed, aztán jön az injekció. Bele az orrba, sokáig, fájdalmasan, milyen megalázó, úgy nyüszítetek, mint egy kutya. Talán mégis terepgyakorlatra kellett volna mennem. Egy vesével még elédegel az ember, most meg itt pusztulok el a fájdalomtól. Az orvos kalapáccsal és vésővel az orrnyergemen farag, kábultan tűröm, a kötéstől csak lefele látok, a keze véres. Megpihen, hallom, hogy iszik, aztán megbeszéli az esti randit az asszisztensnővel. A végén gurulós hordágyra tesznek, a szobámban a kis kumanovói bokszoló vár: *Milyen volt, mesélj!* Izgul, mert ő a következő. Rettenetesen fáj az orrom, nem tudok beszélni, annyit nyögök csak: *Umrečes... meg fogsz dögleni!*

Márciusban harminc újonc érkezik, huszonnégy közülük koszovói albán. A többiek: egy Pavlović nevű okostojás Boszniaából, a stréber Maksimović Belgrádból, egy Ismail Bošota nevű roma srác Macedóniából, az orosz grófi leszármazott Dubinjin Kruševácról, és egy Kukolj nevű hórihorgas szlovén, aki egyéves korától Nyugat-Németországban élt vendégmunkás szüleivel. Választhatott, hogy ott lesz sorkatona, vagy Jugoszláviában, a marha meg idejött, hogy villogjon az osztálytársai előtt. A hatodik egy magyar srác Beckserokról, nagy hajú rockerként

érkezik, virágos hímzésű hippibundában. Hiába nyírják le a haját, a fejét utána is kissé előre tartja. Kitűnően gitározik, ő Losonc Zoli a Zsíroskenyér nevű együttesből. Nagylemezük is megjelent Újvidéken, a számok fele heavy metál, magyarul éneklük a Still Loving You-t a Scorpionstól, de vannak az albumon lakodalmas népzene is, rock és muskátlidivat, a címadó szám a New Orleans sláger átírata, ahol az I Say Hey-he-i-hey-hey helyett azt üvöltik: Zsí-í- ros-kee-nyér! Akármilyen szart is játszik a zenekara, azért tud ez a Zoli, úgy szólózza a Ten Years After *I'm Going Home*-ját, mint Alvin Lee a Woodstockon. Megszállott zenerajongó ő is, együtt sörözünk, King Crimson hallgatunk walkmenről, és közben rengeteg cigit szívunk. *Hasítottá' má'?* – kérdi, mikor a nőkre terelődik a szó, aztán jönnek a sztorik, hogy teherautón meg fürdőkádban, falubúcsún a sátrak aljában, házibulin, viharban, pincében, padlásan hogyan tette magáévá a nőket: *Faszikám, nem kell oda dezodor meg fogkrém, csak igyál egy kis sört, szívj el két szál cigit, az olyan, mintha fogat mosnál! Ezt szeretik a pinák, ez olyan férfias! Osztté tényleg, hasítottá má'?*

Megkérdem, mi az a hasítás, Zoli nevet: hát baszás, mi lönné? Hasítottá má'?

Rátapintott a fájó pontra. Jungferként katonának menni nem egy dicsőség, ezért is próbálkoztunk az utolsó nyáron a tengerparttal, Marácz Laci, Varga Zsolt meg én. Gondoltuk, majd Porečon vagy Vrsaron talán sikerülhet végre, ott az a rengeteg német meg olasz bombázó, de nem jött össze semmi, bezzeg Szatyinak otthon igen. Kifogott valami Veszna nevű csajt, és amikor Ljutovóra ment gyümölcsöt szüretelni a lány szüleihez, magáévá tette egy terebélyes körtefán.

Én a marha nagy szerencsémrel a bevonulásom előtt két héttel lettem szerelmes egy lányba, izgalmas rombuszmintákat tapintottam fehér harisnyáján, teljes volt az összhang, ilyen nőt csak egyszer talál az ember. Négy hónap levelezés után Erika lelépett valami motorossal. Később az egyetemen Bordás Timi mesélt egy csendes-óceáni törzsről, ahol a fiúk, ha kosarat kaptak, hatalmas szikláról vetették le magukat. Lehet, hogy én is zuhanok, vagy már összetörtem, és minden, amit azóta élek, csupán a haldokló agytekervényeimben futó lehetőségek falsul összerendezett játéka.

Nem, még nem hasítottam! A seregben a srácok zöme sem, persze az olyanok nem érnek, mint az öreg Mazrek Muhamed, aki már huszonhat éves, és három gyereke van otthon Koszovóban, vagy Tomaš Goran, a huszonnyolc éves dzsomba, aki végigdugta fél Szarajevót. Meg azok

sem, akiknek állandó nőjük van, mint a szlovén Praznik, meg a koszovói Bljakaj, az utóbbi papájának vendéglője is van Peja központjában, és a tizennyolcadik születésnapjára egy Zastava 101-es autót kapott. A nyegle Mirena a másik véglet. Ő is koszovói, tanyasi fiú, még csak nem is érintett nőt. Egyszer megkérdeztem, mi lesz vele, ha nem tanul meg udvarolni, ám cseppet sem zavartatta magát: *Van elég állatunk, majd apa vesz nekem asszonyt, amikor itt lesz az ideje.*

Az egész kaszárnyában hárman vagyunk magyarok, Zoli, Kálmán és én, Kálmánról kiderül: a bátyám menyasszonyának unokatestvére. Csak olaszok, törökök és montenegróiak vannak olyan kevesen, mint mi. A polai Lorenzo kölcsönkéri az *István, a király* kazettámat. Ez Magyarországon mainstream rockopera, de itt az isten háta mögött az anyanyelvemet őrzi. Lorenzo az egyetlen olasz, mióta Sponza leszerelt, és odavan az István, a királyért, micsoda kultúra a magyar! Tomáš Goran pedig látta a *Tanú* című filmet, és dúdolni tudja bosnyák accentussal az Omegát: „*Nem tudam a névéd, hoty segítsek néked...*”

A kis kövér Stojković is tud magyarul, legalábbis azt hiszi: Ekermeš, kekermeš! Most mit mondtam magyarul?

Semmit.

De ti így beszéltek: Ekermeš, kekermeš mekekermeš!

Azt tudtad, hogy a šargarepa magyar eredetű szó?

Na nee! Honnan lenne az magyar!

Sárga a színt jelenti, amit szerbül ti úgy mondtok: zžuta. A répa meg repa.

De a šargarepa nem is sárga, hanem piros, jössz itt nekem a hülyeséggel, hogy ez magyar szó! Ekermeš, kekermeš!

Tömve a kaszárnyaudvar, mindenki az ebédre vár, mi négyen kilepünk a sorfal elé. A tömeg bennünket néz, fenn a pulpituson Šormaz major ítéletet hirdet.

Hét nap a kaszárnya zárkájában? Nem rossz! Lehet, hogy az utolsó terepgyakorlatot is megúszom?

A négy szégyenkatoná. Az orosz Dubinjin és én aludtunk az őrségen, Bošota pénzt lopott a szomszéd hálóteremből, Pavlović pedig az udvart mosta slaggal, és amikor látta, hogy az őrzető, név szerint Rogan Matjaž a vécében áll a piszoárnál, belötytyintette a vízsugarat a nyitott ablakon. Az erős nyomás kilökte az altisztet a folyosóra, úgy, brunyálás közben, letolt sliccel, a fütyijét markolva, azt mondják, fekve ért föl-det, jól összehugyozta a hasát meg a nadrágját.

Nem fogjátok megúszni a terepgyakorlatot! Beírjuk a hét nap zárkát a katonakönyvetekbe, és jöttök velünk a Crvenjakra.

Micsoda fennsík ez a Crvenjak! A teherautónk vörös kősvatagban jár, mintha a Marson tartanánk gyakorlatot. A lejtőkön csenevész bokrok közt kecskék legelnek, a pásztor egy partizánsapkás nő, mindenféle göncöt magára kap, még nyár van, de istentelenül hideg. Pavlovićék pálinkát keresnek, tanyát találunk, egyezkednek a gazdával. A ragyás Petrović már nagyon inna, ha gyalogolunk, ő cipeli a talpas gépfegyver puszka részét, megvan tizenkét kiló, a zömök Praznik a talpazatot, az csaknem negyven. Sátrakban alszunk, tábortűz ég, Petrović, a szlovén Kukolj és Pavlović tömör kortyokban nyelik a szőlőpálinkát. A hórihorgas Kukolj hamar kiterül, hátán horkol a sátor közepén. Pavlović vékony kötelet vesz elő a zsebéből, kigombolja a szlovén nadrágját, a spárgát a fütyi makkrészére köti, aztán átlendíti a sátorrudon, és lágyan húzogatja. Cinkos csend. Kukolj nem ébred fel, álmában élvez, közben németül hadar és a barátnője nevét kiáltozza, uvulapergetéses *r*-rel: *Petra, Petra!*

Reggel a teherautó platóján Pavlović a sor végére ül, menet közben többször is kiokád a mozgó járműből, egyik hányásnál a sisakja leesik. *Legközelebb a fejed essen le! Azért nem kár!* – üvölti Drača Marinko alhadnagy. A következő táborbontásnál rám is dörög: *Katona, ha most háború lenne, magát főbe lőném, annyira lassú.*

Inkább magadat lőné! – sottogom. Bár ne tettem volna.

A rozoga Haubicát beássuk a hegyoldalba, a tisztást övező erdő veszélyes, a *poskok* kígyó a bokrok ágairól tekeredik áldozatára, a fekete özvegy egy mérges pók, csípése halálos, ám rejt még szörnyűbbet is ez a táj. Sahiti ásás közben nagyot kurjant: *Egy gyík!* Csizmájával tapossa a méretes hulló hátát, az meg csak rázza hatalmas testét, a farkával együtt több mint fél méter, micsoda példány! Nem is gyík ez, hanem valóságos gyíkkirály: „*I am the Lizard King, I can do anything*”.

Pavlović hátraugrik. *Vissza mindenki! Ez nem gyík!*

Ugyan már! – legyint a szlovén Paznik –, *ha rádobom a gépfegyvertalpat, kilapul ez is!*

Sahiti, le ne vedd róla a lábad, mert ha megharap, véged, ez egy zöldhasú zelembac!

A kiáltozásra többen odajönnek, Zec zászlós közeledik, minden lépésére kínosan ügyel, dől belőle a pálinkaszag. *Zelembac, Zelembac* – dúdolja, aztán megcsuklik a lába, önérzetesen kihúzza magát, a dzsipje felé tántorog.

Sahiti reszket a félelemtől, talpával nyomja, szorítja a gyíkszerzetet, megpróbálja agyontaposni, de nem megy, túl nagy, pedig Sahiti meghí-

zott, amióta a konyhán segédkezik. Első munkanapján húsz gombócot evett a töltött káposztából, nem csoda, hogy pár hét alatt pocakot eresztett, tokásodott. Ebéd után ő kezeli a džuboksot, azaz tányérokról kaparja fémhordóba az ételmaradékokat, amit aztán Karlo úr pótkocsival szállít a farmra, naponta tizenkét hordóval. Ebből neveli fel a disznókat, hogy aztán belőlük is sült legyen, majd ételmaradék, micsoda körforgás.

Ismail Bošota ásót hoz, szúrásra emeli, Sahiti visít, nehogy az ő lábát vágja. Pavlović kiveszi az ásót Bošota kezéből, majd ő, a nagyokos! A gyíkszerzet dühösen forog, harapná Sahiti csizmáját, de nem éri el. Most, ugorj! – kiáltja Pavlović, ám Sahiti meg sem moccan, fél levenni a lábát.

Ha most azt mondom, ugorj, és nem ugrasz, átszúrom a lábadat, érted? Fordítsa már le valaki albánra!

Fejza Bjelrim jön, hosszan magyaráz, pereg a sok *d* és *r*. Sahiti visszaszól valamit, mire Fejza a legdivatosabb koszovói albán káromkodást fújja rá: *Ta tyfša téžön píl in kalamuty! Basznám a nénikédet a kukoricásban! Sahitira köp, aztán szerbül szól Pavlovićnak: Glup je, k'o kurac! Seci! Hülye, mint egy fasz! Vágjad!*

Pavlović úgy emeli az ásót a láb és a zelembać fölé, mint az őskori halászok a lándzsát. *Mit csinálsz? – érkezik Kern tizedes – Ott a kés az öveden! Azzal vágd le a fejét, ne az ásóval!*

Ez eddig eszünkbe sem jutott. A fekete fémpenge közelharcban a puska csövére szerelve szuronnyá válik, most gyíklő. A fej nélküli test még rázkódik, Sahiti elszalad, Bošota felkapja az ásót, az élével még kettészeli a haldokló gyíkkirály törzsét. A fej mozdulatlan, a test első része lassan izeg-mozog, az ásóval leszelt hátsó rész a farokkal gyorsabban rángatózik. Pavlović az ágyúcső tisztítására hozott zsákból kivesz egy rongyot, és beletörli a kését.

Élet és Irodalom, 2017. február 10.

Mizsur Dániel

FOLYAM

Most úgy képzelem: a levegő könnyű víz, a tűzfal pergő vakolatfoltjai pedig tintahalakként úsznak egy másvilági folyamban. A felhős ég mint egy kelletlen díszelőadás függőnye, húzódik éppen szét a párás csillagoknak, hogy a vakszemként kigyulladó pont – a város hű szolgálja – jelezze az alámerülés rejtett koordinátáit.

Ezen az estén egyedül vagyok. Kövér hónapok érlelte állandó szükségállapot, mely ellen védekezni sem eröm, sem lehetőségem a másvilági folyamként zuhogó időben; hiszen a foszló ég alatt egyarcúnak tűnik minden ember – mindegyik egy-egy veszteglő csillag, mely mozdulna, ha egyenarca nem kötelezné állandó maradásra.

Mindig arra figyelek, amit nem látni meg nappal – a fordulatkész vágyakat, a torokban rablótanyát felütő, a sejtekben vesztés háborút szító szavakat, melyek csak akkor halkulnak el, ha kigyullad egy csillag, puha rögök záporoznak kíváncsi tetemre – akkor lesz a legsötétebb, ha már nem lesz, aki más folyamba lépne, számolná az ősz visszamaradó perceit, mert ha lepereg, tél lesz, végleg.

Apokrif, 2017/1.

Pass Lajos

AKKOR SEM AZ VOLT A JÓ

Akkor sem a szilva volt a jó, nem a húsa,
csak a kék csörömpölés, a fára kapaszkodás,
az irdatlan fakanalak surrogása a lében,
az asszonyzsívaj.

Akkor sem az volt a jó, nem a
történ is győztes fakard, két téglá közé lőtt
gól;
nem a lobogók, nem a szél, a léggömbök sem,
csak a mesebeli, hosszú vonulás.

Akkor sem az volt a jó, nem a víz szirmai, a
sebre borított kendő;
a vérző orromra tapasztott falevél se volt jó,
csak az ájulás dicsősége,
az utcabéli irigység.

Akkor sem az volt a jó, nem a fürdés,
csak a teknő eresztékeiből kivájt kovász, a
konyhakőre sistergő víz;
nem a meleg, csak a sárkányos torkú kazánok.
Nem az volt az öröm, nem a domborodó has, csak
az érette rágódó köröm,
a kérvények érte.

Mindig árnyéka a fának; az útszéli árok.
Egy könyv porlehelete. Lekéssett
vonat után a resti. Napot észre vétető felhő.
Labdarúgópályán a himnusz.
Vízállásjelentés éjjelente.
Lecsókolt holmik halmaza, az volt a jó.
Mindig csak az volt a jó, a tenyérhólyag.
Aztán
csak illata a virágnak.

Ezredvég, 2017/1.

■ Pass Lajos (1946–1999) verset írt, műfordítással foglalkozott.

Géczi János

1975*Egy Szabados-rajz hátuljára*

Nincs valódi tapasztalatom, s ez megrémít.
Olvastam ugyan róla, de, hogy milyen,
nem tudhattam. Vannak mondatok,
amelyek hol igazak, hol pedig nem:
Vagy. Vagyok. Egyéb ilyenek.
Lángol a szemgolyó,
a látás felszakad, miként a hólyag,
és elfolyik.
A test kíméletlen, naponta új érzésekkel
megajándékoz. Ha a napjait járja az ember,
mint a szépséget át a fájdalom,
eltanulja, milyen főszereplővé lenni
az Aventinus rózsakertjében két pad között,
kulcsfigurájává nőni a saját életnek. De így, hogy
hol erre a faragott kútra, hol arra a percre megvakul,
csupán attól, hogy van,
mit tehet?
Minden alkalommal, ha látom,
nőtt a fa és nagyobb lett az árnyéka,
s mind, ami sok, időzik bennem,
elcserélem az egyetlen testemért! Kell
kezdeni valamit ezzel a túlnőtt,
megállapodni nem tudó és türelmetlen
érettel,
mivel a veszteség a dolgok kérge alól,
olykor fenyőgyanta gyanánt előtör, kiszivárog
és előjön, ami meghatározhatatlanul sajog.

Műhely, 2017/1.

■ Géczi János 1954-ben született Monostorpályiban. Verset és prózát is ír. József Attila-díjas.

Csaplár Vilmos

MAJOR CSÍKJA

Major Sándor negyven év körüli vállalkozó a KLM amszterdami járatának utasai közül elsőként lépett ki a budapesti repülőtér érkezési csarnokába. Nem kellett csomagra várnia, csak kézipoggyásza volt.

A fotocellás forgóján áthaladva egy pillanatra megállt, mohón beszívta a hazai levegőt. Évek óta kettős érzés kínozza. *Ott* voltak azok, *akiket* szeretett, *itt* volt az, *amit* szeretett.

Táskáját lóbálva elindult a parkolóban álló autója felé.

A feleségét és a lányát látogatta meg Hollandiában. Magában még mindig úgy emlegette Ildikót, mint a „feleségét”, holott már nem volt a felesége.

Ildikó szobrásznak tanult, elvégezte a főiskolát. Mivel nem tudtak a lakásukba telefonvonalat szerezni, egy napon Ildikó kiment az utcai telefonfülkébe, hogy valamilyen munka részleteit megbeszélje, s tombolva jött vissza. Egy szintén telefonálni szándékozó férfi, aki túl hosszúnak találta az ő fülkében tartózkodását, előbb csak türelmetlenül integetett, aztán kopogott az üvegen. Mikor nem ért célt, ököllel dörömbölt. Végül föltépte az ajtót, és kirángatta Majornét a fülkéből, válogatott káromkodásokat zúdítva rá.

Nem sokkal az eset után Major kijelentette, hogy Ildikó nem sülyedhet el a „létező szocializmus” mocsarában, ki kell bontakoztatnia a tehetségét. Ildikó előző nyáron megismerkedett egy Magyarországon tartózkodó holland tanárházaspárral, majd élénk levelezésbe bonyolódott velük. Hívták, hogy látogassa meg őket. Major azt akarta, hogy Ildikó egyedül keljen útra, sőt, indulása előtt rábeszélte, hogy váljanak el. A férfi terve a következő volt. Ildikó használja ki az adódó lehetőséget, ismerősei segítségével találjon magának egy holland állampolgárságú, megfelelő személyt, kössön névházasságot. Az akkor érvényes törvények szerint a holland állampolgárral kötött házassággal automatikusan állampolgárrá vált a feleség is. Tehát először is juttassa ki a tehetségét a zárt és reménytelen szovjet birodalomból. Majd szülessen gyerekek, így a mindkét ország által aláírt családgyejesítési törvény szerint bár nem házások, a közös gyerek jogán Major nemcsak évente egyszer, harminc napra utazhat ki, mint az átlagmagyar, hanem szabadabban járhat-kelhet a két ország közt. A holland anya és a szintén

automatikusan holland állampolgárrá vált gyereke bármikor hazalátogathatnak, viszonylag normálisan tarthatják a kapcsolatot egymással. Ildikó pár év alatt nemzetközileg elismert művész lesz, a hírneve, az anyagi helyzete és a kapcsolatrendszere lehetővé teszi majd, hogy akár vissza is költözzön, Magyarországról építse tovább a karrierjét.

Ildikó a névházasságkötés napjának reggelén ragaszkodott egy telefonbeszélgetéshez. Megkérdezte, Major tényleg akarja-e, hogy ő férjhez menjen. Női ösztönével mintha jobban megérezte volna a tett horde-rejét. Major határozott igennel válaszolt, fölhívta Ildikó figyelmét, hogy a terv jó, s ha jó, akkor tartani kell magukat hozzá.

Ildikó az egyik hazalátogatása során teherbe esett Majortól. Bár az anya sokat utazgatott a kilenc hónap alatt, a kislány Magyarországon jött világra. Viszont hivatalosan a holland házastársat tekintették apának, így Majornak apasági keresetet kellett beadnia. A bírósági eljárás lassúsága miatt eltelt megint majdnem egy év, mire a kis Hajni Major Hajni lett.

Ettől fogva Major hónapokat tölthetett Hollandiában. Aztán meg hónapokat Magyarországon, egyedül. Ildikó művészi pályája beindult, Amszterdam és Hága után kiállításai nyíltak Berlinben, Rómában, Párizsban, Londonban. Mind több munkáját vásárolták meg, szimpozionokra hívták Japánba, Ausztráliába, Dániába, Spanyolországba. Kopenhágában több más művész munkájával együtt az ő egyik szobrát is megvásárolta az állami múzeum. Az új szerzemények kiállítását a dán királynő nyitotta meg. Ildikó nem tudott jelen lenni, mert Hajni épp megbetegedett.

A magyar-történelem tanári diplomát szerzett Major írói terveket dédelgetett, de a kommunizmus összeomlása előtti években rengeteg tüntetést, fölvonulást tartottak, akadtak köztük olyanok is, amelyeken százezrek vettek részt. Fáklyákkal, gyertyákkal. Majorban föltámadt a fa- és bőrkereskedő, majd bőrgyáros nagyapja vállalkozó hajlama, s egy barátjával fáklyaüzemet alapított. Később kivásárolta a társa tulajdonrészét az akkor már a fáklyákon kívül gyertyákat, díszgyertyákat, gyertya alapú, különleges világítótesteket gyártó üzemben, melynek óriásira nőtt a forgalma. Az egyházak aktivizálódtak, a körmenetek, stációk, virrasztások, avatások és egyéb szabadtéri szertartások tekintélyes tömegeket vonzottak, és mindenki az ő termékeit akarta. Ugyanis Major fölismerte, hogy a szovjet megszállás évtizedei alatt Magyarországon lényegében megszűnt a gyertyakészítés. Gyártottak ugyan valamit, amit gyertyának neveztek, csakhogy a szocialista ipar felsőbbrendűségét

hirdetve félresöpörték a már a középkori Európában alkalmazott technológiát. Az igazi gyertya három részből áll: a kanócból, a lány belsőviaszból és a kemény külső viaszhéjból. Az égő kanóc hője fölolvasztja a belsőviaszt, amit a kemény külső réteg nem enged szétfolyni, így az teljes egészében elég. Bár lassan csökken a héj magassága is, az ilyen gyertya sokszorosan hosszabb ideig adja a fényt, mint a kanóccal a közepében gyertya alakúra préselt viasz. A szocialista termék a meggyújtás után azonnal elkezd szétfolyni, és a lecsorgó anyag hiába keményedik meg, alapvetően nem befolyásolja a rövid élettartamot. A forró anyag csöpög, éget, nehezen eltávolítható foltokat okoz, a keletkező alaktalan tárgy pedig csúf, valamint nehezen kezelhető.

A politikai rendszer összeomlása után Major minden megkötés nélkül utazhatott, egyre többször bukkant föl abban a farmokkal, erdőkkel, kempingtáborokkal körülvett kisvárosban, ahol Ildikó lakást és műtermet bérelt. Elkezdte mondogatni, hogy anyagi gondjaik nem lesznek, települjenek vissza Magyarországra. Először Ildikó azt felelte, korai még. Milyen szempontból, kérdezte Major. Ildikó attól tartott, hogy ha bizonyos időn belül fölbontja a házasságát, a hatóságok megpiszkálják az ügyet. Mi van, ha gyanús nekik, hogy a gyereke nem a törvényes férjtől született, de nem lépnek, várnak. Ha ők várnak, Ildikó számára is az a legjobb taktika, ha vár. Az idő a megoldás, jelentette ki Ildikó furcsán csillogó szemmel. Major azt javasolta, nézzen utána Ildikó a szabályoknak. Mikor legközelebb érdeklődött, hogy mit tudott meg, kiderült, hogy semmit, meg se próbálta. Csak nem fogom magamra húzni a vizes lepedőt, magyarázta. Az első osztályos Hajninál teljes fordulat következett be. Korábban azt mondogatta, hogy neki mindegy, melyik országban él, most viszont határozottan maradni akart. Ildikó megnyugtatta Majort. A lányuk leghőbb vágya az, hogy mennyezetes ágya legyen. Megígéri neki, mondta, hogy ha visszaköltöznek Magyarországra, rögtön vesznek egyet. Aztán egyszer Hajni azt kérdezte az apjától, hogy miért ütik pálcával a gyerekek körmét a magyar tanítók. Nem ütik, tiltakozott Major. Kitől hallottad? A mama mesélte, válaszolta Hajni. Major számonkérte, miért rémisztgeti a felesége a gyereket. Először fordult elő, hogy Ildikó kijavította. Nem a te feleséged vagyok, mondta. Leszögezte, hogy nem hajlandó elhallgatni a valóságot a gyerek elől, igenis vannak ilyen magyar iskolák.

Major telket vett, házat kezdett építeni, a legutóbbi látogatására vitt magával fényképeket is róla. Megdöbbenésére alig váltott ki érdeklődést

az anyából és a lányából, bár kijelentették, hogy ha nyáron Magyarországra látogatnak, szívesen megnézik.

*

Major első útja nem haza, hanem az üzembe vezetett. Számlákat nézett át, meghallgatta a titkárnője beszámolóját a távolléte alatt történekről. Nem izgatta különösebben, hogy a megrendelések folyamatosan csökkennek. A tüntetések ritkultak, számított rá, hogy így lesz. Már korábban kiterjeszkedett az ingatlanüzletre.

Friss otthona, a családi ház, melyben egyszál maga lakott, még nem készült el. A burkolatok egy része lerakásra várt, a beépített bútorok és egyes korlátok is hiányoztak. Kinn a földbe ásott lyukakba a kertészek épp a földlabdás növendékfákat helyezték el, az automata locsolórendszer fekete csövei szanaszét kanyarogtak, még nem került rájuk a gyepszőnyeg.

Major bebámult az Ildikónak épített, üres, viszont kész műterembe. Előszedte a táskájából a Hollandiába magával vitt fényképfelvételeket. Ildikó közömbösen, ha ugyan nem ellenségesen nézegette őket, közölte, hogy ez nem az a ház, amiben szívesen élne. Major meglepetést akart okozni, Ildikó azt sérelmezte, hogy a tervezésbe nem vonták be.

Major egy dühös karmozdulattal szétszórta a fényképeket a műterem padlóján.

Még csak két szoba került lakható állapotba, az egyikben aludt, a másikban íróasztalt, székeket, polcokat helyezett el, s kinevezte dolgozószobának. Jobb ötlet híján ide-oda járkált a két szoba között. Hanyatt vetette magát az ágyon, de rögtön föl is pattant. Valamin sürgősen változtatni kívánt. Át akarta helyezni a heverőt a túlsó sarokba. Amint az egyik felét megemelte és elmozdította, durva karcolást fedezett föl a padlón. Képtelenségnek tűnt, hogy a bútor ilyen nyomot hagyjon. Jelen volt, amikor hozták, és letették az általa kért helyre. Emelték, nem csúsztták. Azóta pedig egyfolytában ott volt. Az ágyneműtartót kerekéken gurulva húzhatták ki.

Megmagyarázhatatlannak tűnt a csík alakja is. Az egyik végénél cikcakkal kezdődött, utána nagyobb cikcakkokkal folytatódott, a vége pedig negyed körívet formázva kihajlott.

Major beült a kocsijába, átment az egyetlen személyhez, aki a távollétében bejuthatott a házba, az anyjához. Kérdőre vonta, hogy miért húzgalja az ágyat és miért nem veszi észre, hogy valami karcolja a padlót. Az anyja nem értette, miről beszél. Megesküdött rá, hogy egyetlen

bútort egyetlen centire se mozdított el, különben is hogy képzelet a fia, hogy ő képes annak a nehéz ágyának az eltolására.

Kérdősködött volna az unokájáról, és hogy a fia hogyan érezte magát Hollandiában, de Major sietve távozott.

*

Hónapokkal később egy szálloda kondíció termében irtózatossal lendülettel emelgette a súlyzókat. Következett az úszás. Végül szaunában izzadt.

Hazafelé a keskeny hegyi úton jéggé fagyott hóbordák között haladt a keréknyomban. Hirtelen oldalról a szélvédője elé került egy belógó ág. Major elfordította a kormányt. Bármilyen óvatos is volt a mozdulat, a kerekek kifordultak a nyomból, rákerültek a jégbordára. Az autó irányíthatatlanná vált, erre-arra csúszkált, végül nagy lendülettel nekicsapódott egy villanyoszlop beton alapzatának. A motorház összenyomódott, gőzölgőve folyt a hűtővíz. Major sose használt biztonsági övet, a homloka a szélvédőnek ütközött, vérzett.

A visszapillantó tükörben látta, hogy a seb nem túl komoly, mégis erősen vérzett.

Kikászálódott az autóból.

Azonnal föltűnt neki a féknyom. Mivel eredetileg egy behajtó ágat akart kikerülni, cikcakkal kezdődött. Aztán következtek a nagyobb cikcakkok, végül jött a kihajlás. Az oszlopig. Az ágy alatti karcoláshoz hasonló csík rajzolódott ki, kettő, párhuzamosan, de a hátsó kerekek miatt kis oldaltúrással, eltérésekkel. Azért felismerhetően.

Major lehajolt. Vére a csíkra csöpögött. Elővett egy papír zsebkendőt, odaszorította a sebre. Sütött a nap, kékllett az ég. Föltekintett. Két vadászrepülő manőverezett a felhők nélküli magasságban. A kondenzcsíkjuk alakja különbözött az ágy alatti és a jeges úton lévő csíkoktól, Major azonban hasonlóknak látta őket.

*

A kommunizmus összeomlása után elmúltak a technikai akadályok, Major az új házba három telefonvonalat vezettetett be, gondolta, minden családtagnak legyen sajátja. Ildikóéknak a hazacsábítás részeként mind a három számot megadta, így a volt (és esetleg jövőendő) felesége azzal szórakozott, hogy nem hívta kétszer egymásután ugyanazon a vonalon.

Telefoncsörgést hallott, ide-oda vágatott a házban, kereste, melyiket kell fölvennie. Az egyiket Ildikó megkérdezte, hogy van. Major

eddig se mesélt a csíkról, attól félt, Ildikót megijeszti, sőt érvet szolgáltat a hazaköltözés ellen. Esetleg képes úgy továbbadni Hajninak, mintha az iskolákban pálcával gyerekkörmöket verő tanítókra lenne ez is nyilvánvaló bizonyíték. Nem szándékozott beszámolni egy újabb fejleményről se. Előző nap, miközben taxival tartott hazafelé, egy örült a piros sportkocsijával kétszáz kilométeres sebességgel közeledett. Mikor odaért hozzájuk, hirtelen a fekre taposott. Az összevissza csúszkáló autó átsodródott a dupla záróvonalon az ő sávjukba, és kis híján beléjük csapódott. A taxisofőr, ahelyett, hogy minél gyorsabban elhagyta volna a helyszínt, megállt, kipattant az autóból, és hadonászva, üvöltve számonkérte a piros kocsi beléjé szállottan, fénylő szemmel bámuló fiatal emberen, hogy miért tette, amit tett. Így Majornak alkalma nyílt szemügyre venni a párhuzamos féknyomot; az alakja ismerős volt, Major, mondhatni, meg se lepődött.

Ildikó azt akarta elújságotni, hogy megnyílt számára az amerikai piac, Hajni meg ő New Yorkba repülnek. Az ottani megnyitó után egy héttel pedig egy Miami-ban lévő galéria is bemutatja a munkáit. Major gratulált, mégis érezhető volt, hogy nem őszintén örül. Pillanatnyi csönd következett, majd Ildikó közölte, hogy Hajni semmiképpen nem kíván Amerikába költözni, mert az a véleménye, hogy ott minden gyerek kövér. Major szeretett volna beszélni a lányával, de azt a választ kapta, hogy már alszik, hívja másnap, korábban.

Másnap hiába telefonált, nem vették föl. Éjjel viszont megcsörrent az egyik készülék, szerencsére a Major ágya melletti. Ildikó köszönés, fölvezetés nélkül elmesélte legfrissebb álmát, épp ebből riadt föl. Egyedül feküdt a hálószobájában. Sötét volt. A résnyire nyitott ajtón egy fénysugár vetült be, ami egy kis négyszöget képezett a padlón. Meredten nézte és akárhányszor a kis fénynégyszög elmozdult, annyiszor elélvezett álmában.

Major meg akarta köszönni a beszámolót, de Ildikó lecsapta a telefont.

Major párszor kísérletezett, próbálta visszahívni, hiába. Ildikónak az a meggyőződése, hogy ő folyamatosan nőzik, ez volt az első tippje, amikor azt találgatta, mit jelenthetett ez az éjszakai telefon. Régebben többször megesett, de mióta a férfi azon görcsölt, hogy hazacsalogassa a családját, megszűnt az ez irányú aktivitása. Még a legnyilvánvalóbb csábításoknak is ellenállt. Ördögi egyezés, jutott hirtelen eszébe. A napokban arról faggatta az új titkárnőjét, hogy miféléket szokott álmodni. A nő úgy tett, mintha őszintén kutatna a titkos emlékeiben, végül kitérő

választ adott. Ő olyan mélyen alszik, hogy reggelre elfelejti, ha álmodott is. Miért kérdezi Major, érdeklődött. Major is kitérő választ adott. Mindebből a nő mégis levont valamilyen következtetést. Ugyanazt csinálta, csak egészen más arccal, más mozdulatokkal. Úgy hajolt le, ahogy szerinte egy férfi jelenlétében kell. Később azt tudakolta, hogy mikor vesz Major a totálkáros autója helyett másikat. Munkaideje végének közeledtekor fölajánlotta, hogy hazaviszi Majort. Vagy oda, ahova kívánja, tette hozzá. Major azt színlelte, hogy gondolkodik az ajánlaton, aztán nemet mondott.

Viszont másnap egy autókereskedésben kipróbált egy vadonatúj Audit, meg is vásárolta.

*

Volt egy baráti kör, hétvégeken a vitorlázó repülőtéren találkoztak. Reggeltől délutánig karcsú, hófehér gépekkel szelték az eget, órákig siklottak, lebegtek.

A társaság tagjai, Majorhoz hasonlóan, a tehetségük és az ötleteik által szereztek vagyont. Egyikük szoftverírással és különlegesen hatékony adatmentéssel, a másikuk reklámfilmek producereként. A vitorlázórepülés rajongója lett egy híres fodrász, aki sorra nyitotta az üzleteit, és egy étteremlánc-tulajdonos. Az egyetlen nő köztük szakácskönyvek írásával kezdte, saját fogyókúra-módszerekkel folytatta, az egészséges táplálkozáshoz elengedhetetlen alapanyagokat árusító boltokat és wellnesscentrumot nyitott. Egy ideje televíziós műsort vezetett „légy karcsú, de ne sanyargasd magad!” témakörben. Mindegyikük megkülönböztette magát az állami vagyon szétrablásával, korrupcióval gyarapodó újjgazdagoktól, és büszke volt arra, amit elért. Ha szegényeket látott, arra gondolt, hogy ő senkitől nem vett el semmit, bárki más is megcsinálhatta volna ugyanazt, amit ő. Volt legalább egy történetük egy barát-ról vagy ismerős-ről, akit a kezdetekkor be akartak vonni a vállalkozásukba, de nemet mondott, ma pedig szűkölködik, és szidja a kapitalizmust.

A levegőbe emelkedés, a siklás, az órákig tartó lebegés nyugtatta az idegeiket, nagyon élvezték, mintha mindig is erre vágytak volna.

Sötétedés előtt visszatértek a földre, betelepédtek a vitorlázó klub bárjába. Ittak, tilos volt a politizálás, nem hozakodtak elő a problémáikkal, sikerekről is csak kirívó esetben esett szó.

Ha Major Magyarországon tartózkodott, szinte minden hétvége valamelyik napját velük töltötte, most mégse tudta átadni magát a közelgő

fölemelkedés örömének. Kényszeresen azt érezte, hogy előbb még beszélnie kell a lányával.

Ildikó közölte, hogy Hajni a barátnőjénél tartózkodik, ott is fog aludni, mert nála este baráti összejövetel lesz. Major hiányolta Ildikó hangjából a sajnálkozást. Azt is el tudta volna képzelni, hogy megadja a barátnő telefonszámát. A véleményét megtartotta magának, Ildikó pedig érezhetően rövidre kívánta zárni a beszélgetést. Csönd következett. Akkor biztosan rengeteg teendő van, szólalt meg Major, nem tartalak föl. Ildikó nem válaszolt, megint beállt a némaság. Ildikó hirtelen fölcsattant. Ugye, nem faggatni meg kínozni akarod a gyereket, hogy miért nem költözünk haza? Nem hagyott időt Majornak a válaszra. Miért mennék haza? Hogy megint mindig mindent te dönts el? A magam ura lettem, és az is akarok maradni. Ezt te nem tudod fölfogni, ugye? Fölepítesz egy házat. Meglepetésként! Ez a fedőneve. Minek a fedőneve, kérdezte Major. Az állandó uralkodási vágyadnak. Én megkérdeztem még közvetlenül az esküvő előtt is, hogy tényleg megtegyem-e. Nem azt válaszoltad, hogy én döntsem el, hanem hogy igen, tegyem meg. Egy szóval se mondtad, hogy nem akarod, vetette közbe Major. Mert akkoriban semmit se mondtam egy szóval sem. Legfőképpen nem ellenkeztem. Ez volt a tervünk, emlékeztetett Major. Ildikó hangja fölcsúszott, vékonyodott, vélhetően alkohol hatására. Tervünk! A te terved! Öngyújtó kattánása hallatszott, aztán Ildikó sóhajtott, kifújta a füstöt. Rágyújtottál, érdeklődött Major. Igen, vágta rá Ildikó mérgesen, miért, baj? Meg akarod tiltani? Elképesztő! Kijössz, és rám szólsz, ha dohányszom, mint otthon! Ma már föl se tudom fogni, hogy valaki ennyire beleavatkozzon a másik ember életébe. Azt meg végképp nem, hogy miért engedelmeskedtem. Itt vagy, és látom rajtad, hogy fogalmad sincs róla, mennyit változtam! De van, mondta Major. Mivel a te híres terved következménye, jelentette ki Ildikó, próbálsz jó pofát vágni hozzá. Hirtelen váltott, tárgyilagosabb hangon folytatta. Miért nem költözöl te ki? Hoznád a vagyonodat, itt is üzletelhetnél. Major elkezdte magyarázni, hogy egy kezdő kapitalizmusban sokkal tágabbak a lehetőségek, Hollandiában labdába se tudna rúgni. Mire Ildikó azt felelte, hogy ő meg Magyarországról nem tudná folytatni a művészi karrierjét. Major győzködte, hogy nem sok idő, és Magyarország ugyanolyan hely lesz, mint Európa nyugati része. Ildikó megint váltott. Azért menjek haza, hogy ugyanúgy bánj velem, mint régen? Megbeszélénk mindent, mondta Major. Megbeszélni, kiáltotta Ildikó. Te egyáltalán nem ismeresz engem. Igaz, annak idején én sem ismertem

magamat. Én egy növény vagyok. Egyszer átültetted, még egyszer nem bírnám ki! Most jön a telefonlecsapás, szúrta közbe Major, emlékeztetve Ildikót az álmáról szóló éjjeli beszámolójára. Szemét vagy, sziszegte Ildikó, és tényleg letette.

A szokásos iszogatót és beszélgetést követően Major késő este hazaindult. Először lassan hajtott, aztán gyorsított. Nem egycsapásra, fokozatosan. Végül padlóig nyomta a gázpedált.

Hirtelen megszólalt a kocsiba szerelt telefon. Major megrezzent, kicsit félrerántotta a kormányt, de még idejében korigált. Csökkentette a sebességet, felvette a telefont. A kislánya szól bele. Kiderült, hogy Ildikó odatelefonált a barátnőhöz, hogy a papa kereste. Hívja föl, meg is adta a telefonszámot. Major meglepetésében azon kezdett el csodálkozni, hogy a lánya még nem alszik. Hajni ekkor részletesen elmesélte, mi történt. Már aludt, de a mama felkeltette, hogy most azonnal hívja fel a papát. Hajni vontatottan beszélt, álmosan csengett a hangja, Major mégsem állta meg, hogy ne közölje, hogy a mamával megint a hazaköltözésről vitatkoztak. Hajni semmit se szólt. Most éppen nem akarja, hogy visszajöjjetek, mondta Major. Hajni sírva fakadt. Major érdeklődött, hogy mi a baj. Nem szeretnék erről beszélni, hüppögte Hajni. Már kérdeztelek, és azt mondtad, hogy te se jönnél. Nem tudom, engem hagyjatok ki! Döntsetek el! Teljes erőből rázendített. Major vigasztalta, hogy elrendeződik majd minden. Hajni abbahagyta a sírást, de nem mondott semmit. Egyszer csak elköszönt Majortól, és letette a kagylót.

Major beszélgetés közben leállt az út szélén, és aztán már csak hatvan kilométeres sebességgel haladt.

*

Az egyik városi kórház elmeorvosi osztálya levelet küldött Majornak. Ünnepséget kívántak rendezni, és ehhez gyertyákra, fáklyákra, mécsesekre volt szükségük. Támogatást kértek.

Major, aki egyébként nem szokott aláírásokért elmenni a megrendelőhöz, hanem azok jöttek hozzá, most úgy döntött, hogy személyesen viszi el a szerződést, amely konkrétan ajándékozási nyilatkozat volt, az árut a cége ingyen adta.

Az igazgatói szobában ellátta kézjegyével a példányokat, majd bevallotta a főorvosnak, hogy tulajdonképpen kíváncsiságból jött el. Azt már nem tette hozzá, hogy küszködik benne a kíváncsiság és a viszolygás. Az utóbbi is kiderült, közvetve. Mikor az igazgató felaján-

lotta, hogy körbevezeti, Major sürgős teendőire hivatkozva nemet mondott.

Épp távozni készült, amikor kopogtak az ajtón, és szinte rögtön ki is nyitották. Égy vörös hajú, elkínzott arcú, fiatal nő lépett volna be a szobába, de amikor észrevette az idegent, megtorpant a küszöbön. Egy pillanatig egymásra nézett Major és a lány.

Aztán a lány kihátrált, és becsukta az ajtót.

Ő a mi Adélunk, közölte a főorvos. Két éve szállították be először, mesélte. Az úttesten az autók előtt kacsázott, egyik-másik előtt megállt, valahogy mindig megúsza. Egyszer aztán egy motoros elsodorta, az aszfaltra csapódott, de nem szenvedett komoly sérülést. Viszont a kikerülő rendőröknek és mentőknek olyan történeteket adott elő, hogy hozzánk hozták be. Ilyenkor égi lénynek képzelet magát, a fizikai teret semmibe veszi, még egy szobában se képes tájékozódni. Kezeljük, benn tartjuk. Kiengedjük. Egy idő múlva újra kezdődik minden. Tízennégy éves korában az iskolából hazatérve tárva-nyitva találta a lakásuk ajtaját. A szülei eltűntek. Nem lehetett rablás, semmi se hiányzott. Csak az apa meg az anya. Fölszívódtak. Egyetlen újság írta meg az esetet, az is mindössze pár sorban, így aztán elindult a suttogó propaganda, hogy a szülők KGB-ügynökök voltak, és az oroszok a Kelet-Európából való kivonulásuk előtt elvarrják a szálakat, bizonyos személyeket likvidálnak. Több ilyen esetről nem tudok, szögezte le a főorvos, viszont azóta se derült ki, hogy velük mi történt. Adélt a nagymamája testvére nevelte föl, de mostanában talán ha kéthetente esik be hozzá. Soha semmit nem hord magánál, táskát se, igazolványt se. Kifestve, ápoltan távozik otthonról, amikor viszont újra megjelenik, tépett, mocskos az öltözete, a teste tele van ütődések nyomaival, vérző sebekkel. És nem emlékszik a köztes időre. A diagnózisa nem egyszerű, több tünetcsoport leírása illik rá, de egyik se teljesen. Fogalmam sincs, fejezte be a főorvos, hogy valaha is életképes lesz-e. Illetve most is tud az lenni, tette hozzá. Ha azt akarja, hogy kiengedjük, akár hetekig is példaszerűen normális.

Major fölvetette annak az eshetőségét, hogy majd találnak alkalmat a kíváncsisága kielégítésére. Erre válaszul a hálás főorvos-igazgató hirtelen ötlettől vezérelve meghívta a nagylelkű támogatót az ünnepségükre. Major, jelezve, hogy komolyan veszi a meghívást, betáplálta a menedzser-kalkulátorba az időpontot, de nem ígérte biztosra, hogy eljön.

Az intézet kertjében különféle lények sétálgattak. Voltak, akik magányosan ültek a padon, voltak, akik többedmagukkal. Akadtak da-gadtak, soványak, nevetősek, bánatosak, férfiak, nők vegyesen.

Hirtelen melléosont valaki, csöndesen, mint egy árnyék. Major rápillantott, rögtön fölismerte. Az a lány szólította meg, aki az igazgató szobájába miatta nem lépett be. Adél. Egy csomagot akart átadni Majornak. Arra kérte, hogy csak vigye ki, őrizze meg, amíg ő nem jelentkezik érte. Major tétován elfogadta. Átnyújtott egy névjegykártyát a lánynak, aki azt villámgyorsan eltüntette valamelyik zsebébe, és kámforrá vált.

*

Major járt-kelt a szobájában, szokása lett a padlóján keletkezett csíkot nézegetni, kerülgetni. Kinn a konyhában megivott egy pohár vizet. Az előszobán keresztülhaladva, egy ideiglenesen fal mellé tolt komódon észrevette a csomagot, amit Adél bízott rá megőrzésre. A kórházi látogatása óta ott hevert. Kezébe vette, letette. Pár lépést eltávolodott tőle, majd visszatért, és újra fölemelte. Lapos volt, a barna csomagolópapírt minden olyan helyen, ahol a szélek találkoztak, leragasztották félbevágott, iskolai füzetekről ismerős, kék szegélyű, fehér vignettákkal. Vignetták sorával. A csomagoló személynek nyilvánvalóan az volt a szándéka, hogy megakadályozza, legalábbis nagyon megnehezítse a kibontást. Vagy ellenkezőleg, mindez a kíváncsiság fölszigázására szolgált. Ezt azért hiszem, gondolta Major, mert ki szeretném bontani. Visszadobta a komódra, ellenállt a csábításnak.

Viszont eszébe jutott a kórházi ünnepség, elővette a menedzserkalkulátorát. A meghívás másnapra szólt.

A vignetták célt értek, ha volt rejtett cél. Elhatározta, hogy odamegy.

Az elmeegógyászat épülete mögött elterülő kertrészt mobil fémkorlátokkal vették körül. Úgy látszik, gondolta Major, valamelyik biztonsági cég is betársult a támogatók közé. Emberei, csupa férfi, körülbelül tizenöt méterenként álltak a korlátok külső oldalán. Fekete egyenruhájuk mellén és hátán három betű volt olvasható: SCZ. Major még nem hallott róluk.

A főorvos messziről észrevette, intett a bejáratnál álló öröknek, hogy vendég, engedjék be. Átmenetileg a homlokára tolta a maszkját, hogy az érkező is ráismerjen. Major csak ezután vette föl az ókori görög stílusú álarcát, és gyűjtötte meg az addig csak vízszintesen a kezében tartott fáklyát. Nagyobb volt, mint az átlag, élénkvrös lánggal égett, a cég kínálatának különlegességeihez tartozott. A főorvosnak Prométheuszként mutatkozott be, az pedig egy olaszos hangzású grófi névvel illte magát. Színes, tollakkal is ékesített álarcát föltehetően egy velen-

cei karneválról hozhatta haza. Betegeinek kartonpapírból, kreppcsíkokból, valószínűsíthetően sajátkezüleg összeragasztgatott készítményeitől mindenesetre elütött. A doktor elnézést kérve mutatott a korlátokra és az örökre. Nem szoktak ők ilyen módszerekhez folyamodni, mondta, de nem lehet kiszámítani, ki milyen állapotba kerül a mulatozás hatására. Ha egyszerre sokukból kitör az, ami a gyógyszerek ellenére is bármikor kitörhet, nincs elég embere, hogy a megfélekezésükről, egyáltalán a testi épségükről gondoskodjon.

Minden figura vidámságot jelképezett, ez föltűnt Majornak, azt tippelte, hogy a résztvevőknek kötelezően előírták. Hiányoztak az ördögök, krampuszok, félszemű kalózok, kócos boszorkányok, vasorrú bábák. Kizárólag a jó oldalhoz tartozó, nemes lelkű meshősök toporogtak, táncikáltak a fűvön, ültek a padokon, lábukat lóbálva. Egy hosszú fülű számréj (nyilván az egyik brémai muzsikus) például röhögve mutogatta a fogsorát. A zenét persze nem ő szolgáltatta, hanem egy ősrégi, orsós magnetofon. Major érdeklődött a főorvostól, hogy milyen alkalmából rendezték az összejövetelt. (Első találkozásukkor vagy nem figyelt oda, vagy az igazgató nem részletezte.) Az feleletként vállat vont. Valakinek a betegek közül eszébe jutott, mesélte. Az ötlet egyre többeknek tetszett meg, végül a viziteken is, a folyosón is kórusban kérték, hogy rendezzenek álarcos kerti mulatságot.

Ebben a pillanatban Major azonosította Adélt a vörös hajáról. Magányosan táncolt, tündéreként, nem csak maszkot, fehér túllruhát is készített magának. A főorvos, követve Major tekintetét, megszólalt. Adélunk példás magaviseletével tegnapelőtt kiérdemelte, hogy elengedjük, mondta, ő saját akaratából van itt. Közben Adél is fölismerte Majort, elindult felé. Lassan közeledett, többen kapkodtak a karja után, próbáltak belecsimpaszkodni a ruhájába, így a főorvosnak volt ideje sűrű bocsánatkérések közepette (nem szokása, hogy felnőtt, egészséges emberek életébe beleavatkozzon) azt tanácsolni Majornak, ne bonyolódjon semmilyen ügybe Adéllal. „Ügybe”, így fogalmazott.

Adél Majort az álarc szerint üdvözölte, Prométheusz úrként. Szemmel láthatóan még a férfinál is jobban lenyűgözte a különleges fáklya, annak is a vadul lobogó, vörös lángja. Pillanatokig bámulta, majd belesimult Majorba, húzta a kijárat felé. Major ránézett a doktorra, az bólintott, az öröknek is intett.

A többszintes kórházkert lépcsősorait végigjárva egy oldalsó kapuhoz érkeztek. Amint Adél megpillantotta a kinti autóforgalmat, mintha áramütés érte volna, kirántotta a karját, elvette Major kezéből

a fáklyát, és már ott cikázott az úttesten. Hihetetlen ügyességgel használta ki a két irányban mozgó járművek közti, folyton változó, üres területet, pontosan kikövetkeztetve, melyik kocsi mikor hova ér. A sofőrök és utasaik szinte föl se fogták, mi az a lebegő fehérség, miközben fölötté a vadvörösből futás közben világosan izzóvá vált a láng.

Major dermedten, földbe gyökerezett lábbal állt, egy pillanatokon belül bekövetkező katasztrófát vizionálva. Egyetlen mentség jutott eszébe: csakis azért sétált ki Adéllal a korlátok és az örök közül, mert a főorvos az „ügy” szót használta, amelyet lenézőnek, sértőnek talált magára nézve.

A lány megismételte valószínűtlen, úgyszólván a fizikai világon túli mutatványát visszafelé is. Mellé érve, Major kezébe nyomta a fáklyát, lekapta magáról az álarcot. A szeme, a bőre, az egész lénye különleges sugárzást árasztott, Major majdnem azt gondolta, hogy ez egyfajta boldogság, tényleg létezhet ilyen. Persze a józansága megakadályozta abban, hogy teljesen megfogalmazódjon a gondolat.

Adél fölvette az álarcot, belekarolt a férfibá, mentek vissza a többiekhez. Egész úton egyetlen szó se hangzott el köztük. Major azt várta, hogy a lány legalább célozzon rá, mikor szándékozik elvinni a csomagját, az pedig magába szállt, megkukult. A boldogsága utóhatásaként vagy a kimerültségtől.

*

Major utánaszámolt, tíz nap telt el a mulatságot követően, amikor a főorvos az üzemben fölhívta. Adélt halálra gázolta egy autó, közölte. Várta Major reakcióját, de ő hallgatott. A doktor mintha megbántódott volna, hogy nem tesznek föl neki semmilyen kérdést, elköszönt.

Major, mire estefelé hazaért, sok tusakodás után eldöntötte, hogy nem dobja a szemébe a csomagot, hanem kibontja. Azonnal a komódhoz sietett, föltépte a borítást. Egy videokazettát talált, melyen Adél összefüggéstelen előadásmódban elmeséli, hogy valamilyen gonosz erők elvették tőle a gyerekeit, kéri, követeli, esedezik, hogy adják vissza, de nem adják, ő mindent megtesz, mégse, földöntúli erők jelenlétét sejteti, először csak fenyegetéseket kapott, ezek egyre erőszakosabbak, megverték, áramot vezettek a testébe, ő még mindig könyörög a gyerekéért.

Volt a kazetta mellett egy nagyalakú boríték is, ez határozta meg a csomag méretét. Rajzok, színes vízfestmények kerültek elő belőle. Minden képnek két része volt, egy felső és egy alsó. A felső kék, arany,

sugárzó, mennyei, de hozzá tartozott az alja, fekete, vörös, méregzöld, rémisztő szemek.

És fantázia szülte kígyóformák. Alakjuk Major csíkjának vonalát mintázta.

Tárcsázta a főorvost. Informálta őt a csomagról, a körülményekről. Rátért a beltartalomra.

A doktor izgatott lett. Szakmailag, hangsúlyozta, neki nagyon fontos, hogy minél hamarabb a saját szemével lássa a videót is, a rajzokat, festményeket is. Ha úgy gyorsabban megoldható, elmegy Major lakására. Hirtelen fölött egy kérdést: jelentette-e már Major a hagyatékot a rendőrség felé. A nemleges választ hallva, az volt a véleménye, hogy akkor most már ne húzzák az időt ezzel. Majd ha találkoznak, megbeszélnek mindent. Azt azonban előre leszögezheti: semmilyen adat nem utal arra, hogy Adélnak valaha is gyereke született volna.

Jelenkor, 2017/2.

Közel van, mégis távoli. Ismerős, és mégis mintha csak közhelyeket ismernénk vele kapcsolatban. A Balkán – zene. A Balkán – film. A Balkán – háború. És még sorolhatnánk, mi jut elsőként eszünkbe erről a régióról, amely minden, csak nem „balkáni”. És persze nem is pusztá földrajzi fogalom, hanem – ha akarjuk – életérzés. Míg másnak élet-halál kérdés (lásd „puskaporos hordó”, egy újabb közhelyet ide citálva). *Couleur locale*, amely nemzetközi terméké fejleszthető. Megannyi Balkán – mondhatnánk a róla készült pillanatsfelvételeket szemlélve, legyen szó akár a jelen lapszámban szereplő esszékről, tanulmányokról, valamint a hozzájuk ezúttal szorosan kapcsolódó kritikákról. Ez volna a Balkán? Egy biztos: ez is a Balkán. Amely távoli, mégis közel van.

Balogh Ádám

A BALKÁN MINT RÉGIÓ A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI MAGYAR HISTORIOGRÁFIÁBAN

1. A Balkán mint régió

A Balkán-félsziget mint történeti-földrajzi régió évszázadok óta külön szerepet játszik Ázsia és Európa közötti átmeneti és közvetítő kulturális övezetként, szinte összekötő kapocsként. Regionális különállása a két földrész találkozásának és egymásra hatásának specifikumával magyarázható, hiszen vegyes kulturális és antropológiai jellegzetességekkel rendelkezik. Az itt élők, bár számtalanszor kerültek konfliktusba egymással, rendszeresen megfogalmazták az összefogás gondolatát, amely a külső befolyás és a közvetlen beavatkozás megszüntetéséhez is hozzásegítette volna az itteni kis nemzeteket. A 18. század végétől induló lassú nemzeti ébredéssel a nacionalizmusok egymással is szembe kerültek a nemzetegyesítés célja miatt, de a vallási-etnikai ellentétek kibékítésére még ezután is rendszeresen születtek összefogáson alapuló nagyállam-tervezetek.¹

Ez a két út folyamatosan jelen van a Balkán politikai gondolkodásában, és rendszeresen jelennek meg a kirekesztő nacionalista retorika mellett a föderalista vagy dualista koncepciók (például a jugoszláv eszme, a föderalista elképzelések sora, a görög-albán összefogás a 20. század elején a „közös pelaszg múltra” alapozva, vagy az államok közötti szorosabb együttműködést célul kitűző 1934-es Balkán-paktum).

1 Rigasz Ferosz Velesztinlisz 1797-es alkotmánytervezete az első, amely a felvilágosodás alapelveit próbálta a Balkán viszonylatában alkalmazni egy nagy területű állam megalakítása révén: az összes balkáni nemzet egyesítését tűzte ki célul *Rumélia, Kis-Ázsia, a Földközi-tengeri szigetek és Vlachia [Észak-Görögország] lakosságának új politikai irányítása* címmel megjelent tervezetében. Elképzelése kiindulási pont lesz a 19. századi balkáni politikai gondolkodók körében. Megítélése a mai napig vitatott; a kutatók egy része a pánhellén eszme előfutárának és atyjának tartja, mert államalakulatát Görög Köztársaságnak nevezte, és mert minden nemzetnek a görög nyelv használatát írta elő. (Így az összes későbbi nacionalista „nagy eszme” példájul is szolgált.) Ugyanakkor a szerzők másik csoportja úgy véli, Rigasznál jelen volt a nemzetek egyenlőségének az alapelve, köztársasága a nemzeti szuverenitáson alapult volna, ezért a föderációs gondolat első képviselőjét tisztelik benne a Balkánon. Ahogy Todorov is állítja, Rigasz egy demokratikus alapokon nyugvó, az összes nemzetiség egyenlőségét megvalósító államot képzelt el. Varban N. Todorov, *Greek Federalism During the Nineteenth Century. Ideas and Projects*, Boulder, New York, 1995, 7.

Ugyanakkor külső elképzelések is születtek az itt élők szorosabb kapcsolatainak bizonyítására, például a Balkáni Nyelvi Unió² híveinek koncepciója. Ezek a teljesen különböző (politikai, kulturális vagy nyelvi) összetartozás-érzésre támaszkodó együttműködések az itt élők hasonlóság-koncepcióján alapulnak, amelynek legszemléletesebb megfogalmazója Athanasziosz Szuliotisz–Nikolaidisz volt.³ 1908-as gondolatai a közös származás és a többi európai, valamint ázsiai régiótól való különbözőség felismeréséből fakadtak:

Mi, a Balkán-félsziget és Kis-Ázsia nemzetei sokkal közelebbi rokonságban állunk egymással, mint ahogy azt fanatikus neveltetésünk és tanulmányaink elképzelni engedik. Hosszú generációkon át keveredtek őseink egymással úgy, hogy bármilyen formában vagyunk is most megkülönböztetve egymástól, nemzetekként vagy államokként, mindegyikünkben különböző embertani típusok találhatók, s mégis könnyű megkülönböztetni minket a többi európai és ázsiai néptől. Nemzedékeken keresztül őseink egyazon államban éltek, több mint ezer éven át a Bizánci, ma pedig az Oszmán Birodalom polgáraitként.

A Városban [Konstantinápolyban – B. Á.] [...] egyre gyakrabban ragadtak magukkal olyan pillanatok, amikor nem tudtam nem meghatódni a balkáni és kis-ázsiai nemzetek rokonságára és közös balszerencséjére gondolva, s megfogalmazódott bennem, hogy csakis az összefogás jelentheti az egyedüli reményt a külső elnyomás lerázására.⁴

- 2 Kristian Sandfeld dán nyelvész dolgozta ki a Balkáni Nyelvi Unió elméletét 1930-ban, amely szerint „a balkáni nyelvek – két egymástól független indoeurópai nyelv (az albán és a görög), egy újlatin nyelv (román) és három szláv nyelv (a bolgár, a macedón és a szerb-horvát) történelmének egy régebbi szakaszában azonos irányba tartó – konvergencia – fejlődésnek indult”. SCHÜTZ István, *Fehér foltok az Balkánon. Bevezetés az albanológiába és a balkanistikába*, Balassi, Budapest, 2002, 11. Az elmélet megfogalmazásához hozzájárulhatott az is, hogy egy évvel korábban dolgozta ki elméletét Nyikolaj Trubeckoj orosz nyelvész, aki megkülönböztet lezármazás- és eredetalapú nyelvrokonságot, valamint nyelvsvetőség-alapú nyelvrokonságot, ahol a nyelvek egymásra hatása miatt alakul ki hasonlóság. Vö. Diana MIŠKOVA, *Régi regionalizmusok, új transznacionalizmusok*, 2000/2013/12., 15.
- 3 Athanasziosz Szuliotisz (a Macedón Harc alatt kapta a Nikolaidisz fedőnevet) 1878-ban született jól szituált és tekintélyes görög családban. 1895 és 1900 között az athéni kadétskola hallgatója volt, majd tisztí pályára lépett. A katonai szolgálatból kilépve 1906-ban Thesszalonikibe utazott, hogy a görög ellenállást vezesse. 1912-től a Balkán-háborúkban frontparancsnok. Konstantinápolyban kidolgozta a Keleti Föderáció eszméjét, az Oszmán Birodalom átszervezésén alapuló államalakulat koncepcióját.
- 4 Αθανάσιος Σουλιοτίης-Νικολαΐδης, *Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως. Λοδώνη, Αθήνα*, 1984, 61–62. (Athanasziosz SZULIOTISZ–NIKOLAIDISZ, *A Konstantinápolyi Szervezet*, Dodóni, Athén, 1984, 61–62.)

Végső célja a Keleti Föderáció létrehozása volt, amely az összes itt élő nemzetet egyesítette volna egy államon belül. A tervezet a Kelet-Mediterráneum területén élő népek politikai hasonlóságán alapult, és megpróbálta megőrizni az égei-tengeri népek alapvető kulturális azonosságát. Hasonló koncepcióból, a föderalista elképzelések vizsgálatából indul ki a „transznacionalizmus” újkeletű fogalma is, amely szerint „van olyan történetírás, amely nem is nemzeti és nem is nemzetközi, hanem határokon átívelő, és nemzetek szövetébe hasító szereplőket, mozgalmakat és erőket tár fel”.⁵ Ez csak alátámasztani látszik azon feltevésünket, hogy a később bemutatásra kerülő, 1990 után jelentkező historiográfia sokkal nagyobb forrásbázissal és szakmai alapossággal ugyan, de a századelő kérdéseit próbálja tisztázni.

Érdemes Szuliotisz–Nikolaidisz gondolatát kiindulási pontnak tekinteni, hiszen egy földrajzi vagy történeti régió vizsgálatakor az ott élők identitás meghatározása is fontos, nem csak a külső szemlélő vagy kutató következtetései. Az idézetben megjelenő felfogás egyértelműen külön régióknak tekinti a félszigetet, különbözőségében is egységesnek, elsősorban történeti fejlődése miatt, kiemelve az ott élők kulturális, mentalitásbeli és gondolkodásbeli hasonlóságait. Véleményünk szerint ez külső megfigyelések és kutatások alapján is helytálló megállapítás, hiszen a terület a Római Birodalom nyugati felének összeomlását követően nagyjából 1400 évre letért az európai gazdasági-társadalmi-vallási-kulturális fejlődés útjáról, és csak a 19. század elején kezdett visszakanyarodni oda. Itt nem arról van szó, mint Kelet-Európa esetében, ahol a nyugaton kialakult ideológiák és struktúrák késve jelentek meg, hanem arról, hogy azok teljesen hiányoztak. A térségben nem jelent meg a nyugati típusú hűbériség, a feudalizmus, a reneszánsz, a barokk, a reformáció, a klasszicizmus.⁶ A városok képe, az életmód és gondolkodás a Közel-Kelet hatását tükrözi, ahogy a gasztronómia és a zene világa is. Ahogy például Gyenis Vilmos megfogalmazta:

Kevés olyan átfogó, elemeiben a természettől adottan egybetartozónak tűnő, s mondhatnók sajátos egységben vizsgálható és vizs-

- 5 MIŠKOVA, *I. m.*, 14.
- 6 Ez alól csak az Adriai-tenger partvidéke a kivétel, ahová itáliai (főleg velencei) hatásra beszivárgott a reneszánsz életszemlélet és kultúra, egészen a mai Albánia síkvidéki területéig. A Közép-Albániában található Berat településen például a 18. században épült Szűz Mária-templom (ma Onufri Múzeum) ikonjainál is kimutatható az itáliai hatás. Ugyanakkor egyedülálló módon olyan ikonok is találhatóak az ortodox templomban, amelyeken minaretek tornyai magasodnak, egyértelműen jelezve a kultúrák és vallások hosszú ideig tartó, békés egymás mellett élését a térségben.

gálandó tárgya van a humán tudományok komplexitásának, mint amit Délkelet-Európa, egészében a Balkán félsziget földrajzi helyzete, civilizációja; gazdasági, történelmi, társadalmi, nyelvi, irodalmi és kulturális fejlődésvonala kínál fel a modern tudományos kutatás számára.⁷

Hasonló következtetésre jutott a térség történéseinek többsége, így Demeter Gábor is nemrég megjelent háromkötetes, a Balkán általános gazdasági és társadalmi jellemzőit vizsgáló munkájában. Demeter már az első kötet előszavában utalt a struktúrák hasonlóságára, de egyben a regionális különbségekre is felhívta a figyelmet:

A bevezető fejezetben megvizsgáljuk, hogy a Balkán rendelkezik-e olyan társadalmi-gazdasági attribútumokkal, amelyek a térség önálló entitásként való értelmezését lehetővé teszik. A makroszintű vizsgálatok borítékolható eredményétől függetlenül leszögezhető azonban, hogy a régióképző sajátosságok ismeretén túl az intraregionális különbségek felismerése és elemzése legalább olyan fontos.⁸

A 21. század nemzetközi történetírása egyre nagyobb lelkesedéssel fordul az egész térség egységes szempontrendszer alapján történő (kulturális) elemzéséhez (például Prévélakis, Mazower).⁹ Ez vélhetőleg kapcsolatban áll az igen népszerűvé vált regionalista szemléletmódú történetírói iskola fellendülésével.

Részben talán földrajzi közelsége ellenére is érdeklődést kiváltó, színes világának köszönheti a térség, hogy a magyar földrajzi és történelmi gondolkodás már elég korán a Balkán felé fordult. Ez az érdeklődés pedig a megismerés mellett gazdasági jellegű előnyöket vélt fedezni a félszigetben, így a 19. századtól folyamatos a Balkánra való figyelés, az összehasonlítás. Eközben a kutatások mellett a róla kialakított kép is fontos szerepet játszott a politikai, a történelmi és a közgondolkodásban. Áttekintésünk fókuszában az elmúlt bő huszonöt év kutatási tendenciái állnak. Ezzel, valamint a terjedelmi korlátokkal magyarázható,

7 GYENIS Vilmos, *Célok, módszerek és eredmények az újabb Délkelet-Európa-kutatásban*, Helikon 1975/2., 162. A tanulmány a Helikon Balkán-kutatással foglalkozó tematikus számában jelent meg.

8 DEMETER Gábor, *A Balkán és az Oszmán Birodalom*, I., MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2014, 28.

9 Vö. GEORGES PRÉVÉLAKIS, *A Balkán. Kultúra és geopolitika*, Imedias, Budapest, 2007; MARK MAZOWER, *A Balkán*, Európa, Budapest, 2004.

hogy eltekintünk a térség határdefinícióival foglalkozó historiográfiai diskurzus részletezésétől, ahogy nem térünk ki elnevezésének történetére sem, és a 19. században elterjedő új földrajzi név, a Balkán pejoratívvá válásának okait sem elemezzük.¹⁰

2. A Balkán a magyar történetírásban

A 19. század végétől a Balkán iránti érdeklődés intézményesült formában is megjelent Magyarországon, hiszen az Osztrák-Magyar Monarchia közvetlenül balkáni területekkel rendelkező állam lett, így a hivatalos politika figyelmébe kiemelten fordult a régió felé. Ez elsősorban a Szerbiához fűződő kapcsolatokban (ellentétben), valamint az albán és bosnyák nemzetfejlődés támogatásában, ösztönzésében jelentkezett a gazdasági expanzió elmélyítése (vasútépítés, kereskedelem) mellett. (Elsősorban Asbóth János, Thallóczy Lajos és Kállay Benjámint munkásságára gondolunk, bár Kanitz Fülöp Félix néprajzi megfigyelései és Nopcsa Ferenc Albánia-leírása is kuriózumnak számítotnak). Ugyanakkor megfigyelhető a tudományos érdeklődés felélénkülése és ösztönzése, hiszen 1891-ben megalapították a Keleti Akadémiát, majd 1916-ban gróf Klebelsberg Kunó és Thallóczy Lajos kezdeményezésére létrehozták a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézetet a Balkán- és Kelet-kutatás koordinálására.¹¹ Ezzel a Balkán iránti érdeklődés túllépett a korábbi útleírások szintjén,¹² bár részben azokat felhasználva jutott el a tudományos kutatások és a fejlődő gazdasági kapcsolatok fontosságának felismeréséig. Az I. világháború utáni trauma felerősítette a Kelet felé fordulást a politikai és közgondolkodásban, valamint az oktatáspolitikában (1929-ben az ELTE – akkori Pázmány Péter Tudományegyetem – keretein belül Kelet-Európa történetének oktatása is elindult, beleértve ebbe a Balkán-félsziget történetét is, az MTA és a Külügyi Társaság pedig Balkán Bizottság működtetésével folytatott jelentős kutatómunkát), de a II. világháború, majd a kommunista berendezkedés eltérítette ezt az irányvonalat.

10 Ezeket a problémákat több jelentős kutató is megvitatta. A kérdéskör egyik legalaposabb összefoglalását lásd MARIA TODOROVA, *Imagining the Balkans*, Oxford UP, New York-Oxford, 1997. Lásd még MAZOWER, *I. m.*, 19–40.

11 Részletesebben lásd PAP Norbert, *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története (1916–1918)*, Balkán Füzetek 7. (2010).

12 Többek között Széchenyi István, Szemere Bertalan, Egressy Gábor, Orbán Balázs naplói.

Az 1990-es évek viszont a Balkán-historiográfia reneszánszát hozták. Egyrészt a térségben zajló véres háborúk és konfliktusok, a nemzetállamok kialakításának elszánt igénye mintha visszahozta volna az 1910-es éveket, ugyanazokat a kérdéseket vetve fel. Ráadásul az etnopolitikai konfliktusok hevesége és tartóssága alaposabb elemzéseket kívánt, így a nacionalizmusok kutatása újabb lendületet kapott. Ezen nem lehet csodálkozni, hiszen az etnopolitikai konfliktuskezelés Salat Levente által felsorolt módszerei közül a legtöbbet megpróbálták megvalósítani a Balkán-félsziget elmúlt bő száz évében.¹³ Ez egyben a 21. századi historiográfia egyik divatos irányzatává is vált a nemzeti, etnikai és vallási konfliktusok kialakulásának okait, valamint „kezelési módszereit” bemutató kutatások, tipologizálások és elméletek révén. Ráadásul a Balkán olyan „soha nem nyugvó” területnek tűnt, ahol a kulturális és vallási sokszínűség Európában talán a legtovább megőrződött, a feltárt eredmények pedig segítenek egy kicsit jobban megérteni a rendkívül összetett társadalmi-politikai mintázattal rendelkező félszigetet. Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a 20. század utolsó évtizedében a történelemszakma a korábbi marxista szemléletű történetírás korrekcióját is feladatának tekintette: szisztematikus forrásfeltárások és kiadások indultak el, új historiográfiai módszertan és aspektus megjelenésével, bár a koncepcióváltás nem ment zökkenőmentesen. Ahogy Demeter Gábor a nemzeti történetírás problematikáját megfogalmazta a bolgár történetíráshoz vonatkoztatva, az a délszláv (és részben a görög) historiográfiára is igaz: „Az angolszász szerzők fáziskésésben vannak, az adott országban érvényes historiográfiai tendenciákkal sincsenek mindig tisztában; a nemzeti történetírói iskolák pedig figyelmen kívül hagyják a szomszédok eredményeit (ha egyáltalán vannak).”¹⁴ És bár Bulgáriában a történetírókra nehezedő politikai nyomás enyhült 1990 után, az egykori Jugoszlávia historiográfiája ideológiai célokra lesz alárendelve (persze változó mértékben és erősséggel), megváltoztatva a két Jugo-

13 Például a genocídium/népirtás az örmények és a pontuszi görögség esetében, valamint az 1992–1995 közötti délszláv háború során; erőszakos lakosságcsere, deportálás, kitelepítés a görög-török, török-bolgár viszonyban; szecesszió vagy önrendelkezés Jugoszlávia felbomlásakor; integráció/asszimiláció a jugoszláv nemzeteszmé kialakításakor vagy az oszmán nemzetteremtési próbálkozás során a 19. század végén; hegemónikus ellenőrzés megvalósítása például Koszovóban a szerbek részéről; döntőbíráskodás Ciprus esetében; föderalizáció Jugoszláviában; kantonizáció, konszociáció/hatalommegosztás Bosznia-Hercegovinában, illetve Ciprus 1960-as alkotmányában. Az etnikai-vallási alapú konfliktusok megoldási törekvéseit részletesen bemutatja SALAT Levente, *Etnopolitika: a konfliktustól a méltányosságig*, Mentor, Marosvásárhely, 2001, 53–71.

14 DEMETER, I. m., 18.

szláviához fűződő percepciókat. Ahogy Juhász József fogalmaz: „Revízió alá került az egész 1918 utáni korszak, amelyet [...] egyre inkább a nacionalizmus szellemében kezdtek interpretálni. [...] a régi ideológiai kötöttségektől éppen csak megszabaduló történettudomány újra ideológiai funkciót kapott. Feladata lett az aktuális politikai célok történeti legitimálása.”¹⁵

Érdekes egybeesés, hogy nemcsak a volt szocialista országokban fordult a historiográfia a nemzeti iskolák felé, hanem például Görögországban is:

Az 1990-es években szisztematikus forráskiadás indult el Görögországban, melynek keretében mind levéltári források (követjelentések, konzuli levelezések), mind pedig korabeli naplók és emlékiratok kiadásra kerültek, elsősorban a [...] Macedón Harc időszakából, de napvilágot láttak a korszak nemzeti gondolkodásához és nemzetegyesítési elképzeléseihez kapcsolódó munkák is. Az elmúlt 15 évben forráskiadványokon kívül tanulmányok és monográfiák tucatjai is megjelentek a témában, ami az 1991. szeptember 8-i népszavazás után függetlenedő Macedón Köztársaság és Görögország között kialakult névhasználati vitával (és annak „ösztönző hatásával”) is magyarázható.¹⁶

Tehát hasonló úton indult el a balkáni nemzetek történetírása az 1990-es években.

A magyar Balkán-kutatás és oszmanológia mellett a kutatástörténeti összefoglalások is komoly múlttal rendelkeznek. Fried István már 1975-ben áttekintést készített a balkanisztikai kutatástörténetről,¹⁷ majd három évtized múltán Hajdú Zoltán foglalta össze 1948-ig a Balkán-kutatás intézményi hátterét.¹⁸ Az elmúlt bő százötven évben rendszeresen születtek meghatározó szintézisek és leírások a térségről, egyre több folyamat megértését elősegítve. A magyar történetírás elsősorban

15 JUHÁSZ József, *A „rendszerültó történetírás” a délkelet-európai historiográfiában = A történetírás új tendenciái a rendszerváltás után Kelet-Európában*, szerk. CSAPLÁR-DEGOVICS Krisztián – KRAUSZ Tamás, L’Harmattan, Budapest, 2007, 35.

16 BALOGH Ádám, *A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban 1897–1912*, SZTE BTK, Szeged, 2011, 11. Az 1990-es évek a „második Macedón Harc” időszakát hozták el a görögök számára, amelynek során a kilencven évvel korábban Macedónia megszerzéséért harcoló görögök hőskultusza virágzott.

17 FRIED István, *A magyar balkanisztikai kutatások – hagyományok és problémák*, Helikon 1975/2., 169–178.

18 HAJDÚ Zoltán, *Az intézményes Balkán-kutatás*, Balkán Füzetek 1. (2003).

összefüggéseiben és a nagyhatalmi politika kontextusában vizsgálta a Balkán-félszigetet, vagy politikatörténeti megközelítésben (Niederhauser Emil, Palotás Emil), vagy a délszláv régió vizsgálatát állítva a középpontba (például A. Sajti Enikő). De elindultak a gazdaságtörténeti kutatások is, elsősorban Berend T. Iván és Ránki György munkásságának köszönhetően. A 20. század végétől pedig részben a monografikus összefoglalások ösztönző hatására, részben a korszak általános historiográfiai érdeklődése következtében megjelentek az egy-egy nemzet és ország történetét vizsgáló, a nemzeti fejlődést bemutatni szándékozó, eredeti nyelvű forrásbázisra támaszkodó kiadványok. Szerencsére vállalkozókban nincs hiány, akik részben a már feltárt összefüggések elmélyítését, részben új aspektusok leírását tűzik ki célul.¹⁹

Az új eredményekhez kapcsolódóan a térség egészére fókuszáló munkák is megjelentek, amelyek politikai, geopolitikai, nyelvi vagy kulturális szempontból elemzik az egész Balkán-félszigetet, új szempontrendszerrel és megállapításokkal egészítve ki az addigi kutatásokat. Itt Romsics Ignác hagyományos régiótörténeti munkáját (*Nemzet, nemzetiség és állam*, 1998), Pap Norbert földrajzi-geopolitikai elemzését (*Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában*, 2010), Heka László összefoglaló szándékkal megírt munkáját (*Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben*, I–III., 2010) és főleg Schütz István nemzetközi mércével is úttörő könyvét kell kiemelni (*Fehér foltok a Balkánon. Bevezetés az albanológiába és a balkanisztikába*, 2002). Megközelítésbeli és módszertani újdonsága miatt külön említést érdemel Demeter Gábor vállalkozása, amely példa nélküli a magyar Balkán-kutatásban. A fiatal történész-geográfus *A Balkán és az Oszmán Birodalom. Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig* címmel 2014 és 2016 között napvilágot látott monumentális, háromkötetes műve rendkívül alapos kutatómunkát követően született meg.

Demeter a szerteágazó forrásfelhasználás mellett az összes fontosabb történetírói iskola módszerét ismerve és kritikai megközelítéssel felhasználva összegző-szintetizáló, ugyanakkor komparatív módon

19 A teljesség igénye nélkül: Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*; Bíró László: *A jugoszláv állam 1918–1939*; Ress Imre: *Kapcsolatok és keresztutak*; Sokcsévits Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*; Réti György: *Albánia sorsfordulói*; Fokasz Nikosz: *Isteneik nélkül*; Balogh Ádám: *A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban 1897–1912*; Csaplár-Degovics Krisztián: *Az albán nemzetévtől kezdetei 1878–1913*. Fokasz Nikosz a Magyarországi Görögök Kutatóintézetének igazgatójaként 2004-től szisztematikusan kutatómunkát indított el a görög-magyar kapcsolatok történetével, valamint a magyarországi görögök múltjával és jelenével kapcsolatban.

dolgozza fel a térség bő százötven évének gazdasági és társadalmi folyamatait. A szerző rengeteg adat, saját számításokon alapuló kalkuláció és táblázat felhasználásával próbált „kritikai szemléletű összefoglalást” írni, amely a Balkán gazdaság- és társadalomfejlődését ismerteti. Ugyanakkor a magyar történetírásban meghatározónak korántsem tekinthető kliometrikus módszer felhasználásával az adathalmazok értelmezésére és analizálására is kísérletet tett, s az Annales-kör (főleg Fernand Braudel) szemléletmódja is érezteti hatását az életmódtörténet alapos ismertetése, valamint a hosszabb távú gazdasági-társadalmi folyamatok bemutatása révén. Demeter tudatosan választott interdiszciplináris megközelítést a téma komplexitása miatt, hiszen a kliometrikus módszer mellett regionális elemzéseket, ökológiai, ökonómiai és szociológiai szemléletmódot és fogalmi rendszert is beépített művébe. Ezzel valóban eredeti munkát valósított meg a magyar historiográfiában, a térség gazdasági folyamatait helyezve a középpontba, az addig domináns politikatörténeti megközelítés helyett.

Legalább ilyen fontosnak véljük, hogy az elmúlt években ideológia- és eszmetörténeti írások is napvilágot láttak, amelyek szintén hiánypótlók a Balkán témájában. Ezek közül kiemelkednek A. Sajti Enikő a jugoszlávizmus ideológiáját elemző munkái, amelyek a délszláv összefogás eszméjének kialakulását és az annak értelmezésében bekövetkezett hangsúlyeltolódásokat vizsgálják a 20. században. Dupcsik Csaba *A Balkán képe Magyarországon a 19–20. században* című, 2005-ben megjelent kötete a Balkán-kép változásait követi nyomon a magyar politikai, történeti és közéleti gondolkodásban, ezzel is hangsúlyozva, milyen fontos szerepet játszott ez a régió Magyarország vonatkozásában az elmúlt kétszáz évben. Hasonló megközelítés jellemzi Ablonczy Balázs *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története* című munkáját, amely a Kelet-orientációnak (és így részben a Balkánnak) a hazai közgondolkodásban betöltött szerepét vizsgálja. Ahogy Ablonczy rendkívül széles adatbázison nyugvó könyvében írja: „A magyarság keleti – elsősorban balkáni – küldetésének gondolata a 19. század utolsó éveitől egyre erősebben jelent meg a közgondolkodásban”.²⁰

Intézményesített keretek nélkül valószínűleg nem beszélhetnénk ilyen intenzív fejlődésről és nemzetközi kitekintésben is jelentős eredményekről. Doktori iskolák és kutatócsoportok alakultak meg: ilyen fórum többek között a Pap Norbert által a Pécsi Tudományegyetem

20 ABLONCZY Balázs, *Keletre, magyar!*, Jaffa, Budapest, 2016, 43.

Földrajzi Intézetében 1999-ben létrehozott Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, az ottani eredmények publikálásához kapcsolódó Mediterrán és Balkán Fórum, valamint kiadványuk, a Balkán Füzetek. Jelentős előrelépés az egyetemek közötti együttműködések megjelenése, ahol a térséggel foglalkozó kutatók találkozhatnak és oszthatják meg elképzeléseiket egymással a konferenciákon. Ilyen próbálkozás például a Szegedi Tudományegyetem és a veszprémi Pannon Egyetem által közösen rendezett tudományos konferenciák sorozata, valamint a Mediterrán Világ című veszprémi folyóirat. Tudományos teljesítmény szempontjából azonban a Balkánnal kapcsolatos szisztematikus kutatások legfontosabb intézménye az MTA BTK Történettudományi Intézetének keretein belül 2014-ben megalakult Délkelet-Európa Története munkacsoport (a Balkán-tanulmányok Központ utódjaként). Végül meg kell említeni a történelmi folyóiratokat, amelyek rendszeresen közöltek a Balkánnal kapcsolatos tematikus számokat az elmúlt bő évtizedben. Ezek közül érdemes kiemelni a Limes 2008/1–2. és 2010/2–3. számait, a Belvedere 2014/1. számát, továbbá a Pro Minoritate 2000/nyári és 2008/őszi tematikáját. (Természetesen még így is érezhető a lemaradás a félsziget történetírói teljesítményéhez és intézményrendszeréhez képest. A régió tudományos életében az 1953 óta működő thesszaloniki Balkán Tanulmányok Intézet játssza a legfontosabb szerepet mint a térség kutatóit és kutatásait összefogó intézmény. Az intézet gondozásában jelenik meg a Balkán Közlemények és a nemzetközi szempontból is legjelentősebb periodika, a Balkan Studies. Folyamatosan publikálnak monográfiákat és szakkikkeket a térség történetéről, a legfrissebb eredményeket és forrásfeldolgozásokat ismertetve meg az olvasóközönséggel.)

Talán még vázlatos áttekintésünkéből is megállapítható, hogy a Balkán-historiográfia új virágkorát éli ma Magyarországon (is), ahol egyre több, a térség nyelveit és kultúráját ismerő kutató tevékenykedik. A Balkán még mindig aktuális – vélhetőleg ebből a felismerésből született az ELTE Újgörög Munkacsoportjának elhatározása, hogy szükség van Balkán-tanulmányokra. Szakmai szempontból pedig különösen örvendetes hír, hogy 2017 szeptemberétől az ELTE-n kezdetét veszi a balkanisztikai mesterképzés, ahol a nyelvészeti-történelmi-kulturális tematikájú, a térségről átfogó ismereteket nyújtó oktatás remélhetőleg az egész régióval foglalkozó kutatókat is ki fog nevelni.

Magyar Vivien

HÁBORÚ GYEREKSZEMMEL

Az emlékezés új útjai a posztjugoszláv filmekben

A kortárs balkáni film egyik legmeghatározóbb trendje az egykori Jugoszlávia utódállamainak emlékező mozija. Olyan filmekről van szó, amelyek párbeszédet kezdeményeznek a múlttal: arra ösztönzik a nézőt, hogy új, kevésbé ismert nézőpontokba helyezze magát, majd kérdéseket tegyen fel egy múltbeli élménnyel és annak jelen idejű következményeivel kapcsolatban. Ez az élmény olykor egyéni, olykor kollektív, társadalmi tapasztalathoz kötődik – például a háború tapasztalatahoz. A háború témája és a háborús film mint műfaj hagyományosan kiemelt szerepet játszott a jugoszláv film történetében, és az 1990-es évek eseményei egy újabb hullámot indítottak el. Napjainkban egymás után készülnek azok a filmek, amelyek az emlékezés segítségével a délszláv háború traumáját próbálják feldolgozni.

A konföderációs állam széthullását követően a nemzeti filmgyártásokra szakadt filmipar tevékenysége különböző intenzitással folytatódott. Hogy csak a két véglelet említsük, Szerbiában már az 1990-es évek elején, a harcok első éveiben megkezdődött a háborús időszak reflexiója, a súlyos veszteségeket szenvedett boszniai filmgyártás ellenben csak a 2000-es években éledt újjá. A napjainkban készülő filmek újra és újra kísérletet tesznek a téma megközelítésére, a háborús és a poszt-háborús tapasztalat ábrázolására, mindezt a történelmi távolság kényelmének hiányában. A filmek egyszerre jelentik az egyes társadalmak számára a felépülés és az önmeghatározás eszközt, valamint a térség számára az egymáshoz való közeledés és a békülés előmozdítását. Mi több, az utódállamok filmgyártásai példátlan hajlandóságot mutatnak az együttműködésre: a térségben készült filmek jelentős hányada koprodukcióban készül, a szakma pedig ösztönzi és értékeli a filmes szakemberek átjárását.

Egy olyan térségben, ahol továbbra is rengeteg a megválaszolatlan kérdés, ahol még sem a felelősségvállalás, sem a felelősségre vonás folyamatai nem fejeződtek be, ahol a nacionalizmus napjainkban is az önértelmezés egyik legfőbb módja, ahol bármilyen, a múltbeli sérelmekkel kapcsolatos legapróbb kommentár is közéleti vitát kavart, és ahol a kul-

túrpolitika céljai időnként összeegyeztethetetlenek a társadalom gyógyulni akarásával, ott a trauma feldolgozása rendkívül sürgető, ugyanakkor nagyon kényes feladat. A film mint tömegmédiium kiválóan alkalmas arra, hogy a filmkészítők – és tevékenységükön keresztül a társadalom tagjai – elvégezhessek az emlékezet azon gyakorlatait, amelyek a trauma feldolgozása felé vezetnek. Aleida Assmann a *Memory and Political Change* című kötet bevezetőjében kiemeli, hogy bár az emlékezet maga is rugalmas és változékony, meghatározó szerepet játszhat a politikai és társadalmi változások során, sőt ezeknek a változásoknak az előidézője is lehet.¹ Az emlékezet megváltoztathatja a múlttal való kapcsolatunkat, felülírhatja korábbi értékeinket, és ezzel hozzájárulhat ahhoz, hogy feldolgozzuk a múltbeli sérelmeket és elinduljunk a békés együttélés, a közös jövő felé.² Így az emlékezésnek terapeutikus, katartikus és megtisztító funkciója van.³

A térség filmkészítői közül többen személyes misszióként tekintenek az emlékek megörökítésére és a korszak művészi eszközökkel történő feldolgozására. Milos Radivojević, az alábbiakban tárgyalt *Kako su me ukrali Nemci* című film rendezője egy korábbi filmjéhez kapcsolódó sajtómegjelenés alkalmával úgy fogalmazott, hogy a következő generációk a filmek alapján „jobban fognak ránk emlékezni”, és teljesebb képet tudnak majd alkotni arról, ami valójában történt, mint a hivatalos történelmi források alapján.⁴ Az aktuális társadalmi-politikai kontextust és a közhangulatot figyelembe véve azonban a filmeseknek számolniuk kell azzal, hogy bármilyen módon fognak is hozzá az emlékmunkához, bármilyen perspektívát, azonosulási pontot vagy történetet választanak is, biztosan kiteszik magukat annak, hogy a közönség rejtett vagy kevésbé rejtett politikai szándékot kezdjen el keresgélni a filmjükben. A kritikusok és a nézők leggyakrabban az alábbi három „vád” egyikével illetik azokat a filmeket, amelyek megpróbálnak érvényes kijelentéseket tenni a kilencvenes évek háborújáról és annak következményeiről:

1. A film a nacionalista ideológia (például a Nagy-Szerbia mozgalom) jegyében készült, célja a békülés helyett a nemzetek antagonizálása, a konfliktusok elmélyítése vagy akár a gyűlöletkeltés.

1 Lásd *Memory and Political Change*, szerk. Aleida ASSMANN – Linda SHORTT, Palgrave MacMillan, New York, 2012, 4.

2 *Uo.*, 5.

3 Vö. Aleida ASSMANN, *To Remember or to Forget. Which Way Out of a Shared History of Violence? = Memory and Political Change*, 61.

4 Lásd <http://myfilmo.com/kako-su-me-ukrali-nemci>.

2. A film a civil szervezetek békítő álláspontját képviseli, és a felelősségnek a háborús felek közötti egyenlő szétosztásával az igazság kampányszerű elmosására törekszik.

3. A film kizárólag azt a célt szolgálja, hogy a háborús erőszak bemutatásával kiszolgálja a térséget balkanizáló Nyugati Tekintetet, amely civilizálatlan, barbár és eredendően agresszióra hajlamos társadalmaként tekint a Balkán népeire, és visszatükrözi azokat a sztereotípiákat, amelyeket a Nyugat a Balkánról alkotott.

Az első vád leginkább azokra a filmekre vonatkozhat, amelyek egy, a filmben élesen körülhatárolt etnikai csoport szemszögéből reflektálnak a konfliktusra, és az egyik félnek próbálnak meg igazságot szerezni. A második vád az ex-jugoszláv államok közti, gyakran más európai országok részvételével készült koprodukciónak éri, amelyek vagy semleges álláspontot választanak, vagy a konkrétumok helyett univerzális érvényű kérdésekre helyezik a hangsúlyt. A harmadik vád pedig azokkal a filmekkel kapcsolatban fogalmazódik meg, amelyek a külföldi piacok elérésének reményében könnyen eladható attrakciót csinálnak a háborús témából: ezt a kérdést vizsgálja az úgynevezett balkanizmus,⁵ amely a balkáni filmek divatos értelmezési módja.⁶

A fenti vádak olyan értelmezési kereteken alapulnak, amelyek a nézők fejében már a film befogadása előtt készen állnak, így szinte bármelyik vád érheti bármelyik filmet, attól függően, hogy a kritikus vagy a néző milyen nézeteket vall, hogyan értelmezi a látottakat és mi a célja a film értelmezésével. A filmrendező tehát akárhogy is nyúl is hozzá a témához, pengeélen táncol: amennyiben általa hitelesnek érzett módon kíván reflektálni a közelmúlt eseményeire, és nem szeretne azonosulni a fenti megközelítések egyikével sem, lehetőségei igencsak korlátozottak. Ahogy Marko Živković kiemeli a szerb nemzeti imagináriusról szóló könyvében: vannak bizonyos korlátai annak, hogy egy adott egyén vagy kollektív szubjektivitás számára mit lehetséges elképzelni, és a képzeletnek olyan kontextusok szabnak határt, mint a nemzeti imaginárius.⁷ A filmrendező nem tud érvényes állításokat

5 Vö. Maria TODOROVA, *Imagining the Balkans*, Oxford UP, Oxford–New York, 2009.

6 A harmadik, a figyelmet az önbalkanizáció problematikájára felhívó vád gyakran együtt jár az elsővel, az ideologizáltság vádjával. Az ideologikus és az önbalkanizáló film ugyanarra a feltevésre épít, amely a háborút a térségben élő etnikumok közti ősi ellentétek felszínre törésének elkerülhetetlen következményeként értelmezi, nem pedig ideológiai manipulációval elért politikai döntések sorozataként.

7 Vö. Marko ŽIVKOVIĆ, *Serbian Dreambook. National Imaginary in the Time of Milošević*, Indiana UP, Bloomington, 2011.

tenni ezekről a kontextusokról úgy, ha kilép belőlük. Arra azonban van lehetősége, hogy olyan elemeket, nézőpontokat vagy stilisztikai eljárásokat vezessen be, amelyek leválasztják a filmet a fent említett kategóriákról, és lehetővé teszik, hogy az emlékmunka ne járjon együtt se a konfliktusok elmélyítésével, se a probléma elmosásával, se a tragikus téma kizsigerezésével.

A kortárs posztjugoszláv film a kilencvenes évek háborúját és következményeit tárgyaló tendenciájának egyik ilyen „leválasztó” vagy „eltávolító” eszköze a gyerekszereplő középpontba helyezése. A gyermeki perspektíva nemcsak arra ad lehetőséget a rendezőnek, hogy tiszta lappal induljon, és az ártatlan és pártatlan áldozat szemszögéből közelítsen meg egy előítéletekkel, ideológiával és etnocentrizmussal súlyosan terhelt témát, hanem arra is, hogy kivonja magát az oppozíciókon alapuló diskurzusból, és egy sokkal nehezebben megfogható, ambivalens nézőpontból emlékezzen. „A szimbolikus értelemben vett gyermek mindig kitér a rögzített identitáskategóriák elől, és nem lehet könnyen etnonacionális keretekbe foglalni, amelyek a gyermeket a kollektív szenvedés szimbólumaként látnák. Talán pontosan ez az, amitől a gyermek ilyen lenyűgöző tárgya a háborús filmnek, és kiegészítésképpen a traumafilmnek – a tény, hogy mindig kiszabadul az egyetlen, rögzített identitás korlátai közül” – írja Dijana Jelača, aki a posztjugoszláv traumafilmről szóló könyvében kitér a gyerekek különös, kiemelt szerepére.⁸ Egy gyermeknek sem etnikai, sem vallási hovatartozása nincs – még a nemi identitása is megjelenhet ambivalensként –, és a felnőttel ellentétben nem determinált, polarizált tényező. A gyermek úgy látja a világot, ahogyan mi is látnánk, ha ki tudnánk lépni azokból a kontextusokból, amelyek korlátozzák a látásmódunkat (mint a nemzeti imaginárius).

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a gyermekszem szűrőjén keresztül a filmesek egy teljes mértékben neutralizált, szembenállásoktól és különbségektől megfosztott világot mutatnak be. Épp ellenkezőleg: a gyermeket kívül helyezik ugyan a felnőttek világán (azon a világon, amely pontosan a fent említett kifejezések – konfliktus, polarizáltság, ideológia – mentén írható le), de a bináris oppozíciókra épülő világot nem vonják ki az ábrázolás alól, hanem idegenként, természetellenesként ábrázolják, és megnehezítik a vele való azonosulást. A néző azonosulási pontjai természetesen váltakozhatnak a film során – minden

8 Dijana JELAČA, *Dislocated Screen Memory. Narrating Trauma in Post-Yugoslav Cinema*, Palgrave Macmillan, New York, 2016, 223. (Kindle ed.)

egyedi néző esetében más és más dinamikával –, de a film elsősorban a gyerekszereplővel való azonosulást segíti elő. „A gyermekek efféle ábrázolása egy impulzust tükröz a kollektivitások másféle, olyan módokon történő elképzelésére, amelyek a látszólag ismerős, megkérdőjelezhetetlen dolgokat – mint a nyelv, a narratíva vagy az etnicitás – idegenné teszik, így nem ezek lesznek a világban való létezés kizárólagos módjai” – írja Dijana Jelača.⁹ Azt is hozzáteszi, hogy a gyermek nem tartozik olyan élesen körülhatárolt kategóriákba, mint „mi” és „ők”, hanem ezeken a kategóriákon kívül vagy felül létezik.¹⁰

Az elmúlt évek posztjugoszláv filmtermésében számos példát találunk arra, hogy a filmesek hogyan használhatják a gyermek perspektíváját azzal a céllal, hogy kihúzzák a talajt a hagyományos értelmezési keretek alól, és új megközelítések lehetőségét villantsák fel. Ezeknek az alkotásoknak van egy további közös jellemzője. Több olyan filmet is találunk, amelyben a gyerekszereplők különböző okoknál fogva képtelenek a beszéd segítségével kifejezni magukat – vagy némák, vagy nem hajlandók megszólalni, vagy nem beszélnek a másik nyelvét. Így az ő szemszögükből a világ és a világgal való viszonyuk csak nyelven kívüli – vagy nyelven felüli – eszközökkel írható le. Érdekes megfigyelni, hogy ez a módosítás nem elvesz a filmből egy réteget vagy értelmezési szintet, hanem éppen ellenkezőleg, hozzáad a lehetséges megközelítések spektrumához. A nyelv mint közvetítő eszköz kivonása közrejátszik abban, hogy a filmek alternatív módokon ábrázolják a konfliktust, amelyet a fent említett három szempont alapján szokás értelmezni, illetve abban, hogy az ábrázolás középpontjába kerüljön maga a konfliktusról való beszéd, a kommunikáció problematikája is.

Első példánk, a *Top je bio vreo*¹¹ főszereplője egy boszniai szerb kisfiú, aki árva marad, amikor Szarajevó 1992-es bombázása során találat éri a lakását. A romok között rettegve, egy rádiót szorongatva találja meg egy muszlim nő, aki a szomszédban él, és magához veszi. A kisfiú a robbanást követően nem szólal meg, csak hallgatja, figyeli a számára idegen felnőtteket, engedelmeskedik nekik, és mindenben követi újdonsült kis barátját, akivel a háború sújtotta város utcáin csavarognak.

Az árva gyerek önkéntes némasága a film egyik fontos stratégiai döntését hordozza magában. A némaság mint az egyén képességeit

9 *Uo.*, 229.

10 *Uo.*, 224.

11 Slobodan Skerlić: *Top je bio vreo (So Hot Was the Cannon)*, 2014), szerb-boszniai koprodukció. A film Vladimir Kecmanović kortárs szerb író regénye alapján készült.

korlátozó kondíció értelmezhető a fogyatékoság egyik formájaként, így összefüggésbe hozható a trauma fogalmával. „A fogyatékoság, akár csak a trauma, egy olyan koncepció, amely a személyes és a nyilvános közötti határvonalon helyezkedik el, egy olyan élmény, amelyet a nyelv problematikusan reprezentál. Trauma és fogyatékoság tehát egymással kapcsolatban álló problémákat fejtenek ki [...] – a narratíva és a nyelv képtelenségét az azonnali élményhez való hozzáférésre és annak kifejezésére” – írja Petra Kupperts.¹² Később hozzáteszi: „Az irodalomban és a filmben a fogyatékoság gyakran a trauma tünetévé válik”.¹³ A nyelv tehát referenciális természete miatt tehát képtelen leírni, ábrázolni a traumát, a traumatizált, sérült egyén pedig nem tudja a nyelv segítségével kifejezni magát. A *Top je bio vreo* kisfiúja nem tud megszólalni, mert szavakkal leírhatatlan az, amit átélt a háború és a szülei elvesztése miatt.

A rendező úgy engedi kibontakozni a cselekményt, hogy közben nem kommentálja, hanem a nézőt a passzívan szemlélődő, magát a nyelv eszközeivel kifejezni képtelen gyermek szerepébe helyezi. Ezáltal a nyelv megszűnik a látottak egyetlen lehetséges értelmezési módjaként működni, és a helyébe lép egy alternatív útja annak, ahogyan a bemutatott konfliktust nézhetjük. A kisfiú számára nincs jelentősége annak, hogy a szomszédok, a katonák, a felnőttek, akik körülveszik, kinek az oldalán állnak, melyik etnikum színeiben harcolnak: ő csak azt látja, hogy mindenki részt vesz a harcban. A felnőttek szavai hiteltelenné és üresnek tűnnek, és a néző a kisfiún keresztül az egyetlen valóban ártatlan áldozat szemszögéből szemléli a zavaros, értelmetlen és felesleges konfliktus kibontakozását.

Amit látunk, az zavarba ejtő, töredékes és megfoghatatlan, akár csak az emlékek. Ilyenek azok a rádióadások is, amelyek bele-beleszűrődnek a film hangjába, ahogyan a kisfiú a viharvert készülék gombjait tekergeti. A rádió, amelyet a lebombázott lakás romjai közül mentett meg, a kommunikációra való képesség visszaszerzésének lehetőségét jelenti számára. Ezért nem válik meg tőle egy pillanatra sem, és ezért próbál mindig befogni valamilyen adást a film érzelmileg felfokozott pillanataiban. A néző pedig nem úgy nézi Szarajevó ostromát, hogy közben bűnösöket és áldozatokat keres, és próbál valakinek igazat adni, hanem elkezd megérteni azt a kommunikációs problémát, amelyben a túlélők

12 Petra KUPPERS, *Encountering Paralysis. Disability, Trauma and Narrative = Trauma and Cinema. Cross-Cultural Explorations*, szerk. E. Ann KAPLAN – Ban WANG, Hong Kong UP, Hong Kong, 2004, 185.

13 *Uo.*, 186.

szenvednek: hogy ami ott történt, arról nem lehet beszélni, mégis valahogyan ábrázolni kell. A film tehát metaszinten az emlékezés folyamataról és a kifejezés képtelenségéről is szól.

Egy másik különleges példa a gyermeki perspektíva alkalmazására a *Ničije dete*¹⁴ című film, amely egy fiúról szól, akire vadászok találnak rá a boszniai hegyekben. Fél az emberektől, nem beszél semmilyen emberi nyelven és nem tud két lábon járni – mozgása, viselkedése alapján farkasok között nevelkedhetett. A tiltakozó fiút elhurcolják, véletlenszerűen elnevezik Harisnak, és Belgrádba küldik egy intézetbe. Egy türelmes nevelő és egy jó barát segítségével Haris lassan megtanul járni, beszélni, bekötni a cipőjét, és még úttörő is válik belőle. Ekkor azonban kitör a háború, és Harist – pusztán a neve miatt, amely boszniaiként azonosítja – Szarajevóba parancsolják. A fiú először egy menekülttáborba kerül, majd csatlakozik egy boszniai katonai csoporthoz, és szembe kell néznie a háború borzalmaival.

Haris is képtelen a nyelv segítségével kifejezni magát, még ha más okból is, mint a *Top je bio vreo* névtelen kisfiúja. Beszédképtelenségét a rendező arra használja, hogy teljesen kiforgassa magából a civilizált-civilizálatlan oppozícióhoz hagyományosan társított képzeteket. Dijana Jelača a filmről írott elemzésében felhívja a figyelmet arra, hogy a *Ničije dete* nem a farkasok között nevelkedett „vad” gyermek világához, a civilizálatlan világhoz társítja az erőszak, a barbarizmus és a háború képzetét, hanem éppen ellenkezőleg, a felnőttek világának, a kultúra és a civilizáció világának következményeként mutatja be.¹⁵ Ez a felfedés Jelača szerint „paradoxikus és provokatív”, és alapvetően újraértelmezi azt a balkanizmus kiindulópontjának számító felvetést, miszerint a Balkánon újra és újra feltörő erőszak a térségben élő népek eredendő barbarizmusának számlájára írható.¹⁶

Haris – és vele együtt a néző – azért tudja kívülállónak szemlélni ezt a világot, mert őt még nem rontotta meg a civilizáció és a nyelv, a háború és az erőszak. A beszédkészség és maga a beszéd is a háború világához kapcsolódik – Haris azonban még akkor is alig szólal meg, amikor már megtanult beszélni. „Tisztaságából”, „nyelvtelenségéből” mindvégig megőriz valamennyit, és ez teremti meg a lehetőségét annak, hogy a néző úgy tudjon meg valamit a háborúról és vegyen részt az em-

14 Vuk Ršumović: *Ničije dete (No One's Son)*, szerb-horvát koprodukció. Az elsőfilmes rendező alkotása számos európai fesztiválon díjat nyert, köztük a Velencei Filmfesztivál négy díját.

15 JELAČA, I. m., 228.

16 *Uo.*, 227–228.

lékmunkában, hogy közben elengedi az előítéleteit, és érvényteleníti azokat a kategóriákat, amelyek egyértelmű szerepeket rendelnek civilizálthoz és civilizálatlanhoz, elkövetőhöz és áldozathoz. A *Ničije dete* tehát teljesen más vonalak mentén vázolja fel a konfliktust, mint ahogy azt az etnocentrikus fókuszú filmek nézője megszokhatta, és így szembe megy azokkal az elképzelésekkel, amelyek a háborút mint a térségben forrongó etnikai indulatok szükségszerű következményét értelmezik. Haris pedig, miután szemében a civilizáció elbukik, a film katartikus utolsó jelentében visszatérhet a vadonba.

Az önkifejezésre való képtelenség bemutatásának lírai módját választja az *Enklava*.¹⁷ A film 2004 tavaszán játszódik egy kis észak-koszovói faluban, a zavargások után, amelyek a háború utóregényeként rázták meg Koszovót. Nenad, egy tíz év körüli kisfiú apjával és haldokló nagypapjával él egy enklavé, vagyis egy kis, elszigetelt szerb közösség tagjaként, amelyet az albán többségű falu vesz körül. A fiút a KFOR, a NATO békefenntartó hadereje páncélozott járművel szállítja nap mint nap a legközelebbi iskolába, ahol ő az egyetlen diák. Nenad a történet során kapcsolatba kerül három albán gyerekkel, köztük egy idősebb fiúval, Bashkimmal, aki különös dühöt táplál a szerbek iránt, mivel úgy tudja, hogy ők ölték meg az édesapját. A két fiú között különös, ellentmondásos, ugyanakkor nagyon is mély viszony alakul ki, amelynek emléke Nenadot egészen Belgrádig kíséri, ahol nagypapja halála után édesapjával új életet kezdenek.

Nenad és Bashkim rövid ismeretségük alatt végig azzal küszködnek, hogy nem tudnak kommunikálni egymással. Ennek nem csak az az oka, hogy nem beszélnek egymás nyelvét, hiszen Bashkim pajtásai tolmácsolnak közöttük. A valódi probléma az, hogy sem a szerb, sem az albán fiú nem tudja artikulálni az érzelmeit és a gondolatait a helyzetükkel kapcsolatban. Ugyan már van etnikai identitástudatuk – hiszen, ahogy azt a filmben látjuk is, az őket körülvevő felnőttek gondoskodnak arról, hogy megkülönböztessék magukat a Másiktól –, ez a tudás ütközik a tapasztalataikkal, vagyis azzal, hogy bármilyen különbségek legyenek is közöttük, valójában mégsem a szerbet vagy az albánt, hanem a játszópajtást látják egymásban. Bashkim az utolsó pillanatig küzd azzal, hogy barátként vagy ellenségként tekintsen Nenadra. Tudja, hogy valamiért dühösnek kell lennie a szerbekre, de nem tudja, hogy a dühét kire irányítsa, és mindezt nem tudja szavakkal kifejezni.

17 Goran Radovanović: *Enklava* (*Enclave*, 2015), német-szerb koprodukció. 2015-ben ezt a filmet nevezte Szerbia a legjobb külföldi film Oscar-díjára, de az Akadémia nem jelölte.

A filmet több kritikus azért bírálta, mert a vége felé található benne egy hirtelen ritmusváltás, ahol egy erősen szimbolikus jelenet váratlanul megváltoztatja a cselekmény irányát és a történetmesélés logikáját.¹⁸ A szóban forgó jelenetben Bashkim dühében beparancsolja Nenadot a lerombolt templom helyén épülő torony harangja alá, és hogy rájesszen, elkezd lövöldözni a harangra. Az egyik visszapattnó golyó az ő lábát találja el, egy másik pedig a harangot tartó kötelet, így az rázuhan az alatta megbújó Nenadra. Nenad nem tud kiszabadulni a harang fogságából, és a fiúk ijedtükben magára hagyják. Később egy flashbackből megtudjuk, hogy Bashkim büntudattól gyötörve visszatért a helyszínre, és segítséget hívott, hogy kiszabadítsák Nenadot.

A szóbeli kommunikációra képtelen gyerekek szimbólumokban kommunikálnak egymással. Ezért van helye ennek a valószerűtlen jelenetnek a filmben: ez az egyetlen útja annak, hogy megértsék egymást. A film éles kontrasztba állítja a gyerekek és a felnőttek kommunikációját: a felnőttek vitatkoznak, érvelnek, manipulálnak a beszéddel, mégsem tudják kifejezni magukat – ezzel szemben a gyerekek szimbólumokban kommunikálnak, és így át tudnak adni egymásnak olyan érzéseket, mint a hála, a büntudat és a megbánás. Bashkim a film elejétől kezdve azzal fejezi ki a dühét, hogy a távolból fegyvert fog Nenadra, a szerb papra, a páncélos kocsira; bocsánatkérése jeléül pedig egy tábla csokoládét ad a harangban rekedt fiúnak. Miután szimbólumokon keresztül sikerült eljuttatniuk egymáshoz az üzeneteiket, a nyelvi megnyilvánulásaik tartalma is megváltozik. Bashkim első Nenadhoz intézett megszólalása az, hogy „Állj! Ez meg kicsoda?”, az utolsó pedig az, hogy „Gyere vissza!”

A feszültséggel teli koszovói helyzet csak a cselekmény hátterét adja: a történet valódi tétje az, hogy a gyerekek hogyan tudják kifejezni és feldolgozni azt, amit ez a helyzet jelent számukra. A néző a film során nem azt látogatja, hogy kinek lehet igaza, melyik fél a sértett és melyik az agresszor. A kérdés itt is a kommunikáció nehézségeiről és szükségességéről szól.

Az utolsó film némileg eltér az előző háromtól, viszont segítségünkre lehet a probléma összefoglalásában. Aleks, a *Kako su me ukrali Nemci*¹⁹

18 Lásd például Neil Young, 'Enclave' (*Enklava*): *Film Review*, The Hollywood Reporter 2015. október 16., www.hollywoodreporter.com/review/enclave-enklava-film-review-832554.

19 Miloš Radivojević: *Kako su me ukrali Nemci* (*How I Was Stolen by the Germans*, 2011), szerb-német-angol koprodukció. A film rendezője hazájában, Szerbiában köztiszteltetben álló művész, aki a hatvanas években kezdte pályafutását. A 2000-es években trilógia

központi alakja egy magányos, kiégett, a társadalomból visszavonult író, aki egyedül él az 1990-es évek elején, és elmondása szerint már harminc éve nem kommunikál senkivel. Egy napon váratlanul a gondjaira bízna egy kislányt, akinek szinte önkéntelenül elkezd mesélni a gyerekkoráról. A II. világháború idejéből származó flashbackek főszereplői Aleks édesanyja, aki a partizánmozgalom lelkes tagjaként elhanyagolta saját fiát, és egy német katonatiszt, akivel Aleks gyermekként különleges, szoros, bensőséges kapcsolatot alakított ki. Ahogy Aleks felidézi azt a csalódottságot és fájdalmat, amit kisgyermekként az anyja elutasító viselkedése miatt érzett, mintha végre feloldozást nyerne, és maga mögött tudná hagyni személyes traumáját.

Aleks állítása szerint egyáltalán nem emlékszik, hogy nézett ki gyerekkorában: ezt a rendező úgy érzékelteti, hogy a múltban játszódó jelenetek egyikében sem mutatja a kisfiú arcát. A nem kívánt kisgyermek érzi anyja hidegségét, és azt is, hogy útban van, akadályozza a szabadságában: ezért folyton bujkál, leskelődik és alig szólal meg. A film ezt vizuálisan úgy érzékelteti, hogy a kamerát a gyermek perspektívájába helyezi, és több jelenetet alacsony kameraállásból, takarás mögül mutat. Hasonlóképpen a néző a gyermek Aleks hangját sem hallhatja: a csendes kisgyerek ritkán szólal meg, amikor azonban mégis, akkor a narrátor, a felnőtt Aleks hangját halljuk. Ennek a szokatlan, szinte kísérteties megoldásnak köszönhetően közvetlenül egymásba simul a jelen és a múlt. Az emlékezés során a jelen visszahat a múltra, az idősíkok egymásra kopírozódnak. A film magát az emlékezés folyamatát ábrázolja: az emlékek képlékenyek, változékonyak, és egy szubjektív valóságot mutatnak be.

A II. világháború témáját a rendező nem arra használja, hogy az etnikai konfliktusok eredetét, a megtorlásra soha nem került sérelmek gyökerét kutassa.²⁰ Ehelyett párhuzamot von a kitaszított, magányos gyermek akkori és mai helyzete között: a kis Aleks épp olyan árva, mint az a kislány, akit felnőttkorában a gondjaira bízna. Aleks eleinte meg akar szabadulni tőle, majd miközben a tévében a Szlovénia függetlenségét dokumentáló híradást nézi, úgy dönt, hogy gondoskodni fog róla. Ő akar lenni a kislány számára az, aki neki a német tiszt volt: az egyetlen, aki valaha szerette és gondoskodott róla egy olyan helyzetben,

készítésébe kezdett országa közelmúltbeli történetéről és saját élményeiről, ennek harmadik darabja a *Kako su me ukrali Nemci*.

20 Ez a megközelítés számos korábbi, erősen ideologikus filmre jellemző, lásd például Miroslav Lekic *Nož (The Knife, 1999)* című filmjét.

amikor az összes felnőtt a háborúval és a világ megváltoztatásával volt elfoglalva.

A film a gyerekek elhagyatottságáról, a felnőttek világából való kitaszítottságáról és ennek a tapasztalatnak az elmondhatatlanságáról szól, úgy, hogy közben a gyermek traumáján keresztül a háborúra emlékezik. Az emlékezés és a feledés is pozitív, gyógyító folyamatokként jelennek meg, és – akárcsak a korábban elemzett három film – a *Kako su me ukrali Nemci* is arra sarkallja a nézőt, hogy a gyermek jelenlétén keresztül más szemszögből közelítse meg a háborút és az ahhoz fűződő emlékeket. Ezek a filmek új irányt jelölnek ki a posztjugoszláv film számára, amely egyre inkább eltávolodik az etnocentrikus és ideológiával telített ábrázolásoktól, és biztosan halad a háborús trauma feldolgozása felé – mindezt olyan alkotásokon keresztül, amelyek a térségen kívüli nézők számára is értékesek és tanulságosak lehetnek.

Bakos Árpád

MIT KEZDJEK VELED, BALKÁN?

Pedig a kérdés nagyon egyszerű volt. Arról akart csak meggyőződni a kérdező, hogy jól hallotta-e, és nem értette-e félre azt, amit hallott. Egy fiatal lány ült vele szemben. Most Nyugat-Európában él, de Magyarországon született. S abból, amit addig mondott magáról, gyorsan rájött a kérdező, hogy nála bizony önbizalomban nincs hiány. Ez jól is jöhet, főleg akkor, ha az ember lánya előadói babérokra tör. Ugyanis, mint kiderült, a lány énekesnő szeretne lenni. Történetesen arra adta a fejét, hogy belevesse magát a roma zenébe. Méghozzá a balkáni roma zenébe. Mielőtt bármi másról szó esett volna, máris belekezdett egy dalba. Mi tagadás, a maga szemet gyönyörködtető előadásával és kedves akcentusával máris megnyerni látszott magának a kérdezőt. Viszont a nyelv, amelyen a dal szólt, nem hagyta nyugodni. Nem magyarul énekelt a lány, hanem amolyan balkáni roma nyelven és hangulatban. Kérdezte volna az énekest, vajon érti-e, miről szól a dal, de ő megelőzte s már fel is csendült a következő. A kérdezőnek – aki amolyan zenésforma egyén, s aki itt, a sokat megélt Balkán kapujában született – ez már kicsit sok volt. Miért akar mindenáron balkáni roma dalokat énekelni a lány? Főleg – s ez nyilvánvaló – ha azt sem érti, miről szólnak. Tette volna fel a kérdéseit sorban, amikor hirtelen vége lett a dalnak, és a csend, amely ráült a szobára, most különösen jó érzéssel töltötte el.

*

A *balkáni zene* fogalmát a Nyugat szülte. Ki más, gondoljuk talán kicsit rosszállóan. Viszont ezt a rosszállást nem maga a kijelentés gerjeszti, hanem az, hogy hajlamosak vagyunk gátlástalanul és válogatás nélkül átvenni és elfogadni onnan bármit. Itt a recept: végy egy sor rezesbandát, aztán egy újabb sor különös ritmust, amelyre örült táncba kezdhettek, majd a végén adj hozzá egy sor hangos összeborulást olyan dalokra, amelyeknek a szövegét sem értjük. Ez a nyugati szórakoztatóipar, a klubok varázsförműje: a *balkán beats*.

Valaki egyszer azt mondta, hogy a balkáni népek mindig inkább a különbségeket keresték egymás között. Még akkor is, amikor azt verte mindenki a fejkükhöz, hogy ügyesen kerülnek a munkát. Ezt a keleti hatás számlájára írják. A nyugati hatás pedig az, hogy szeretnek

kényelmesen élni, nem sietnek sehova. Miért is tennék, hiszen ami el van rendelve, úgyis eljön. Egy dolog viszont elkerülte a figyelmüket. Történetesen az – s ezt mindig későn veszik észre –, hogy sokkal több bennük a közös, mintsem gondolnák. Ez lett aztán az oka, hogy fizikailag teljes sikerrel végződött a szétválás. Ennek következtében szerb talajon nagyon gyorsan gyökeret vert a turbófolk. Ez megint egy olyan fogalom, amit csak itt ismernek, s mi tagadás, szeretnek. Ha egyszerűen akarnánk elmagyarázni valakinek, hogy mit takar, nem is lenne nehéz dolgunk. Olyan népi ritmusra írt műdalok – ritkább esetben népdalok – ezek, amelyeket modern zenei köntösbe öltöztetnek. A kilencvenes években Szerbiában remek táptalajt biztosított ennek a műfajnak a sovinizmus, amelyet harsány, nyugatellenes megnyilvánulásokkal is megspékeltek. Mindeközben pedig kiszorította és több éves száműzetésre ítélte az összes többi zenei áramlatot, főleg az államilag megszállt közmédiában. Mégis, mindezek ellenére a szétválás kulturális szempontból közel sem járt olyan sikerrel, mint amelyet egyes politikai vezetők reméltek.

Ha vennénk a fáradságot, és utána néznénk egy kicsit a dolgoknak, gyorsan rájönnénk, hogy túlságosan nagy és változatos terület ez. Nem rakhatjuk egy kalapba mindazt, amit itt látni és hallani lehet. Megpróbálunk választ keresni arra, hogy mi viszi rá világszerte a fiatalokat – s akkor most zárjuk ki azokat, akik csak fogyasztják, és foglalkozunk azokkal, akik művelik a zenét –, hogy mások kultúrájában kutakodjanak. Olyanban, amely igen távol áll tőlük. Mitől van az, hogy a világ majdnem minden pontján reneszánszát éli a balkáni életérzés és zene?

Kusturica és Bregović. Azt hiszem, senkinek sem kell bemutatni őket. Ez az a két személy, akiket semmiképpen sem kerülhetünk meg a választkeresés útján. Ők azok, akiknek eddigi munkássága megadja kérdésünkre az egyik lehetséges választ. Szóval van ez a két férfi, akiket kritikusaik azzal a váddal illetnek, hogy saját identitászavaruk okán elromanizálják (borzasztó ez a kifejezés, de gondolom, érthető) a balkáni zenét. Közben a kritikusok másik fele az égbe emeli őket. Lessünk be egy Bregović-koncertre. Ezt mindenki megteheti a világhálón. Mit is látunk? A hatalmas pódium közepén egy fehér öltönyös alak. Ez ő, a valamikori Bijelo Dugme (Fehér gomb) nevű zenekar gitárosa. Mögötte egy rezesbanda, akik ezerrel nyomják, többnyire a műfaj legjobbjai közül valók. Zenészberkekben a fehér öltönyös úriemberről nem úgy beszélnek, mint a legadakozóbb zenekari vezetőről. Nem véletlenül. Zenészei ennek ellenére mindent beleadnak, mert ehhez vannak

szokva. Ha színpadon állnak, a legtöbbet nyújtják magukból. Milyen jó lenne ezt máshol is látni! Kicsit balra egy asszonykórus, jobb esetben bolgár import. Ők nemcsak tanulták, de magukban hordozzák saját hagyományukat és dalaikat. Ez már a második olyan pillér, amelyre lehet építeni. De ott a harmadik is. Azok a fiatal zenészek, akik különböző modern hangszerek mögött állnak. Az ő feladatuk, hogy kicsit maivá tegyék a hangzást. Lám, még erre is gondol a főnök. Nem csoda, sok helyen járt már. Tudja, mitől döglök a légy. Közben meg csak szól a muzsika, egymást váltják a dalok. Szünni nem akar a sok bizonytalan és kétes eredetű zene, amiknek, ha jogdíjról van szó, a főnök a szerzője, de amúgy meg nem számít, honnan való és ki szerezte. Egy a lényeg: csak dőljön a lé és őrzöngjön a tömeg. A helyszín lehet bárhol tágabb régióinkban. Az eredmény ugyanaz: tomboló közönség a legfiatalabb korosztálytól a legidősebbig. Mindenki rázza a rongyot és ordít torkaszakadtából, hogy „Evo zore, evo zore...” (Itt a hajnal, itt a hajnal...).

Kénytelenek voltunk megtenni ezt a kis kitérőt, hogy a dolgokat így vagy úgy, de megpróbáljuk a saját helyükre tenni. Mindenki látott már a víz tetején úszó dinnyehéjat és szemetet. Minket inkább a víz alatti világ érdekel, ezért térjünk most vissza a zenéhez. Ahhoz a zenéhez, amelyben sokkal több van, mint a mindenáron való szórakoztatás igénye. Nézzük hát meg annak az igényesebb és kifinomultabb oldalát. Lássunk egy, a teljesség igénye nélkül összeállított bemutatót arról, mire és kire érdemes odafigyelni. Mit érdemes meghallgatni, hogy kicsit jobban képben legyünk, amikor ennek a hatalmas régióinak, a Balkánnak a zenéje kerül szóba.

*

Első találkozásom ezzel a különös zenével a hetvenes évek végére datálódik. Ha dalokra nem is, de valamiféle furcsa ritmusra emlékszem. Olyan ritmusra, amely sehogy sem akart összeállni a fejemben. Az az érzés fogott el mindíg, hogy valami hiányzik a sorok végén. A páros ritmusokhoz szokott fülemben valahogy nem állt össze az ütem. Hallgattuk a bakelitről ezt a megfoghatatlan zenét, és nem is voltunk tisztában vele: micsoda szerencse az, hogy ide születünk. Erre a poros, huzatos átjáróra gondolok dél és észak között. S ha kicsit távolinak tűnik is, de kelet és nyugat is itt ér össze valahol. Még akkor is, ha ez csak az én fejemben áll össze így. Ugye egy pillanatig sem feledkeztünk meg arról, hogy a zenéről beszélünk? Arról a zenéről, amelyről tudjuk mindannyian, mire képes. Szóval hagytuk, hogy átjárjon bennünket,

s legyen majd a 20. század végén a túlélésünk záloga. Bár akkor erről mit sem sejtettünk. Akkor élte fénykorát egy, a határainkon túl is ismert lemezkiadó, a Jugoton. A volt Jugoszlávia egyik nagyvárosában, Zágrábban volt a székhelye. Az, hogy ez a város Horvátországban van, akkor senkit sem érdekelt igazán. A megjelenő lemezek voltak a fontosak. A cég pedig – ha kisebb-nagyobb késésekkel is – műfajra és előadóra való tekintet nélkül kiadta nemcsak a jugoszláviai zenekarokat, hanem a Nyugaton megjelenő bakeliteket is, és mi nagy örömmel válogattunk belőlük.

Ennek a hősi kornak volt a nagy figurája – és még ma is az –, Vlatko Stefanovski, a virtuóz macedón gitáros, aki már a hetvenes évek végén előszeretettel használta igen kemény rockzenéjében a macedón népdalok dallamvilágát. Ő az, aki *Leb i sol* (Kenyér és só – micsoda névválasztás! Azt is mondhatnánk, hogy születése pillanatában meghatározta az utat, amin a háromtagú csapat járni fog) nevű zenekarával rávette e sorok íróját arra, hogy újra és újra megpróbálja kiszámolni – akkor még kevés sikerrel – azt a páratlan ritmust, amit addig nem hallott máshol.

Mindeközben a világ másik végében is feltűnt egy gitáros, nevezetesen Miroslav Tadić. Boszniai születésű zenész, aki a hetvenes évek végén úgy döntött, hogy köszöni szépen, de ő inkább nyugaton próbál szerencsét. Valószínűleg ezért ismertük meg őt később. Még annak ellenére is, hogy már 1977-ben ott szerepelt a neve azon a listán, amely a harminc legradikálisabb és legeredetibb gitárost összegezte. Tadić Amerikában telepedett le, ahol ma is él és tanít. A sors és a polgárháború a kilencvenes években hozta össze a két zenészt. Mindketten elhivatott művelői saját muzsikájuknak. Egyfelől a vagány rocker, aki pengetővel a kezében bővíli a gitárját, másfelől pedig a Kaliforniában végzett gitáros, aki a klasszikusok hagyományos módján, ujjaival szólaltja meg hangszerét. Egy dolog azonban közös bennük: a macedón népzene szeretete. Ebben a hagyományban találták meg a közös hangot. Abban a zenében, amely szerintük dallamával, harmóniáival és nem utolsó sorban aszimmetrikus ritmusvilágával összekötő kapocs volt a régi Jugoszláviában. Az aszimmetria megérne egyébként egy misét annak, aki a Balkánról akar mélyebb elemzést készíteni. Még egy dolgot meg kell említenünk, amikor balkáni zenéről beszélünk. Nevezen azt, hogy mint zenei forma igen könnyen átültethető gitárra. Mivel említettek mindketten kiváló gitárosnak számítanak, ez nem is volt nehéz feladat számukra. Hangszeres zene ez, a szó legnemesebb értelmében.

Nem a versengés itt a lényeges, hanem éppen az egymást kiegészítő muzsikálás. Olyan ez a zene, amely ritkán szólal meg koncertteremben, s amelynek nem a mindenáron való szórakoztatás a célja, hanem az, hogy egy nemesebb és mélyebb oldaláról mutassa be azt a zenei világot, amit a Balkán-félsziget déli régióiban találunk.

De mit érne bármilyen beszámoló, ha saját fülünkkel nem hallhatnánk ebből egy keveset! Ha nem tudnánk megbizonyosodni arról, amit fent olvastunk. Azt mondanám, tegyük félre egy kicsit ezt az írást, kapcsoljuk be a gépet, és keressünk rá a következő koncertrészletre:

Vlatko Stefanovski – Miroslav Tadić:
Jovano, Jovanke

Ha ez meghozta a kedvünket a zenehallgatáshoz – s e sorok írója erősen bízik ebben –, semmi gond, keressünk tovább, az olvasást bármikor lehet folytatni! S hogy kis segítséget is adjunk ehhez, biztosítva az olvasót arról, hogy még a hallottakat is lehet fokozni, egy olyan bolgár zenészt idézünk meg, akinek hangszere a kaval. Egy olyan ősi fafűvös hangszer, amit bolgár, macedón és a török muzikusok is előszeretettel használnak, legyen rá példa a következő zenei idézet:

Vlatko Stefanovski – Miroslav Tadić –
Theodosii Spassov:
Prošeta se Jovka kumanovka

Evezzünk most kicsit olyan vizekre, ahol inkább az autentikus zene kerül előtérbe. A népi hagyomány, az eredeti népdal és az avatott előadásmód. Bár meg kell jegyeznem, hogy óvatosan kell bányunk az „eredeti” szóval ebben a régióban. Hogy miért is mondom ezt? Álljon itt két példa, e sorok írója élte át őket még a múlt évszázad kilencvenes éveiben. Történt ugyanis, hogy 1997-ben az a szerencse ért kis csapatommal, hogy a macedón fővárosban, Szkopjében léphettünk fel az ottani Akusztikus Fesztiválon. Voltak ott macedón, horvát, szlovén és szerb zenekarok, sőt még egy lengyel is. Meg ugye mi – Bácskából,

Szabadkáról és Csantavérről –, akik magyar zenét játszottunk. Meg kell mondanom, gyorsan ment az ismerkedés. És az est lezárásával már meg is köttettek azok a barátságok, amelyek mind a mai napig elkísérnek, s amelyek hozadékeként elkészül majd pár év múlva egy közös lemez. De ez nem témája ennek az írásnak. Szóval ismerkedtünk egymással, egymás muzsikájával, és próbáltunk minél több zenei anyagot beszerezni. Nekünk, akik hozzászoktunk ahhoz, hogy csak felütünk egy gyűjteményes kiadványt, vagy előveszünk egy bakelitlemezt, amin a legkülönfélébb tájegységeken gyűjtött dalok és zenék szerepelnek, Szkopjében – furcsa mód – gyorsan rá kellett jönnünk, hogy ez itt nem fog működni. Ottani barátaink elmondták, hogy van ugyan gyűjtött anyag, de az a rádió tulajdona, amihez gyakorlatilag lehetetlen hozzájutni. Hogy pontosan miért, arra nem sikerült kielégítő választ kapnunk, ahogy arra sem, mennyi anyagot gyűjtöttek össze. Semmi gond, gondoltuk, akkor vegyünk lemezt vagy kazettát! Igen ám, de amihez boltban hozzá lehet jutni, az már jó szándékkal sem nevezhető eredeti anyagnak. Sőt! Jó szokás szerint fogják itt a dalokat, s kedvükre alakítgatják. Különféle kíséretekkel látják el, amire én azt mondanám, hogy feldolgozzák. Aztán felkérnek egy ismert előadót, hogy vegye fel a dalt stúdióban, majd kiadják lemezen vagy kazettán. Autentikus előadó által előadott dalt csak az ezredforduló után halottam Szkopjében.

Itt a másik példa, a belgrádi kapcsolat. Velük sem volt könnyebb dolgunk. Kérésünkre, hogy jó lenne egy kis szerb eredeti gyűjtést is hallani, lemásolni, hogy otthon szemezgethessünk belőle, nem igazán kaptunk bátorítást. Nem kellett sok idő ahhoz, hogy kiderüljön, ez sem fog úgy működni, ahogy elképzeltük. Több hónapra volt szükség, hogy egy hatvanperces kazetta elkészüljön Belgrádban, és eljusson hozzánk. Viszont, meg kell jegyeznünk, az már eredeti, gyűjtött anyag volt.

Persze ma már ez változni látszik: ékes bizonyíték erre az a belgrádi testvérpár – amúgy ikrek –, akik több mint két évtizedes munkásságuk alatt többször is bizonyították, hogy az a cappella éneklésnek és a többszólamú megszólalásnak avatott előadói. Ők a Braća Teofilović (Teofilović testvérek). A többszólamú éneklés itt, a Balkánon nem újdonság. Aki muzsikált idevalósi zenészekkel, az tudja, hogy ha szükség van kísérő énekre – mondjuk egy második szólamra –, akkor ők már nyomják is. Mindig csodálattal töltött el, hogy ezen nekik nem kell túl sokat agyalni. Azt vallja a testvérpár, hogy az éneklés nem egyszerűen zaj- és hangkeltés, hanem gondolkodásmód is. Valójában nem ők választják ki a zenét, hanem fordítva, a zene választotta ki őket, amikor

rájöttek, hogy mire képes az emberi hang. Azt mondják a népdalokról, hogy igaz ugyan, hogy azokat az egyén hozza létre, de a nép által lesznek részei egy közös hagyománynak. Alapnak ezért mindig egy autentikus dallamot keresnek. Ezt formálják át saját elképzeléseik szerint továbbgondolva, és kihasználva a kétszólamú éneklésben rejlő lehetőségeket. Sokszor találkozhattunk velük és dalaikkal Magyarországon, a szép emlékü Jazz Fesztiválon. Egy beszélgetés alkalmával elmondták, hogy szerintük a nyelvi különbségek emelte korlátok már ledőlni látszanak, de az értelem szabta korlátok – s ez a veszélyesebb – még mindig tartják magukat az emberek között. Ez utóbbiakat sokkal nehezebb lebontani. Ha meghallgatjuk az egyik dalukat, az első lépést már meg is tettük.

Braća Teofilović:
Marijo, bela kumrijo

Írásunk következő szereplője egy olyan eredeti hangvételű énekesnő, akinek sajátos zenei stílusa már messziről felismerhető. Ő az, aki bátran ötvözi a tradicionális formákat a mai modern irányzatok különböző válfajaival. Értem ez alatt elsősorban a jazzt és a bluest. Első hallásra ez talán nem mond olyan sokat. Azt is mondhatnánk, hogy nagyon sokan teszik ezt a világ különböző pontjain. Viszont amint belehallgatunk a zenébe, és hagyjuk, hogy szabadon átjárjon bennünket, rögtön észrevesszük, hogy többről van itt szó, mint pusztán stílusok keveredéséről. Ebben a zenében tisztán kivehető a tradicionális dallam, annak minden stílusjegyével, ugyanakkor a jazz hangzásvilágához hűen szabad kezet kap a zenekar, hogy improvizációjával hozzáadjon valami újat és izgalmat a hagyományos formához. Talán kicsit titokzatosra sikeredett ez a kis bevezető, hát gyorsan mondjuk el, mire is gondolunk. A *sevdah*, vagy más néven *sevdalinka* az a zenei forma, amely a következő énekesünket jellemzi. Ezek azok a dalok, amelyek egyszerűségükben őszinte és érzelmekben gazdag új zenei formává állnak össze Mira Medunjanin előadásában.

Ejtsünk most pár szót erről a különleges zenei formáról. Nemcsak azok a dalok tartoznak ide, amelyeknek nem ismerjük a szerzőjét, hanem azok a ma írottak is, amelyek bizonyítékul szolgálnak arra, mi csoda túlélőképességgel rendelkezik ez a műfaj. A „sevdah” szó arab

gyökerekkel rendelkezik. Görög nyelvű könyveket fordító arab orvosok használták először, méghozzá a melancholos (fekete epe) szó megfelelőjeként. Így lassan kezd érthetővé válni maga a kifejezés, miközben magyarázatot kapunk arra is, miért beszélnek a dalok kapcsán lelkiállapotról, borongós, nyomasztó érzésekről. Mindeközben ha tetszik, ha nem, a macedón népzene mellett ez a műfaj az ékes bizonyítéka annak a közös kulturális összefonódásnak és identitástudatnak, amelyet a balkáni népeknél megfigyelhetünk. Születése azokra az időkre tehető, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia megszállta Boszniát és Hercegovinát. Ekkor lett népszerű a városi kávézók és különböző összejövetelek társaságainak körében, s vált a balkáni szubkultúra talán legismertebb zenei formájává.

Mira Medunjanin:
Eleno kerko

Mielőtt sort kerítenénk írásunk utolsó zenekarának bemutatására, tegyünk újra egy kis kitérőt, de ezúttal a balkáni filmek világába. Történt ugyanis, hogy 1994-ben elkészült az a macedón mozi, amely zenéjénél fogva (bár maga a film is csodálatos, hiszen a műfaj legnagyobbjaival említik egy lapon) gyökeresen megváltoztatta nemcsak e sorok írójának, de hiszem, hogy nagyon sok hasonszórú zenésznek a tradicionális népzenehez és annak újraértelmezéséhez való viszonyát. Ez a film a *Pre kiše (Esz előtt)*. Egy olyan művészfilm, amelyben eredeti helyzetképet, lenyomatot kapunk az akkori Európáról. Metsző iróniával mutatja be a testvérháborút és a bosszút, a szeretetét és gyűlöleten való felülkerekedés vágyát, miközben olyan felejthetetlen képi világgal ajándékoz meg, amely egy életre beég a néző agyába. Ha valakiben felébredt a kíváncsiság, nyugodtan keressen rá és nézze meg, megrázó élményben lesz része.

Miért beszélünk erről a filmről? Nagyon egyszerű az oka: az a zenekar jegyzi a zenéjét, amelyet írásunk végén szeretnénk bemutatni. Az együttes gyökereit már a nyolcvanas években megtaláljuk, amikor is Goran Trajkovski a fejébe vette, hogy a bizánci egyházi éneklés hagyományait átülteti egy modernebb zenei formába. Így, mire elérkeztünk a kilencvenes évek kezdetéhez, már adottak is a feltételek, hogy

Szkopjében megalakuljon a háromtagú zenekar, amely az Anastasija nevet veszi föl. Olyan zenét álmodtak meg és hoztak létre, amely nem tekinthető hagyományos filmzenének (ha beszélhetünk egyáltalán ilyenről). Nem enged el magától és nem lehet szabadulni tőle. Fogva tart és minduntalan magával ragad. Saját lemezei mellett színházi zenéket is készít az együttes. Igyekeznek minden munkájukban saját látomásait megvalósítani. Egyéni módon tudják beleolvasztani a hagyományos macedón népzene és az egyházi éneklést az általuk megálmodott modern dalokba. S mindezt korukat jóval megelőzve teszik. Bár nem olyan harsányan, mint később azok a nyugati zenészek, akik dallamtöredékeket ollóznak zenei alapjaikra, kihasználva és elcsúfítva a dalokat. Ők adott esetben egy egész népdalt tartanak a tenyerükön, magával Vanja Lazarova Dimitrovskával, aki avatott előadója a macedón népdaloknak. Úgy ágyazzák ezeket a dalokat a zenéjükbe, hogy egy pillanatra sem érezzük, hogy kihasználnák a dalt és az előadót. Ritka és felemelő pillanatai ezek a 20. századi, egyetemes zenekultúrának.

Anastasija:
Death of Alexander

Miközben stúdiójukban igyekeznek kihasználni a modern technika nyújtotta előnyöket, mindvégig nagy szeretettel használják az autentikus macedón hangszereket: kaval, duda, tapán (ez egy kétfenekű nagy dob), tambura – ami nem hasonlít az általunk ismert öthúros hangszerhez, mert csak három vagy éppen két pár húrja van. Misztikus és monumentális zene ez, a szó legnemesebb értelmében. Nem rock és nem népzene, sokkal távolabbra mutat minden hagyományos műfajnál és zenénél. Valami megfoghatatlan és mégis ismerős, valami ősi és mégis elevenen izzó, valami mai, valami új.

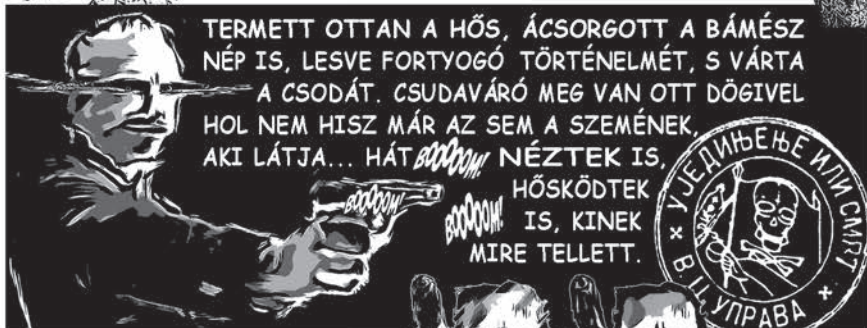

Anastasija:
Nine Iron Doors

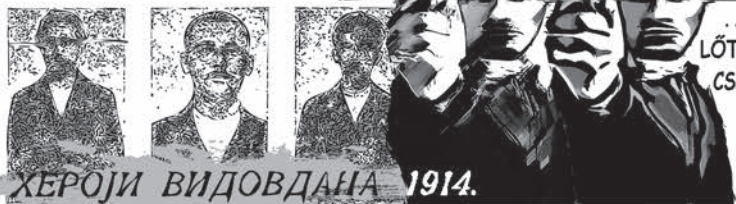
*

Egy hosszú pillanatig tarthatott csak a csend. Közben a kérdező agyán átsuhantak mindezek a gondolatok és dallamok. Mit feleljen most a lánynak, anélkül, hogy megsértené? Hogyan lehetne bármi bátorítót, használhatót mondani neki? Azok után, hogy fülében ott zsongnak a szebbnél szebb macedón, bosnyák, szerb és magyar dallamok. Hogy kellene elmondani neki, ami a fejében jár? Azt, hogy mennyire varázslatosak ezek a zenék. Mind, egytől egyig. Hogy mennyire megéri benézni a dolgok mögé. Hogy érdemes keresni és kutatni anélkül, hogy meglöveljük a legújabb divathullámokat. Hogy előbb a saját zenei kultúráját ismerje meg, hogy megérthesse, megismerhesse és elfogadja a másét. Nincs könnyű dolga. A kérdező zavarban van. Az üvegért nyúl, ami ott áll az asztalon, s tölt a poharakba. Persze ez csak időhúzás. Így próbál időt nyerni, hogy valamilyen válaszféle megtalálja, és hasznára lehessen a lánynak. Koccintanak. Az édes-keserű ital átjárja egész testét, s melegíteni kezdi a lelkét is. Lassan hangszere után nyúl. Megrezdülnek a húrok és hangok lepik el a szobát. Azt mondja a lánynak, énekeljünk. S belekezd: „Adjon Isten, rózsám...”

Ἐπιμηθεὺς BALKÁNOL
ΕΠΙΜΕΤΗΣΥΖ

TERMETT OTTAN A HŐS, ÁCSORGOTT A BÁMÉSZ NÉP IS, LESVE FORTYOGÓ TÖRTÉNELMÉT, S VÁRTA A CSODÁT. CSUDAVÁRÓ MEG VAN OTT DÖGIVEL HOL NEM HISZ MÁR AZ SEM A SZEMÉNEK, AKI LÁTJA... HÁT BOOOOM! NÉZTEK IS, HŐSKÖDTEK IS, KINEK MIRE TELLETT.

...VOLT, AKI LŐTT, MÁS MEG CSAK ÖTLETELT, DE EGYIKÜK SE JÁRT JOBBAN...

ХЕРОЈИ ВИДОВДANA 1914.

PIKK-PUKK NYISSZ-NYASSZ TIK-TAK

HOGY KI HALOTT MÁR, S KI ÉLŐ MÉG, AHOЛ SE NÉP, SE NYELV, SE ISTEN NEM ISMER HATÁRT HATÁRTALAN A DŰHÉBEN...

DE HÁT BALKÁNI KÉRDÉSRE BALKÁNI ÁM A VÁLASZ, ÉS DŰHRE BOSSZÚ DUKÁL...

BIZTOSAN Ő AZ. LÁTOM RAJTA... EZ MEG AZ ORIENT EXPRESS!

AZ AZ ÚR OLYAN, MINT Ő...

NEM LEHET Ő, MERT HALOTT.

EZ MEG ITTEN MINDENT MEGFONTOL - MEG GONDOL...

Népeimhez!

Leghőbb vágyam volt, hogy az kegyelméből meg hátralczó éveimet a műveinek szentülhessen és népeimel boru áldozataitól és terheitől gondviselő...
 ...hosszu es kardol...
 ...monarkiam...
 ...védelmére, tekintélyének és talmi állásának megővására és terület

СРПСКЕ НОВИНЕ

НАШЕ НЕ СЈЕНЕ
ХОДАТИ ПО
БЕЧУ...
ПО ДВОРУ,
ПЛА...

БУ
ИТ!

УЛИЦА
ГАВРИЛА
ПРИНЦИПА

HÁT KÉMLELVE LETT A HONI
HATÁR, ÉS TÁVOLBAN MÁR
JÓL LÁTSZOTT A SEMMI.
HADAK GYŰLTEK, LETT IS
NAGY HÁBORÚ. MÁSOK
CÉLJAIÉRT, DE ÖNÖS
ÉRDEKBŐL, HOGY
DUZZADJON ÁM
A HONFIKEBEL,
ÉS HOGY NE A
SAJÁT
TESTVÉRÉT...

...HANEM A MÁSIKÉT
IRTSAI MEG HÁT
KINEK-KINEK A
SAJÁT SZABADSÁGA
FONTOSABB A
TÖBBIÉNÉL, HÁT
CSAK ÖSSZERAKJUK
HAZÁVÁ A SOK
SZÉTBARMOLT
HONT! HA GYŐZNI
NEM IS SIKERÜL,
NYERNI CSAK-CSAK...

VALAKI CSAK NYER, MÁS
MEG KESEREG RAJTA...

KI ÍGY, KI ÚGY HAL ÉRTE...

ÉS MINDNEK AZ KELL, MI IGAZÁN
ÖVÉ SOHASE VOLT...

LETT IS NAGY HUZAVONA EBBŐL, ÉS MINDIG VOLT, AKI
A RÖVIDEBBET
HÚZTA...

MI VAGYUNK...
A KÍNUNKBAN
NEVETŐK,
AZ ELVÁGYÓ
MARADÓK,
HAGYOMÁNYAINKBA
RAGADÓK...

HOL HÁT A NEVETŐ HARMADIK?

... és röhögött
is minden
harmadik...

HOL TOR VAGY LAGZI EGYRE MEGY...

HEJE-HUJA!!!
HEJRE-TYUTYU
BRÜ-HÜ-HÜÜÜ...

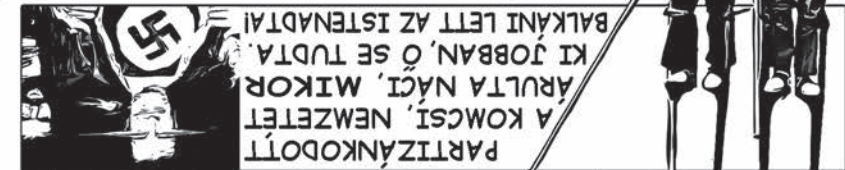

KÉT HÁBORÚ
KÖZÖTT???

Bizom népejmben, akik minden viharban hiven és egyesülten sereglettek mindig

NEMZET HELYETT
ESZME MIATT
LÓGTOK TI ITTI!
ÉS FOGTOK IS...

PARTIZÁNKODOTT
A KOMCSI, NEMZETET
ÁRULTA NÁCI, MIKOR
KI JÓBBAN, Ő SE TUDTA,
BALKÁNI LETT AZ ISTENADAI!

...ÉS LŐHETTEK
VOLNA MÁSKOR,
IS AGYON, DE
NEM TETTÉK.

EZT AZTÁN
BÁNTÁK IS.

NAGYON...

ÉS HA MÁR EGYSZER ÁLOMNAK BŐVIBEN VOLTAK...

ÁLMODTAK IS EGY SZEBB VILÁGOT!

A BÁNATKODÁS CSAK DÍVOTT TOVÁBB, ÉS
AMÍG TARTOTT AZ ÉLV,
A JÓ LÉT,
MEG ÁLOM

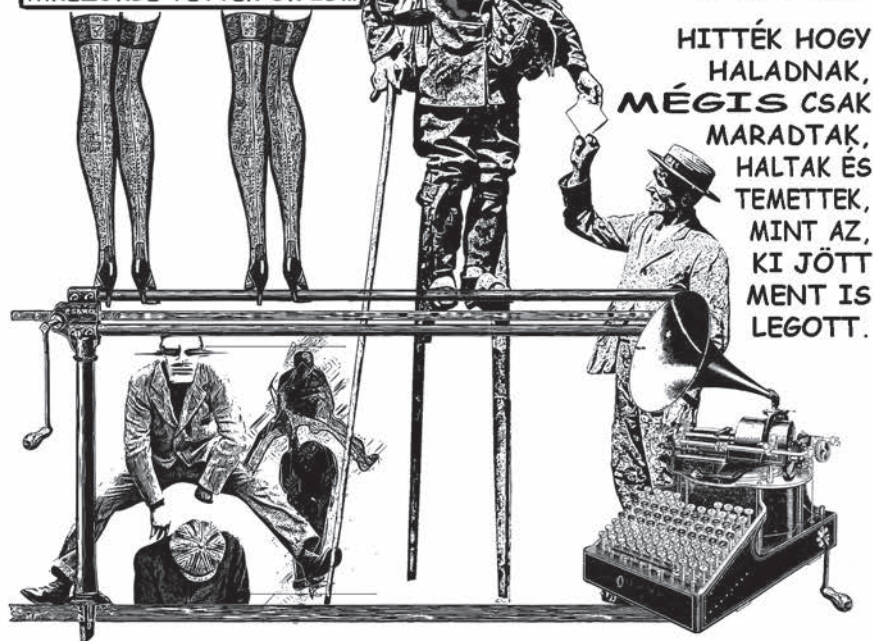
ALATT A SZUNNYADÓ
PARÁZS, HÁT SEMMI
GOND, CSAK

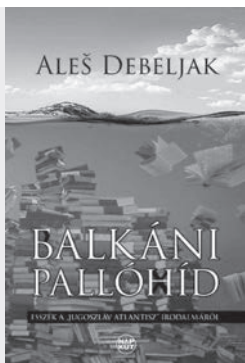
DÁRIDÓ!

ракија
ÉS RAKIJA
KÖZBEN A
FERFINÉP GYAKRAN
ELŐVETTE...

...KEZÜKBE VETTÉK ŐK IS!!!

HITTÉK HOGY
HALADNAK,
MÉGIS CSAK
MARADTAK,
HALTAK ÉS
TEMETTEK,
MINT AZ,
KI JÖTT
MENT IS
LEGOTT.

Aleš Debeljak

Balkáni pallóhíd

Fordította Gállos Orsolya

Napkút Kiadó
Budapest, 2016

Nagy Balázs Péter

ATLANTISZOK ALKONYA

„Nagyanyánk Franciahonja mint ködös Atlantisz
emelkedett ki a habokból.”

(Andrej Makine, *A francia hagyatéék*)

Bármilyen Atlantiszról való írás kétélű tevékenység, abban az értelemben, hogy az író legyen bár olyan művelt, mértéktartó, mint a *Balkáni pallóhíd* szerzője, fennáll a veszélye annak, hogy a szubjektív valóságésszelés érzélgős és kevésbé értékelhető nosztalgiázásba csap át. Másfelől éppen az objektivitásra való törekvés (még az esszé műfaja is megkövetel némi professzionális „mindentudást”) miatt durva sztereotípiák használatára kényszeríti az emlékezőt.

Az Atlantiszok közös jellemzője, hogy az elmúlásukban válnak igazán érdekessé, kis túlzással azt állíthatjuk, hogy minden (ilyen) társadalom nemcsak hogy az elmúlásra van predesztinálva, de valódi értéküket, a kollektív tudatban elfoglalt helyüket a megsemmisülés pillanatában nyerik el. Mindez nyilván nem valamiféle magasabb erkölcsi, filozófiai okból, de az emberi természetből ered, mely az emlékezés nivelláló hatásával próbál egyensúlyba kerülni a jelennel. Éppen ezért

Aleš Debeljak döntése, hogy a „jugoszláv Atlantisz” irodalmát és egyben magát a térséget esszéisztikus írásokban örökíti meg – kifejezetten tudatos, jó döntés, hiszen a szubjektív, „hűséges olvasó” narratívája társul a professzionális irodalmáréval.

Nem céloim jóval a rendszerváltás után született generáció tagjaként kétségbe vonni Debeljak szavait arra vonatkozóan, hogy – legyen az akár Tito harmadik útja is, mely csak „Odahaza vallott kudarcot” (158) – a szocialista Jugoszlávia állampolgáraként az élete mind neki, mind egész nemzedékének szintén boldog volt, ahogy írja: „Itt [Ljubljanában] töltöttem a szocialista nyomortól függetlenül gyönyörű gyermekkoromat és ifjúságomat...” (10). A feladatomnak kizárólag azt tekintem, hogy őszintén kételkedjek ebben a boldogságban, elégedettségben, egy olyan kor gyermekeként, mely az izmusokat már sokkal szofisztikáltabb keretek között kényszeríti rá a társadalmakra (természetesen nem csak a posztszovjet társadalmakra), hiszen a kételkedéssel lehet csak elérni azt, hogy az ember ne érezze magát a naiv tudás biztonságában. Ahogy Debeljak is fogalmaz: „A *Balkáni pallóhíd* a Balkánra akar vezetni. [...] Ez a könyv persze más irányba mutat, és nem áltat a híd szilárd szerkezetével. Nagyon személyes és elfogult. [...] bánatosan állapítja meg, hogy nem lehet irodalmi antológia” (23). Nem törekszik objektivitásra az esszékötet, de pontos éleslátással vezeti be az olvasót egy, a történelem viharában elsüllyedt térség íróinak immár imagináriussá klasszicizálódott világába. Abba a világba, amelyhez több előítélet és tudni vélt ismeret kapcsolódik, mint valós tapasztalat – a Balkán a megismerhetőség „terra incognitája”.

Természetesen ezalatt nem csupán azokat a sztereotípiákat értem, melyekkel az 1988–1993 között Amerikában töltött idő során bőven szembesülhetett Debeljak, sem csak a nyugat-európai elképzeléseket a Balkánról, melyeket szintén megtapasztalhatott, majd a *Kelet és Nyugat között* című, Muharem Bazduljról szóló esszéjében így foglalja össze: „A Balkán az európai »vadkelet«. Barbár lakosai a halált hozó fegyvereket és nem a termést hozó eszközöket tisztelik” (78). Mintha azt állítaná Debeljak, hogy Jugoszlávia 1992-es felbomlásával a kozmopolita írók ideája érvénytelenné vált volna. A könyv egyik ilyen üzenete, hogy azért szükséges pallóhidat verni Európa és a Balkán közé, mert a történelmi-politikai változások mintha az irodalmukat is elvették volna. Ugyanakkor Debeljak e furcsa patetikussága indokolatlannak látszik, lévén azok az írók, költők, akikről szó esik az esszéikben, megmaradtak, sokan közülük ma is élnek, alkotnak, csak már nem szocialista, hanem

európai keretek között. A könyv egész koncepciója a *Prologus*ban megfogalmazott gondolatok köré szerveződik, miszerint a mai Európai Unió és a Jugoszláv Szocialista Köztársaság közötti hasonlóság legelembibb alapja, hogy mindkettő nemzetek feletti szövetséget hozott létre, egyfajta kozmopolita ideológiával. Az esszéiben helyet kapó írók vagy irodalmi folyóiratok elemzése, bemutatása éppen ennek az ideológiának tesz eleget.

Ez a különböző jugoszláv írók, költők munkáit felmutató esszégyűjtemény látszólag külön-külön kívánja prezentálni a „jugoszláv Atlantisz” irodalmát, azt emelve ki, hogy mennyire sokszínű, mennyire különböző volt ennek az irodalomnak az összes alakítója. Viszont Debeljak érzékeny zsenialitását jelzi az is, ahogyan összeköti ezeket a különböző szövegeket, életeket: nem csak az esszék különleges stílusával, de azzal is, ahogy kamatoztatva nagyon is elmélyült komparatiztikai tudását, felhívja a figyelmet azokra az összefüggésekre, amelyek e valóban politikai alapon eltüntetett ország széles spektrumú irodalmát egységes irodalomná tették.

E sokszínűség abból az alaptapasztalatból női ki magát, hogy a tárgyalt írók eleve egy sokkultúrájú, soknyelvű közegbe születtek. Debeljak igen leleményesen az esszék elején egyfajta alapidentitás felvázolását kísérli meg azzal, hogy a szerzők születési helyét, származását is felvázolja, az ilyen adalékoktól válik érthetővé a jugoszláv kozmopolita hozzáállás esszenciája. A bemutatott alkotók identitása minimum kérdéses, hiszen a térképek folytonos átrajzolásával a „haza” és az „otthon” fogalma vált bizonytalanná. A jelenleg Amerikában élő és ott alkotó Aleksandar Hemon kapcsán fogalmazza meg szerzőnk azt, ami a leginkább kohéziót teremt nemcsak a *Balkáni pallóhíd* esszéi közé beválogatott írók, de az egész jugoszláv irodalom alkotásai között: „Akkor hát kinek az írója Aleksandar Hemon? A dolog nem egyszerű. Talán egyik vagy másik nemzeti vagy etnikai tradíción túl kell keresnünk a választ. Például a kozmopolita identitásban. Ha így van – és úgy gondolom, így van –, akkor Hemonban annak a globális klubnak a tagját kell látnunk, amelyhez Vladimir Nabokov, Eugène Ionesco, Emil Cioran és Milan Kundera, Salman Rushdie és Andrej Makine tartozik, olyan írók, akiknek gyermekkoruk és formálódó ifjúkora a szülőföldben, az első haza kultúrájában és nyelvében gyökerezik, mai művészi víziókat azonban a második haza tanult nyelvén alkotják meg” (180). Az identitás e nemzeteken felülemelkedő volta az, amivel a leginkább érthetővé válnak a jugoszláv értelmiségiek, a jugoszláv irodalom.

Ennek a kifejezetten kortársi, európai álláspontnak azonban olyan árnyoldala van, amelyet már Charles Simic életén keresztül értet meg az olvasóval Debeljak: „elnyomunk mindent, amit mondhattunk volna; ez valamennyiünk igazsága, akik valóban vagy csupán jelképesen vagyunk »hontalan személyek«. Pedig nem a tömeges, legtöbbször kikényszerített elvándorlás miatt vagyunk »hontalanok«, hanem elsősorban azért, mert »nem a saját helyünkön lenni« ma a hitelesség végső formáját jelenti” (173–174). A „hontalanság” e tudatos vagy kényszerűen vállalt állapota determinálja a kortárs balkáni írók műveit, akik éljenek bár Amerikában (Charles Simic, Aleksandar Hemon) vagy Kanadában (David Albahari), akár Skóciában (Igor Štiks), mégis minden leírt mondatukkal, az összes mondatukba integrált gondolatukkal annak a jugoszláviai tradíciónak a folytatói, amely nem hajlandó megijedni egy második nyelv okozta zavartól vagy a vállalt politikai felelősség miatti száműzetéstől. Ennek eklatáns példája a *Száműzetés és magány* című rövid esszéiben bemutatott Miloš Crnjanski, aki az „olvasók körében mint nacionalista író volt népszerű” (153), de királpárti beállítottsága miatt 1945-ben neki is disszidálnia kellett „Nyugatra”, hogy elkezdje a kozmopolita élet árnyoldalát élni, és hogy tulajdonképpen lefektesse annak az irodalmi tradíciónak az alapjait, melyet később Jugoszlávia felbomlása után folytatott a hetvenes és nyolcvanas években felnövő, igen különleges helyzetbe sodort nemzedék, melynek Debeljak is tagja.

A *Balkáni pallóhíd*ban azon túlmenően, hogy egyfajta „irodalmi requiemek” gyűjteménye, melyet átszó a Debeljak életét és írásművészetét meghatározó olvasmányélmények tudományos elemzése, az erősen életrajzi ihletésű narratíva is érvényre jut. Ezek az esszék Debeljak személyes Atlantiszáról is elárulnak ugyanannyit (talán egy kicsit többet is), mint objektíven a Balkán irodalmáról. A könyv kohézióját az esszék azon tendenciózus struktúrája tartja meg, hogy Debeljak először mindig az adott íróra jellemző közeget határozza meg és ebbe ágyazza bele az elemzést magát. A közeg megfogalmazásához természetesen ugyanolyan mértékben támaszkodik a maga tapasztalataira, mint másokéra, és ez az, ami kifejezetten izgalmassá teszi ezeket a szövegeket. Debeljak tehetsége, éleslátása, tudományos felkészültsége ezekben az esszéiben a nemzedék- és író társain, barátain megcsillanó prizmán keresztül tud leginkább érvényre jutni, ugyanakkor a személyes vetület mint alaptónus húzza ki, húzza alá az esszék gondolatait.

A *Balkáni pallóhíd* furcsa iróniája, hogy a leggyengébb írása pont *A szétbúllás emlékei – Bálványok alkonya* című esszé, amely a menthetetlen szubjektivitást teszi meg a tárgyává. Ez az esszé, melyet a Jugoszláv Szocialista Köztársaság szétbomlása ihletett (az esemény valós indokait, a jövőbeli lehetőségeket firtatva), valóban bővelkedik a könyv egységességét erősítő gondolatokban, és kegyetlen precizitással fogalmazza meg nem csupán a századvég energetikai alapjait, de a jelenlegi európaiság szocialista gyökereit. Mégis, bármilyen gondolatébresztő, nem képes elérni azt a varázslatos egyensúlyt, amely tündöklően egyénivé teszi a kötet többi írását, mégpedig azt, hogy az objektívát a szubjektív támasztja alá.

Az esszék további érdekes komponensei a beékelt, vastagon szedett szövegek, amelyek minden alkalommal megtalálhatóak az írásokban, ezzel egyfelől megszakítják az adott gondolatmenetet, másfelől viszont a történelmi szituációt árnyalják. Ezeknek a szövegrészeknek a felépítése minden alkalommal megegyezik: az év megjelölése, majd az abban az évben odaítélt béke-Nobel-díj nyertesének megnevezése; utána valamilyen popkulturális vagy sportesemény rögzítése; végül egy erősen, már-már banálisán személyes, jelentéktelennek tűnő életrajzi információ leírása. Ezek a fragmentumok kicsiben mutatják meg az esszék struktúráját, azt hogy az objektív és a szubjektív közé vert híd közepén helyezkedik el az esszéíró.

Aleš Debeljak mint költő játékba hoz lírai szövegeket is, főleg hommage-okat. Külön nem térnék ki ezekre a versekre, hiszen a fordítások professzionalizmusát dicséri az, hogy megtartották a kortárs szláv és magyar költészet közötti mérhetetlen distanciát, ezzel még inkább kiemelve az egész könyv „pallóhíd”-jellegét. Továbbá azt, hogy indokolt az ilyen szövegek szélesebb körben való terjesztése ahhoz, hogy a különböző paradigmákat, a költészetéről kialakított elképzeléseket közelíteni lehessen egymáshoz (ettől függetlenül a lírai vetület nem képes hangsúlyossá válni a koncepcióban, inkább csak amolyan „díszítő” elemként funkcionál). A könyv címét adó szöveg egy Igor Štiksnak dedikált vers, melyet azok a (szörnyű) emlékek járnak át, amelyek Debeljak véleménye szerint az ő generációját meghatározzák, ezt Hemon példáján gondolja megfogalmazhatónak: „a sarajevói születésű Hemon (1964–) ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely együtt nőtt fel Jugoszlávia szétesésével és a Bosznia-Hercegovinában szeme előtt zajló véres háborúval” (177). Ennek a gondolatnak, ennek a szinte szociológusi pontossággal megfigyelt jelenségnek egy különösen szenzibilis része

világít rá a vers, de az egész nemzedék lényegére: „Te látod a megújult bőrt, látod a lapot a könyvben, / Amit majd megírsz, látod a tócsákat Chicago és Párizs járdáin / Látod a magány jelét és a sok olvasót” (235). *A Balkáni pallóhíd* esszenciája kulminál e pár sorban, az esszencia, hogy ugyanazzal a reménytelen hirtelenséggel süllyedt el Makine francia hagyatéka, mint Debeljak és nemzedékének „jugoszláv Atlantsza” –, hogy a 20. század történelme igazából az Atlantszok alkonyának a története.

Milen Ruzskov

Nyakig a természetben

Fordította Krasztev Péter

Typotex Kiadó
Budapest, 2016

Csuka Botond

MEDICINA PICAESCA

„Ne higgy az / Orvosnak: méreg a gyógyszere”

(Shakespeare: *Athéni Timon*,
ford. Szabó Lőrinc)

A mottó értelme Shakespeare *misanthropos*ának, Athéni Timónnak, mint már a tanács címzettjei megjegyzik, az embergyűlöletéből fakad, mindazonáltal korántsem képvisel szélsőséges álláspontot a koramodern Európában. A reneszánsz alatt egyfelől megkezdte nagy társadalmi diadalmenetét a medicina, képviselői egyre élesebben állítják szembe magukat – a régiek, mindenekelőtt a hippokratészi hagyományt újra-gondoló Galénosz széles vállain állva – a babonákon, hiedelmeken

vagy teurgikus alapokon álló népi gyógyítókkal és kuruzslókkal, és (nem függetlenül ettől) egyre több pénzt gombolnak le jómódú klienseikről. Az orvoslás jól jövedelmező karrierlehetőséggé válik, már amennyiben az orvos (aki nem keverendő össze ez idő tájt a sebésszel) képes eladni gyógymódjait, praktikáit és gyógyító szereit. Ez másfelől persze azt is jelenti, hogy szemben a modern monolit orvostudománnyal, meglehetősen nagy mozgásteret van az orvosi praxisnak ekkoriban, a betegnek ezért résen kell lennie, mivel rukkol elő a doktor, egyezkedhet vele, és alkalomadtán választhat is különféle alternatívák közül – ha nem tetszik vagy ha nem vált be a kezelés. Az orvoslás mint üzleti vállalkozás és mint kitaruló társadalmi diskurzus a 18. században teljessé vált ki, az orvosok hatalmas hírnévre és vagyonra tettek szert különféle gyógykészítmények árusítása és népszerűsítő kiadványok révén, amihez persze azt is érdemes tudnunk, hogy még ekkoriban sem vált a művelt nagyközönség elől elzárt terrénnummá az orvosi tudás – élénk társadalmi vita övezte és kísérte figyelemmel.

De vissza a 16. századba, ha már egyszer a bolgár Milen Ruzskov *Nyakig a természetben* című, a pikareszk gazdag tradíciójára építő regényének cselekménye ekkoriban játszódik. A reneszánsz alatt virágzik a méregetan és ezzel összefüggésben a botanika: a természetet a gyógyírek gazdag kincsesládikája – szinte nincs olyan „mérgező szer”, „gyógyfű”, mely ne lenne használható valamire: „A természet kegyelmét ontja bőven: / A fűben, a virágban és a kőben. / Ó, nincs a földön oly silány anyag, / Mely így vagy úgy ne szolgálná javad; / De nincs oly jó, melyben ne volna vész, / Ha balga módra véle visszaélsz!” – így Lőrinc barát Shakespeare *Rómeó és Júliá*ájában (ford. Mészöly Dezső), mely sorok persze egyszerre zengik a természet gyógyító erejét és jelzik az abban rejlő gyilkos erőket is (gondoljunk itt a szerelmesek tragikus végére).

De mi köze mindennek Ruzskov regényéhez? A regény középpontjában a botanika és a medicina egy hírhedt alakja, a spanyol Nicolás Monardes (1493–1588) áll, aki 1571-es művében többek között a *Nicotiana* növény, azaz a dohány gyógyító ereje mellett szállt síkra – ráadásul univerzális érvénnyel. Monardes azon 16. századi szerzők közé tartozik, akik szerint az amerikai kontinens felfedezése révén Európa rálelt a „herba panacea”-ra: az „isteni dohány” „varázslatos gyógynövényként” mindenre gyógyírt kínál. Már Kolumbusz és az első gyarmatosítók jelentették, hogy az őslakos amerikaiak mennyi mindenre használják a dohányt, nem csupán élvezeti cikként, hanem a gyógyászatban is: fertőtlenítés, érzéstelenítés vagy akár fogféhéítés céljából. Az európai

materia medica inkorporálta az új gyógynövényt, persze a maga – a hipokratészi szövegkorpuszig visszavezethető – humorápatológiai kontextusában értelmezve, mely az egészség holisztikus felfogására épít: „az indiánok a dohány levelét megszártítják és összemorzsolják, majd beszippanjtják a füstjét, vagy, ha úgy tetszik, a gőzét, amihez agyagból készült pipát használnak, amiből a gyomrukba és a fejükbe áramoltatják a párákat, ahonnan az kitisztítja a flegmát és a többi durva nedvet, megnyitja pórusaikat és testük összes járatát” (181).

A regény cselekményét Monardes tanítványa, a portugál Guimarães da Silva beszéli el, kísérve és figyelve mesterének ügyködéseit, serényen feljegyezve a kettejük által végrehajtott hajmeresztő orvosi procedúrákat. A harmadik főszereplő Jhésus, a kocsis, aki karneváli karakterként inkább komikus, mint groteszk vagy szubverzív elemként kitűnően funkcionál. A cigarellofüstbe burkolódzó kezelések leírásai, valamint a kiszállások és hazautazások alatt folytatott elmélkedések beszámolóit strukturálják a szöveget: a könyv fejezeteiben több mint harminc példát (esettanulmányt) kapunk a dohány gyógyító erejére. Belélegezve vagy főzetként applikálva a dohány alkalmazható béléfereg, szájszag, köszvény, kísértetek, puffadás és migrén ellen is, sőt egy esetben még a halál ellen is bevetik – persze sikerrel. A medicina történetébe merülve gyakran fellélegez az ember, hogy a mai orvostudomány siet alkalomadtán a segítségére ahelyett, hogy például dohánylevelet kötnének a fejére, dohányfüzettel kennék a testét vagy dohányfüstöt fújjanak az *anus*ába, sőt Shakespeare Timónjának szavait is mély egyetértéssel idézhetjük fel. Ugyanakkor az orvoslás története lenyűgöző panorámáját is nyújtja a testről és az egészségről való gondolkodásnak. Miképpen gondolhatták, az isten szerelmére, hogy ez vagy az jótékony hatással lesz? A dohánylevelek (és Ruzskov regénye) esetében például az új, szilárd részek (szervek, rostok, idegek) felé forduló orvosi és fiziológiai modellekig uralkodó *humorápatológia* nedvelméleti hátterét kell megértenünk, mely négy nedv (humor) egyensúlyában vélte meglelni az egészség feltételeit. A sárga epe, a fekete epe (melankólia), a vér és a flegma nedveihez különböző tulajdonságok társultak – egy nedv forró vagy hideg, száraz vagy nedves –, továbbá jól ismert, hogy a négy nedvet négy szervhez (előbbieket sorrendjében: máj, epe, szív, agy) és négy alapelemhez is társították (tűz, föld, levegő, víz), ami által nem csupán a megbetegedések váltak értelmezhetővé és gyógymódjaik megadhatókká, hanem általánosabb személyiség típusok lettek leírhatóak (a különféle betegségekre való fogékonyságok specifikálásával).

A felforrósított dohányleveleknek vagy keneteknek – ebben a humorok változását értelmező és a harmóniájukra törekvő orvosi gyakorlatban – Monardesék azért tulajdoníthattak gyógyító erőt, mert szárító és felforrósító hatásuk révén olyan betegségek ellen tűntek bevethetőnek, melyek a hideg és nedves humorok túltengéséből fakadnak. Semmiben sem különbözik a logika a dohány esetében, mint más izasztó vagy purgáló hatású gyógynövényeknél vagy a humorok egyensúlyát visszaállítani célzó más módszereknél (például érvágás). A 16–17. században szinte nincs olyan betegség, melyre ne javallának a dohányt, noha pártolóinak szembe kellett nézniük „a dohány mai ellenségeivel”, akik – univerzális gyógyírt kínáló panacea helyett „barbár” és „ártalmas gyomnövényként” (172–173) utasították azt el. Ilyen volt Angliában *A dohányt szétlőni, a pipákat szétverni* (*Tobacco Battered and the Pipes Shattered*, 1614) című mű szerzője, Joshua Sylvester, és hát maga I. Jakab is (*A Counter-Blaste to Tobacco*, 1604), miután a szigetországban az 1590-es években nagy népszerűsége tett szert az ellenséges spanyoloktól vásárolt dohány – jelentős mértékben, mint a gyógynövények egyike (így tűnik fel az angol költészetben először Spenser 1590-es *The Faerie Queene*-jében is a „divine Tobacco”).¹

Ruszkov regényében Monardes, mint az újjvilági panacea nagy támogatója, egy Oxfordban megrendezett vitán néz szembe a két fentebb említett ellenzóval. Egy különösen sziporkázó fejezetről van szó, azonban egy ehhez fogható drámai összeütközésre a valóságban nem kerülhetett sor: bár Monardes művének 1577-es fordítása révén ismertté vált Angliában is, a szerző 1588-ban meghalt, tehát nem érvelhetett vehemensen az 1614-ben kiadott Sylvester-pamflet ellen. A *Nyakig a természetben* nem történelmi regény, de persze nincs is ezzel semmi baj. Ruszkov élénk képet fest a 16. század végén az új kontinens kizsákmányolása következtében felvirágzó Sevilláról, ahol a cselekmény nagy része játszódik, s a reneszánsz vérbő légkörét is remekül érzékelteti – feltűnik Cervantes, Lope de Vega és Ben Jonson, akinek társaságában – pöfékelve, kiabálva és zabálva – nézik a színpadon a *Hamletet*. De Rossini sevillai borbélyja is meglevenedik, telepletykálva a hajvágásra érkező gyanútlan da Silva fülét az operatörténet jól ismert szerelmi bonyodalmaival. A cél azonban nem a történeti pontosság, még csak nem is az orvosi kezelések részletes leírása: a regénynek a pikareszkre

1 Anglófileknek kötelező Jeffrey KNAPP, *Elizabethan Tobacco*, Representations 21. (1988), 26–66. Továbbolvasóknak pedig Anne CHARLTON, *Medicinal Uses of Tobacco in History*, Journal of the Royal Society of Medicine 2004. június, 292–296.

jellemző kordában nem tartható szcenizáló szövegműködése során egyre inkább Monardes és a narrátor beszélgetései, valamint utóbbi eszmefuttatásai kerülnek előtérbe, mintha a cselekmény komponensei csak ürügyül szolgálnának főszereplőink már-már cinikus világnézetének kifejtésére.

„Csak te, a természet és a pénz. Ez az igazi tudományos világszemlélet. Az orvosi szemlélet” (282) – summázza a narrátor azt a három fő mozgatóerőt, ami cselekedetei mögött áll, s ami uralja a Monardes és a közte zajló beszélgetéseket is. Guimarães karaktere jól kidolgozott és remekül működteteti a szellemes és lendületes narrációt, még akkor is, ha helyenként kissé túlburjánzik az elmélkedés, monotonná vagy repetitív válik a cselekmény – no de melyik pikareszk tudta ezt valaha elkerülni? Guimarães saját személyiségét minuciózusan építi fel és faragja egyre finomabbá: felveszi a da Silva nemesi előnevet mestere tanácsára, hogy megbízhatóbbnak tűnjön páciensei szemében, nagyfokú szomatikus tudatosság jellemzi – pózokat, arckifejezéseket vagy gesztusokat les el másoktól, melyeket aztán a megfelelő időben alkalmaz is stb. A kérdés, hogy egy meggyőződéssel rendelkező, elkötelezett orvossal vagy tehetséges és leleményes haszonlesővel állunk-e szemben (a szélhámos klasszikus pikareszk karakterét ismerjük fel ennyiben), nem dönthető el véglegesen – hasonlóan a mester Monardeshez, aki a regény szerint apósa virágzó praxisát örökölvén a bélérgesség kikúrálásán és rabszolga-kereskedelemben való bekapcsolódáson gazdagodott meg. Monardes reneszánsz humanistának vallja magát, de – minthogy hosszú távúnak ígérkező divatként ismeri fel – pragmatikus és gazdasági megfontolások alapján teszi ezt, és miközben időről időre német metafizikusok könyveit hajítja a tengerbe, vallja, hogy a sikeres élet a gazdagságban és az egészségben áll, minden más felesleges szószaporítás.

Az orvoslás mint üzleti vállalkozás azonban korántsem idegen a kortól, amint erre utaltam is fentebb, ahogy a cinikus világnézeti fejtegetések sem éppen felforgató erejűek. Sokkal érdekesebb a Monardes és tanítványa által kifejtett természetfilozófia: „Mély gyűlölettel viseltem a természet iránt – olvassuk rögtön a regény elején a narrátor szavait. – Bizony! Ha valamit, akkor a természetet szívből utálok. Vagy tudunk másról, amibe ennyi energia szorult, ami ennyire zabolátlanul termékeny és ugyanakkor ennyire eszement? Nyilván nincs ilyen! Ha a természet emberi alakot öltve kísértálna Sevillában az utcára, egy szempillantás alatt lefognák, mint közveszélyes őrültet, vagy esetleg máglyára küldené az Inkvizíció. Nyilván nőnemű lenne, nagy vihorászva és ugrándozva

szülne ötpercenként egy gyereket, közben meg-megtermékenyülne bármiféle látható elkövető nélkül, mintha maga a szél csinálná fel. Igen, a természet tökéletesen esztelen!” (8) Guimarães és mestere ezt a „teljesen agyament”, a „káosz megtestesüléseként” és a „vakvéletlen játékként” (7) felfogott, állandóan termelő, életadó és változó természetet akarja megzabolázni, mely „Úgy hömpölyög, mint egy áradás: bűg, csatog, zúdul valamerre” (293). A cél: ellenőrzés alatt tartani és irányítani ezt az áradó természetet (melyben, ugye, nyakig ülünk) – mégpedig a dohány mint panacea segítségével: „A természet kiszámíthatatlan és rest, cseppet sem szervezett és akaratos. De a dohány képes ezt leküzdeni. A dohány segítségével a természet megtörhető. Abba az irányba terelhető, amerre el kell indulnia” (283). A gyógyítás is erre a mintára működik tehát, a természetnek való kiszolgáltatottság kompenzálására: „Erre talán azt feleled: »Hagyjátok békén a természetet!« Hát igen, de utána jössz majd hozzánk, hogy kikezeljünk” (283).

Az, hogy ez a természetfilozófia mennyiben Monardes sajátja, vagy hogy mennyiben volt jellemző a 16. század végén, nem ide tartozik, és minthogy Ruszkov regénye nem akar történelmi regényként tetszelegni, nem is fontos a regény megítélése szempontjából. Krasztev Péter találó fordításában elevenné, érzékletessé és szellemessé válik ez a nagy kultúrtörténeti anyagot mozgató és érdekes természetfilozófiai víziókat kínáló szöveg, melynek emlékezetes jelenetei és excentrikus karakterei az előbbieknél is értékes és magával ragadó vállalkozássá tennék a *Nyakig a természetben*.

Miljenko Jergović

Gloria in excelsis

Fordította Csordás Gábor

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2017

Vidosa Eszter

„STATIKUS ZUHANÁS”

Számtalan rövid balkáni történet szövedékéből szerveződik monumentális regénnyé Miljenko Jergović *Gloria in excelsis* című kötete, amelyet tizenegy évvel eredeti nyelvű megjelenése után most magyar fordításban is a kezünkbe vehetünk. A délszláv régió 18., illetve 20. századi eseményeit három fő, első pillantásra egymástól nemcsak időben, de térben is távolinak tűnő szálon futó cselekménnyel fonja össze a szöveg. Naplóján keresztül betekintést nyerünk Marijan Bogdanović kreševói ferences szerzetes megpróbáltatásaiba, aki a leégett templom újrakezdéséhez szükséges engedély megszerzésén fáradozik. Ezzel párhuzamosan megismerjük a dubrovnikai Željko Čurlint, aki a horvát hadseregből az angol légierőhöz szökik, majd 1945-ben a saját szülővárosát, Szarajevót kell bombáznia. A harmadik szál a II. világháború utolsó évében, egy szarajevói óvóhelyen játszódik, ahol egy horvát könyvelő, Šimun Paškvan szemszögéből éljük át az ominózus bombázás előtti nyolcvan perc történetét. Mindenekelőtt a történetmesélés szerepe a közös a három szálaban: a narrátorok elbeszéléseihez szüntelenül hozzákapszódik mások sorsának elmondása is. Az anekdoták vagy mendemondák olyan szövegtestet hoznak így létre, amely szemléletes képet fest a kulturális, etnikai és vallási tekintetben is összetett balkáni régióról.

A három fő szál szabályos egymásutániségben váltakozik, a sorrend a kötet végéig változatlan marad, a cselekmény lassú előrehaladtával

pedig mindhárom egyre közelebb kerül egymáshoz. Željko Čurlin valóban az usztasáktól a britekhez szökött pilóta volt, Miljenko Jergović rokona, akinek végül a kötetben leírtak szerint alakult a sorsa. A kreševói Szent Katalin-kolostor 1756-os leégése szintén valós esemény, a szerző tehát történelmi tényeket vesz alapul, azonban azokkal meglehetősen szabadon bánik. Marijan barát fiktív krónikájában nemcsak azt követhetjük nyomon, hogy a szerzetesek milyen hosszadalmas munkával próbálják megszerezni a törököktől a fermánt – azaz a kolostor újraképzéséhez szükséges engedélyt –, hanem ennek elbeszélésében tudatfolyamszerűen számtalan történet ágyazódik be a regényben felbukkanó szereplőkről is. A narrátor a szöveg ezen jellegzetességét többször hangsúlyozza, például miután elmeséli, hogyan lett egy török árvából a háború miatt ferences szerzetes: „A kétségbeesés és a harag soha nem vezet jóra, a fonák pasára sem kell haragudni, amiért száz zacskó aranyért sem eszközölné ki, hogy fermánt kapjunk, és felépítsük a monostort olyanra, amilyen volt. Így jutott eszembe Agaton testvér, miután oldalvást kihallgattam magamat, hogyan imádkozom ezekben a hónapokban, folyton csak kérek valamit Istentől, de alig-alig valamiért mondok köszönetet és adok hálát Neki” (68).

A *Gloria in excelsis* egészére az ehhez hasonló történetmesélés jellemző. Ez akár mozgalmassá is tehetné a kötetet, amelyre azonban összességében mégis a lassúság, egy különösen statikus időbeliség lesz jellemző. A kolostor ügyének intézése valójában egy végeláthatatlan huzavona, sikertelen fáradozások sorozata, így éppen annyira hosszadalmasnak érezhetjük, mint a szarajevói óvóhelyen meghúzódó társaság feszült perceinek lepergését, vagy Željko Čurlin vívódással és identitáskereséssel töltött négy hónapját. Az időbeliség tekintetében is különös precizitással megkomponált regénnyel van tehát dolgunk.

A kötet narratív technikája azonban kicsit talán túlságosan is nehézzé teszi a befogadást: rengeteg mellékszereplővel, rövid anekdotával találkozunk, könnyen elveszhet közöttük az olvasó. Vagy éppenséggel indokolatlanul soknak is tarthatja a számos kitérőt – még akkor is, ha a motívumrendszernek köszönhetően hamar egyértelművé válik: a három szál valamilyen formában kapcsolódni fog egymáshoz. Annak érdekében, hogy a szereplők által elbeszélte számtalan történet megíródhasson – amelyek mind a hatásosabb végkifejlethez tesznek hozzá –, a szerző kitérít a regény idősíkját, és rendkívül lassan csepegteti azokat az információkat, amelyek előbbre vinnék a tényleges cselekményt. Željkiótól hosszas felvezető részletek után tudunk meg kulcsfontosságú

gondolatokat azzal kapcsolatban, mit is gondol arról, hogy nem térhet haza a háború után: „Ha elestem volna, az öregem magába roskad, és hat hónap alatt vége van, vagy fölcserélte volna az életét egy másikra, mint Pankracije nagyapa, anyám meg elfogyott volna a gyászban. Ezzel szemben a legnagyobb megaláztatás lenne számukra, ha most visszatérnék, hogy együtt éljek velük” (375). Szintén terjengős a hihetetlenül feszült szarajevói pincében Skorvatzy tábornok, Anđa és Šimun között lezajló jelenet: „Megfordultam. Továbbra is az öregasszony ölében feküdt, nem nyúlt a revolveréért, nem fenyegetett, csak nézett a kék szemével, ártatlanul, mint egy jó iszákos. Nem ér már el, nem lő rám, csak két lépés választ el a szabadságtól” (87). A regényben mintha megmerevedne az idő. Olyan emberek sorsa akasztja meg, akiknek megpecsételte az életét a vallási, etnikai különbségek okozta ellenségeskedés, a háború.

A három szálaban a kapcsolódási pontokon, illetve a remek dinamikával megírt végkifejleten kívül a már említett motívumok is közösek: „van benne valami, amit se én, se a többi testvér nem láttunk, pedig állandóan a szemünk előtt volt” (560); vagy: „A szem ünnepi ruha. Nem szokás minden nap használni” (495). Istenre, a hitre való utalások mind egyik szöveg állandó jellemzői, éppen úgy, mint a felemelkedés zuhanás ellentétpár is, amelyre a cím is utal, és amely az utolsó fejezetek tekintetében is roppant szignifikáns. A szöveg több ponton a cselekmény szintjén is összeköti a regény három szálát, amelyek közül kiemelkedik néhány különösen hangsúlyos és egyértelmű példa: „Képzeld el azt a gyönyörűséget, hogy szerzetes a török korban, és a nyomorult kis népét tanítja hitre. Egy török egy napon felgyújtja a templomát meg a kolostorát, maga meg felépíti újra, és ezzel telik az élete. Ez a maga boldogsága, Čurlin elvtárs, ahogy nekem meg a ma a boldogságom, miután felszabadítottuk az országot” (581). A Šimun-szál esetében váratlan módon köti össze a szerző a tér- és idősíkokat, hatásosan játszatra rá mindezt a regényben egyébként hangsúlyos halál és zuhanás motívumokra, vagy a babona és a hit problematikájára. Az elbeszélő eszméletét veszti, és a ferences szerzetes bőrében találja magát. „De nem ijedtem meg. Tudtam, hogy ez nem az én életem, hanem csak a gondolat, amelyik magától teremt történetet, és abban még az ördög sem árt nekem” (510). A test-, illetve tudatsere-epizód kiemelten hangsúlyozza, mi mozgatja Miljenko Jergović regényét, amikor az eszméletét vesztett szereplőt tovább hallhatjuk narrátorként: „De amíg él az ember, a fejében mindig történik valami. Amíg él, a gondolatai történetét

szövődnek. [...] Történet nélkül nincs tudat, áramlása sincs, ahogy folyó sincs víz nélkül. Szomjas vagyok, ezért jut eszembe a víz” (508).

A regény azonban rávilágít a történetmesélés problémáira is, melyek Željko Čurlin lelepleződésével egyértelművé válnak: számít-e az, hogy az elbeszéltekben mennyi a tényleges igazság? „Nem létezik se Zdenička, se pecsétmetsző, se tornász, se a többi különös személy, akiről mesélt nekem” (581). Az összekapcsolódó történetekben egyesek a saját bőrük mentése érdekében állítanak valótlan, mások azért hazudnak, hogy segítsenek a rászorulókon. Maga a regény pedig a történelmi adatok szabadon kezelésével vagy az – egyébként hibátlanul szimulált – krónika megírásával nem mond igazat. Az igazság kérdése a kötetben fontos szerepet kapó babonák miatt is kiemelendő, hiszen bizonyos esetek – mint például a kivághatatlan tölgyfa (194) vagy a kreševói temetőben portyázó farkasemberek (506) – egyaránt olyan fikciók, amelyek a mesélés, a továbbadás aktusán keresztül mégis rögzülhetnek. A problematikus igazság nem véletlenül annyira meghatározó kérdés a regény több szintjén is, mint a háború kapcsán elkerülhetetlen halál, büntudat vagy trauma: a *Gloria in excelsi* olyan térbe és időbe kalauzolja az olvasót, amelyben a krízisszerű identitásválság és -keresés a társadalom minden rétegét átítatja és meggyötri. A regény szereplői többnyire olyan karakterek, akik kényszeresen ragaszkodnak az identitásukhoz – legalábbis ahhoz, amit állandó veszteségekkel teli világukban jobb híján magukénak vélnék –, és ahhoz is, hogy megnevezzék mindazt, ami velük ellentétes.

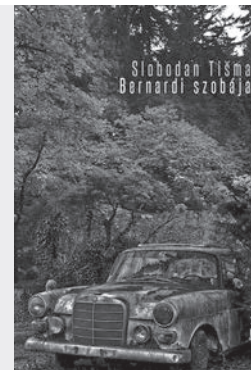
A kötet főbb kérdései többek között, hogy mit jelent mindaz, ami történik, és hogy van-e kiút abból, amikor minden kudarcba fullad, káoszba fordult már. „Amikor a falujukban tartották fogva Ostoját, míg Paléból megérkezett a rendőrség, a romanijaiak a beszédéből rájöttek, hogy nem pravoszláv és nem katolikus, és levették a gatyáját, hogy lássák, zsidó vagy muszlim-e. Amikor meggyőződtek róla, hogy az sem, arra a következtetésre jutottak, hogy Ostoja az ördög ivadéka. Hiszen mi más lehetne, ha egyetlen ismert hithez, vagy hitetlenséghez sem tartozik? Nem ellenkezett, nem is lázadozott, amikor botot döfködtek a bordái közé, és késsel vérét vették, hogy lássák, fekete-e vagy mégiscsak vörös” (443). Miljenko Jergović alkotása, a helyenként kissé hosszúra nyújtott, lassan hömpölygő történeteivel, ám megkérdőjelezhetetlen precizitással kidolgozott szerkezetével és sokatmondó, súlyos tematikájával olyan regény, amely igazán mélyre képes behúzni magát az azt az olvasót, aki kellő figyelmet szentel neki.

Slobodan Tišma

Bernardi szobája: (Kontratenor) hangra és zenekarra

Fordította Orcsik Roland

Fiatal Írók Szövetsége – Jelenkor Kiadó
Budapest, 2017

Szarvas Melinda

„IGEN, FENNTARTÁSOKKAL”

Azt, hogy az újvidéki Slobodan Tišma magyarul most megjelent regénye nem a könnyed(én) szórakoztató művek közül való, mutatja, hogy a szépirodalmi szöveget egy önmagában is igen összetett zárótanulmány követi, melyet Thomka Beáta írt. A *Bernardi szobája* című alkotáshoz közelebb vivő több releváns értelmezési szempont felmutatása mellett az irodalomtörténész esszé tanulmányának talán egyik legfontosabb eleme a Tišma irodalmi/kulturális hátterére rávilágító rész. Tudniillik az erre vonatkozó információk azok, amelyek magából a regényből kevésbé derülnek ki, s a magyarországi olvasó számára talán meglepő közelségbe hozhatják a szerzőt. Thomka Beáta ugyanis a közös kulturális hatásokra hivatkozva kezdi elemzését, egy személyesebb olvasmányélmény megmutatásával. Ahogy írja, már a regény Lautréamont-mottója is („Je te salue, vieil océan!” [„Köszöntelek, vén óceán!”], *Malador énekei* I. 9., Bognár Róbert fordítása) „azokat a hullámcsapásszerű, közös nemzedéki élményeket idézte bennem, amelyek meghatározóak voltak az 1968 körüli, újvidéki fiatal bölcsészgeneráció számára” (131). Nem kérdés, hogy én, húsz évvel 1968 után születve, az egykori jugoszláv kulturális közegbe nem belenőve, csak beletanulva, egészen más érzésekkel olvastam Slobodan Tišma regényét.

Természetesen az egykori kulturális közeget maga a regény sem engedi figyelmen kívül hagyni: az egyes szám első személyű elbeszélő

újvidéki, és noha pontos dátumot nem közöl a szöveg, elejtett információkból arra lehet következtetni, hogy a mű a kilencvenes évek elején játszódhat: a német márka még érvényben lévő fizetőeszköz, s az elbeszélő egy alkalommal walkmannel megy városi sétára. Az olvasó kevés biztos támaszpontot kap a regény világának valóságosságát illetően, a *Bernardi szobája* nem az akár egykor, akár ma tapasztalható világ díszletei közé helyezett mű. Nemcsak az olvasó valóságfogalmához nehéz közelíteni a Tišma által leírtakat, de a regénybeli valóság sem rendelkezik határozott kontúrokkal. A világ(ok) laza kapcsolódását jelzi már a mű formája is: tizenöt, külön címmel ellátott fejezetből áll az alkotás, mely részek már-már önálló egységekként is olvashatók. Ami mégis összeköti őket, az egy meglehetősen gyenge, írói szándéknak megfelelően karcsú eseményszál. Azt, hogy a *Bernardi szobájában* nem az a fontos, ami az elbeszélő főhőssel történik, az is bizonyítani látszik, hogy Slobodan Tišma maga illesztett egy *Bagatellek (csak a nagyon türelmetleneknek)* című záró fejezetet a szöveg végére, melyben száraz tényközlésként foglalja össze és rendezi kronológiai sorrendbe mindazt, ami esemény szintjén az addigi fejezeteket összekötve történt. Ez az utolsó, mindössze hétoldalas fejezet tartalmazza tehát mindazt a cselekményleírást, amelyet az addigi bő százhusz oldal hivatott megmutatni. Ebben a regényben minden (szereplő, esemény, tárgy, helyszín stb.) egy asszociációs sor első, elindító eleme. „[...] egy irodában a szék bordás támláján keresztül látni lehetett a tengert. Igazából ez a bordás támla egy tengeri ház zsalugáterére emlékeztetett. [...] A zsaluk szemhéjakként leereszkednek, s a fehér szobában eluralkodik a sötét. [...] Ha nincs házad, mégis lehet saját széked vagy zsalugátered. És ez bőven elegendő” (69–70). A *Bernardi szobája* valójában egy rendkívül sűrű szövésű gondolat- és metaforalánc. Ez jelenti a regény tulajdonképpeni különlegességét, és ugyanakkor emiatt válik nehezen befogadható szöveggé is Tišma írása.

Az elbeszélő, Pišta Petrović egy, a lakása közelében lévő parkolóban talál egy elhagyatott és már szétszerelt kékes színű Mercedest, melybe a lakását elfoglaló ismerősöket, barátokat inkább elkerülve beköltözik. Ezzel a képpel indítja a regényt az első, *Héjban* című fejezet. Ez a roncs, amely a fejezet címében *héjként* jelenik meg, az elbeszélő számára lakássá, kagylóvá, csónakká változik, sőt a Mercedesnek a logója sarkcsillagga alakulva hasonló metaforikus jelentésmódosuláson esik át időről időre. „A kagyló lett az én sorsom, ez szép ugyan, ám kényelmetlen megoldás. A képzelőerőmtől függött minden. Amikor éjjelente a motorháztetőt

figyeltem, néha az Óceán sötétkék felszínét láttam, amely fölött alacsonyan ragyogott az éjjeli csillag” (10). A legelőször a már idézett motívóban megjelenő Óceán az egész szöveget átjáró elem, egy újra és újra, változó kontextusban felbukkanó motívum. A magyar nyelvű vajdasági irodalom *tengerével* rokon jelentésben az egykori jugoszláv irodalmi kulturális közeget idézi, a tapasztalható világ határait kijelölve, ősförásként, ősoceánként említődik. Maga a fordítás is (Orcsik Roland munkája) összekötni látszik a két képet, igaz, a *tenger* említése az *óceán* szinonimájaként Tišma regényének kontextusában kisebb döccenést okoz. Főként, hogy a motívum kifejtése során „nagy kék Ó”-ként hivatkozik rá az elbeszélő. „A tenger mindent elnyomott a morajlásával, az örök zajával, mely mindenhol előtört. Északról és Délről is, Nyugatról és Keletről is. Mindig is így volt. Elragadtatás. Nagy kék Ó, melybe végtelenül belesodródom” (13). Noha a motívum jelentése legfeljebb árnyalódik és nem feltétlenül gazdagodik a regény folyamán, az utolsó fejezetben „az esőtől és a szélcsapásoktól a Duna jeges Óceánná változott” (119). Az egykori jugoszláv közeg az *óceán* mellett további, a magyar vajdasági irodalomból ugyancsak ismerős motívumok révén is megidéződik. Ilyen például a *por*. Az elbeszélő a legfőbb vagyontárgyát képező Bernardi-széket és a szoba többi értékesnek tartott bútorát „letakarta [...] fehér takaróval, hogy ne fogjon rajtuk a por. Ez a panon por valóban elviselhetetlen, ha nem törlik a tárgyakat két-három napig, lapáttal kaparhatják le utána” (19).

A jeges, határtalan és (el)sodró Óceán egyszerre jelent fenyegető és mégis egyszerre otthonos közeget az elbeszélő számára. „Amennyiben semmit sem számítasz a társadalomban, akkor marad a család. Amennyiben nincs családod, egyedül vagy, csupán a természet marad, a tested, vagyis a kozmosz és a végtelenség, mint legnagyobb börtön. Egyedül a csillagok alatt, az Óceánnal szemben. Ez vajon kevés? Ez vajon Semmi?” (57) A *Bernardi szobáját* látszólag egymással ellentétes jelentésű és hangulatú képek, a szereplőket ellentmondásos viszonyok jellemzik, ám ez az eldöntetlenség és eldönthetetlenség egyértelműen írói szándékot tükröz. Az értékítélet és az értelmezés az elbeszélő számára feltétlen kerülendő műveletek: szándéka „szabadulni a tudástól” (21), és azt állítja, „nem szerettem az értelmezéseket, amelyek után mindig hiányérzetem volt” (45). Hasonlóképpen a tárgyaknak (például a címben is említett Bernardi által tervezett székeknek), a családtagoknak és barátoknak tulajdonított jelentőség is rendre elhalványul. Ezek a változások kisebb fordulatokként artikulálódnak a szövegben, melyeket

nem is szeretnék most egytől egyig felfedni. Az mindenesetre leszögezhető, hogy az elbizonytalanítás alapvető gesztusa Tišma regényének, a hiány és a veszteség alakítja az elbeszélő életét. Thomka Beáta a zárszóban úgy fogalmaz: „egész fosztóképző lajstromot illeszthetnénk a fenti kategóriákhoz: nem-telen, hajlék-talan, talaj-talan, cél-talan” (134).

A regény világában a *valós* és a *képzelt* közötti határ ilyen mértékű elhalványítása, a jelen eseményei és az általuk megidézett múltbeli emlékek szétválaszthatóságának szándékos nehezítése a *Bernardi szobáját* már-már abszurd vonásokkal gazdagítja. Különösen szembetűnő mindez a kötet második felében, a spiritualitást és különböző vallási szertartásokat idéző események leírásakor. Ez a valószerűtlenség és rögzíthetetlenség az elbeszélő személyiségén is tükröződni látszik. Noha férfiként ismeri meg őt az olvasó, a regény egy pontján a nemváltás lehetőségéről és ez irányú szándékáról tájékoztat, sőt egy emlék felidézése során már lányként beszél saját magáról. A regény eredeti nyelvében, a szerbben vannak nyelvtani nemek, így a nemváltással kapcsolatos események és gondolatok érthető és minden árnyalatot érzékeltető tolmácsolása olyan feladata volt a fordító Orcsik Rolandnak, amelyet láthatóan kellő rutinnal oldott meg. Tišma elbeszélőjének több egymással ellentétes megállapítása is van saját magára vonatkozóan, s olyan reakciókról mesél, amelyek nehezen követhetők. „Belém fojtotta a szót. Mégis összeszedtem magam, és visszaszóltam neki, de egyszer csak nagy fáradtság tört rám, végül legyintettem az egészre” (10). Olyan kifordított és egészen sajátos észjárás és világlátás jellemzi a regényt és annak egyes szám első személyű elbeszélőjét, amely rendre kizökkenti az olvasót. A Bernardinak tulajdonított szék is, ahogy gyakorlatilag minden egyéb is a szövegben, a *hiányra* irányítja a figyelmet: „a bútor műalkotás, a legértékesebb, a szobrászat negatívja, a hiányzó emberi testhez illeszkedik, gondoltam akkoriban” (44).

Az eddig elmondottakból is világos lehet, hogy Sloboda Tišma regényének középpontjában nem az események, hanem sokkal inkább a gondolkodás, filozofálás és múltidézés áll. A „cselekvésnek megvannak a határai, ez bizonyítható, ami azonban nem állítható a gondolatról. [...] De akármire gondolhatunk, a cselekedet, pontosabban a nem-cselekvés a legfőbb. A gondolat végső soron egyáltalán nem számít. Az csupán különválasztja az embereket, valódi ok nélkül” (22–23). Az emberek közti konfliktusok és azok okainak felderítése fontos témája a kötetnek. A szerző ennek révén idézi meg regényében a délszláv háborúk közegét és tényét, eleve a fenyegetettség hangulatát. Az elbe-

szélő apjának lakásában az odaköltöző barátok és ismerősök között a politika és a futball mellett „egy harmadik téma is felmerült, az aszteroidáról, pontosabban a katasztrófáról vitatkoztak, hogy egy aszteroida fog a Földre csapódni. [...] ott volt a kozmosz, mint az összes emberi ostobaság kegyetlen vigasza. [...] Talán ez a Földön zajló háború végének a beharangozása volt, a földi ellenfelek egyesülésének a vágya a közös, úrbéli ellenség ellen. Különben ez az aszteroida akár egy szörnyű bomba is lehetett, melyet egy számunkra ismeretlen bolygóról löttek ki ránk, hogy örökre elpusztítsa az emberi fajt és ezt a mennyei kertet, amelyben élünk” (18). A külső veszélyforrás azonban a regényben inkább csak legfeljebb beszédtema marad, tapasztalati szinten a közvetlen emberi viselkedés és kommunikáció helytelen, sőt eleve hibás volta az, ami a feszültséget és gyanakvást alapvető emberi vonássá alakítja. „Úgy láttam, hogy minden ember tudatában van, hogy jót kell cselekednie, ugyanakkor a mindenkiben elfojtott vadember a másokban csak ellenséget és riválist sejt, akit mielőbb félre kell lökni az útból” (21). Az elbeszélő apja a katonaságnál dolgozott, a lakást is onnan kapta, és több ismerősről, barátról is kiderül, hogy közvetlenül érintett a háborút illetően. Épp a háborúellenesség és az emberek közti konfliktusok okának keresése révén magyarázódik Tišma regényének minden benne megjelenő valóságosságát és igazságát elbizonytalanító volta. „[...] amikor az emberek gondolkodnak, amikor közlik a véleményüket, akkor mértéktelenek, szenvedélyesek lesznek, elvakulnak, miközben az az illúziójuk, hogy övéké az igazság, és nincs visszaút. Ám azok, akik az igazság vagy az igazságosság megszállottjai, szörnyűek, és kerülendőek” (23). Az elbeszélő örök bizonytalansága, az önmagát folyamatosan megcáfoló gondolatmenete és sajátos önismerete a *Bernardi szobájának* egy egészen sajátos hangulatot, humort is kölcsönöz, mely nem felszabadító és jókedvre derítő, inkább egy mélyen cinikus és (ön)ironikus vonás.

Sloboda Tišma regénye, noha rövid terjedelmű, mégis nagyon gazdag, gondolatiságát és metafora- vagy motívumhálóját illetően. A *Bernardi szobája* című kötetnek ez nagy, írói bravúrral kivitelezett erénye, ám a szöveg nehézségét is ez jelenti. Az újvidéki szerző műve nem adja könnyen magát, de épp ezért érdemes megbirkózni vele. Ha a regényben az elbeszélő által mondottakban nem is lehet megbízni – erre minden elbizonytalanító gesztus újra és újra rádőbent –, abban biztos lehet az olvasó, hogy egy rendkívül okosan és tudatosan megírt szöveget olvas.

Pajtim Statovci

Macskám, Jugoszlávia

Fordította Huotari Olga

Magvető Kiadó
Budapest, 2017

Gorove Eszter

MACSKÁK ÉS KÍGYÓK

Pajtim Statovci 2014-ben debütdíjat nyert (Helsingin Sanomat irodalmi díj) első regénye nem könnyű falat. Elsősorban nem nyelvezete, stílusa vagy a cselekményvezetés számai miatt, sőt ebben az értelemben kifejezetten gördülékenyen olvasható szövegről van szó, ami Huotari Olgának – a regény magyar fordítójának – is köszönhető. A nehézség máshonnan ered: a kulturális különbségek, a bevándorlás, az idegen kultúrába való beilleszkedés lehetetlensége, a saját hagyomány, saját nyelv feledésének folyamata adják azt a hátteret, amelyben egy család két generációjának története kirajzolódik. Az egyik nemzedékben még az identitás megőrzéséért látjuk a küzdelmet, a másikban már sokkal inkább a gyökértelenség és az önmeghatározhatatlanság problémái erősödnek fel, legyen szó a magányról, homoszexualitásról, vagy éppen arról, hogyan marad valaki akkor is koszovói albán a finn társadalom szemében, amikor már az albán nyelvet is alig beszéli. Statovci állatszimbólumai – a macska és a kígyó – mindeközben állandó többszertelenség közepette tűnnek fel, egyszer a félelem, a kiszolgáltatottság, máskor a bizalom és a meghittség képében. A zavarba ejtő sokszínűséggel megjelenített állatszimbólumok azt eredményezik, hogy azokból kiindulva az olvasó aligha vállalkozhat a regény címének – *Macskám, Jugoszlávia* – pontos megfejtésére.

A szöveg párhuzamosan két E/1-es elbeszélést fűz össze, amelyekről a regény olvasásának folyamán egyre inkább sejteni lehet, hogy egy ponton összeérő anya-fiú, és rajtuk keresztül egy család történetének elbeszéléséről van szó. Az, hogy az idegenség tapasztalata mennyire jelentőségteljes Statovci regényében, abból az eljárásból is érzékelhető, hogy a két történet kerülhetne sokkal közelebb is egymáshoz a családi kapcsolat révén, ám az elbeszélésszálak között végig jelentős távolság marad, ahogyan az a két generáció közti szakadásban és a családi kapcsolatok elidegenedésében is tetten érhető.

Emine, az anya története a fiatal koszovói albán lány hagyományoknak kiszolgáltatott sorsának felidézésével kezdődik, amelyben a társadalmi viselkedésminták szabályai, a házasság körüli formalitások és a női szerep felől érkező elvárások nyújtják a kereteket. Házassága, amely egyszerre tűnik vágyottnak és rettegettnek, éppen 1980. május 4-ére, Tito halálának napjára esik. Ez az esemény pedig felülírja a kiszámíthatónak vélt koszovói albán asszonyi sorsot: Jugoszlávia megváltozik, erősödik a nacionalizmus, ami később a balkáni háborúhoz, a család életében pedig az emigrációhoz vezet. Az új otthon helyszíne majdhogynem esetleges. Bajram, az apa távolsága, gazdagsága és az ország nevének hangzása miatt választja Finnországot, minden további tájékozódás és mérlegelés feleslegesnek tűnik, a menekülés égetőbbnek látszik annál, mint hogy a célország körültekintő felmérése lehetséges legyen. A kecsegtető Nyugat képe azért megrajzolódik: „Bajram azt mondta nekem, hogy Finnországban nagy családi házakban laknak az emberek, amelyekben úszómedence, laminált padló és nagy konyha van, és hogy a házak minimum ötvenméternyre vannak egymástól, és hogy Finnországban az emberek tiszteletben tartják mások magánszféráját ezzel az elhelyezéssel, ellentétben Koszovóval, ahol sorba építik a házakat, lehetőleg a másiknál magasabbra” (167). Ez a vágykép azonban nem egyezik a befogadóközpontban megkapott szoba valóságával, s a családások, nehézségek sorozata megkezdődik.

Bekim, a fiú elbeszélése a már Finnországban felnőtt, önmaga identitását és biztonságát kereső, valamiképpen mindenhol idegen és magányos fiatal hangján szólal meg. „El akartam mondani neki, hogy magányos vagyok. Olyan magányos, hogy néha magamban beszélek a lakásban, máskor lesétálok a parkba, leülök egy padra, és órákig nézem az embereket, akik hozzátartozóikkal, barátaikkal jönnek oda, és el akartam mondani, milyen kicsinek és jelentéktelennek érzem magam, amikor együtt piknikeznek és nevetnek, és hogy nem győzők csodálkozni

azon, miként tudnak az emberek ilyen közös ritmusra találni, és azt is el akartam mondani a kígyónak, hogy a sok éve tartó magány olyan keserves, hogy néha úgy érzem, senki sem tud a létezésemről” (45). Bekim magányossága a könyv legelején egyértelművé válik, az első oldalon egy szexchat felugró ajánlatait láthatjuk, Bekim partnert keres, és talál is egy estére egy igen vonzó férfit, ám a valódi intimitás lehetősége elmarad, a férfinak mielőbb távoznia kell az aktus után.

A nyitó jelenet két szempontból válik fontossá. Az egyik, hogy már itt érzékelhető, milyen fontos Bekim és a regény számára a tisztaság. A szövegben ugyanis a tisztaság kérdése mindkét elbeszélésben többször visszatér, bár sosem elemző, kifejtő módon, inkább motivikusan, mintegy mellékesen egy-egy mondatban, ám hangsúlya világossá válik. Partnerének ápoltsága, rendezettsége, „tisztaságillata” lenyűgözi Bekimet, s az is kiemelésre kerül, hogy a lepedőn még érződött a mosószer illata. Majd az aktus leírása során megváltozik a környezet és kettejük állapota: „Aztán kezdett bűdös lenni a szobában. Én meg ő. Mi voltunk bűdösek. Az, amit tettünk, a gondolataink. A latex szaga átterjedt a bőrre, az ágyneműre, minden felületre, betöltötte a szoba légterét. A lepedő átnedvesedett az izzadságtól, amikor a feje alá dugta a kezét, éreztem, hogy a dezodorja felmondta a szolgálatot. A lélegzete is megváltozott. Nehezebb lett, hagyma- és hússzagú” (15).

A tisztaság kívánalma az anya történetében is erőteljesen megjelenik, ugyancsak átjárást mutatva a környezet, az albán háztartás tisztaságának elvárása és a szexuális értelemben vett tisztaság között. A ház tisztán tartása olyan elemi követelmény az albán asszony életében, hogy Koszovóban a hírnevét is ez határozza meg. „A faluban kétség nem fért hírnevemhez mint feleség, nő és anya – senki nem tudott annyi házimunkát elvégezni, senki nem készített olyan vékony pite-tésztát, mint én, és senki mosott ruhájának és ágyneműjének nem volt olyan friss illata, mint az enyémmek” (156). A házasság előtti tisztaság követelménye pedig akkor válik érzékelhetővé, amikor a nászéjszakán a csekélynek bizonyuló vérzés növeléséhez Emine egy pengéhez nyúl.

A másik fontos momentuma az indító fejezetnek az intimitásigény és az arra való teljes képtelenség. Ezen eset után ugyanis Bekim egy jó ideig nem is próbál emberekkel intim kapcsolatot létesíteni, társa a mindennapokban egy kígyó lesz, amely háziállatként egyszerre adja meg az otthonosság képzetét, ugyanakkor igen hamar világos lesz az is, hogy Bekimnek a kígyóhoz való vonzódása rendkívül kettős: a félelem és ragaszkodás furcsa elegyével viszonyul az állathoz. Az intimitás azonban

a korábbi kísérletnél sikeresebbnek bizonyul, mintha a bizalom fokozatosan kiépülne kettejük közt. Jól mutatják ezt a testi érintkezésre vonatkozó leírások, ugyanakkor a kígyó jelenlétének fenyegető volta sosem tűnik el a szövegből – ekképpen válnak kifejezetten kettőssé a nyak köré tekeredés leírásai. Tovább fokozza a fenyegető benyomást, hogy a kígyó szabadon mozog a szobában, legtöbbször észrevehetetlenül húzza meg magát a bútorok alatt, jelenléte azonban ilyenkor is erőteljes.

Bekim a kígyó mellett egy Macskával is találkozik, és vele is együtt él egy ideig, és az állat ábrázolásmódja kissé kimozdítja a regény többnyire realiztikus narrációját a szürrealista szövegvilágok megoldásai felé. A Macska, bár bizonyos női attribútumokkal rendelkezik, mintha mégis macska volna, az állat és a nőalak oszcillálása nem szűnik meg, nem dől el egyik vagy másik irányba a karakterábrázolás. Ennek a bizonytalanságnak a megtartása különösen jól megoldott, izgalmas része a szövegnek. Amellett, hogy újra és újra ráirányítja a figyelmet a regény címére, a Macska szerepeltetése által megjelenik a finn társadalom nézőpontja is, ekképpen nem csupán a nő- és állatalak eldönthetlensége, hanem a macskaszimbólum jelentése is át- meg átértelmeződik. A Macska kijelentéseiből ugyanis sokszor arra lehet következtetni, hogy inkább a finnekhez tartozik, méghozzá egy igen ellenséges hangvételt képviselve, Bekim idegenségére állandóan felhívja a figyelmet. Ennek legerősebb példája szakításuk alkalmával látható, amikor a kígyó fojtásából kiszabadulva dühödten távozik Bekim lakásából. „Soha senki nem fog szeretni téged. [...] Egyedül fogsz meghalni, magányosan és szomorúan, mondta, és kinyitotta az ajtót. És meg is érdemled. Kis szar migráns” (138).

A macskához azonban, mint ahogyan az a későbbiekben kiderül, az albánok a tisztátalanságot társítják, ezért is válik lényegessé, hogy Bekim a Macskával való viszonyában alárendeltként jelenik meg, ő takarít utána és ő szolgálja ki, míg a Macska a privilegizált karakter szerepében tűnik fel. Különösen érzékletes megoldás, hogy a párhuzamos elbeszélésben Emine hasonló módon kerül az alárendelt szerepébe a férjével szemben, akire mos, takarít, enyhe túlzással az ételt is a szájába adja, s akitől nemhogy elismerő szavakat nem kap, de ráadásul fizikai bántalmazásra számíthat. A két viszony egymásra íródik, ám míg az egyik esetben a bevándorló, a másik esetben a nő kerül az alárendelt és kiszolgáltatott pozícióba. Ugyanakkor az is érdekes csavar, hogy az apa férfigaival járó privilégiumokat Bekim történetében az albán kultúra-

ban tisztátalan és női attribútumokkal jellemezhető Macska kapja meg, ezáltal is újraírva azt a hagyományos családi mintát, amelyet még Bajram követ. Ez egy albán szokásnak köszönhetően, melyet Emine édesanyja lánya esküvője előtt mesél el, még erőteljesebb fordulatot jelent, eszerint a nászéjszakán az ifjú férj felesége előtt tekeri ki egy macska nyakát, ezzel is saját fölérendeltségét hangsúlyozva. A Macska Bekim feletti uralma szimbolikusan így a bevándorló státuszban jelen lévő albán kultúra semmisségét is jelentheti.

Bekim állatokkal való kapcsolata akkor szakad meg, amikor a kígyó kis híján végez vele, és ez olyan fordulópontot jelent, amelynek következtében képes lesz kapcsolatban maradni egy férfival – párral. Hasonlóan fiához, a már özvegyen maradt Emine is kitör valamelyest az alárendeltségi viszonyból, egyedül – illetve egy macskával –, de élni kezd.

Statovci könyvében azonban nem a történetek kimenetele az elsődlegesen érdekes, hanem sokkal inkább a bevándorlás, a kultúrák közöttiségből fakadó identitáshiány és a befogadó közeg értetlenségének azon megmutatása a fontos, amely mindenképpen a kudarc lehetőségével számol. Kendőzetlenül és mázak nélkül tárja eléink az az idegenségtapasztalatot, amelyet a migráció okozhat, azzal az érzékenységgel együtt, amelynek köszönhetően sem a befogadó, sem a bevándorló közegről nem tesz egyértelmű állásfoglalást. Hogy az idegenség tapasztalata nemcsak a két közeg, hanem a generációk között is fennáll, a regény hitelességének egyik alapkövévé válik. *A Macskám, Jugoszlávia* megannyi komoly kérdésfelvetése a bizalom és kiszolgáltatottság kettségét tükröző állatkapcsolatok szimbolikus jelentései mellett is tud könnyed és abszurd lenni egyszerre, miközben egy aktuális társadalmi kérdésnek is hangot ad.

Plamen Dojnov

1956. A magyar felkelés és a bolgár irodalom

Fordította Temesi János és Szondi György

Napkút Kiadó
Budapest, 2017

Pogány Eszter

BULGÁRIAI LÁTLELET

Első pillantásra meglepőnek hat az *1956. A magyar felkelés és a bolgár irodalom* cím által kijelölt tematika, pontosabban az ez által implikált kapcsolat az '56-os forradalom és a bolgár irodalom között. Habár a forradalom az egész világon bőséges visszhangot váltott ki, mégis e kapcsolat vagy ráhatás némileg kétségesnek tűnhet. Ha viszont nem vagyunk ennyire szkeptikusak, tekinthetünk e könyvre mint kuriózumra is – hiszen saját történelmünk egy, a nemzeti identitás szempontjából fontos eseményéről új részleteket ismerhetünk meg egy eddig ismeretlen szempontból. Talán nem túlzás abból az előfeltételezésből kiindulni, hogy a legtöbb embernek aligha van tudomása a bolgár történelemlről és kultúráról, és valószínű az is, hogy Plamen Dojnov neve sokunknak nem cseng ismerősen. Így aztán a szöveg ismertetését itt érdemes elkezdni. Plamen Dojnovról azonban keveset lehet tudni, *Kávéköltevények* című korábbi kötete, és a *Mások hangjai* című drámája (ez utóbbi a *Kortárs bolgár drámák* antológiában) szintén a Napkút Kiadó gondozásában jelentek meg. Szondi György bolgarista afféle állandó „magyarhangja” (hol felelős kiadóként, hol fordítóként), és a szerző vélhetőleg rá hivatkozik a bevezetőben: „egy magyar bolgarista, aki kitűnően ismeri a bolgár történelmet” (9).

Áttérve a könyvre: érdemes azt mint tárgyat szemügyre venni, ugyanis a borító minimalista kivitelezése már-már rendkívüli. Még

egy lépéssel közelebb menve az esszékötet szerkezetéről tehetünk megállapításokat. A szöveg kilenc nagyobb fejezetre és azokon belül alfejezetekre bomlik, a *Bevezetővel* és a *Melléletekkel* együtt. Már itt, az elemzés legelején felmerülhet, hogy amennyiben a bolgár történelem ismeretlen terep az olvasó számára, egy rövid magyarázatokkal ellátott név- és tárgymutató hasznos lett volna a szövegben való tájékozódáshoz. Dojnov a bevezetőben felvázolja a könyv fő kérdéseit (lényegében arra kérdez rá, amit a cím már állít, illetve annak a hogyanjára). Saját módszertanára nézve is afféle ígéretet tesz: „A következő oldalakon a magyar öszt nem csupán az ábrázolás hatásain keresztül mutatjuk be, hanem a különböző szocioirodalmi [!] párhuzamok mind retrospektív, mind perspektivikus nézetben megjelenített szinkronikus folyamatain keresztül is” (6). E meglehetősen komplikált módon megfogalmazott vállalkozás bejelentése valóban felcsigázza az olvasó kíváncsiságát. Kifejtetlen marad viszont, melyek ezek a bizonyos *szocioirodalmi* párhuzamok (vagy hogy Dojnov egyáltalán mit ért *szocioirodalmi* alatt), de később legalább arra fény derül, mit, miket tekint perspektivikus nézetnek. A szerző négy különböző perspektívát említ: kronológiáit, irodalmi archeológiáit, irodalomtörténeti témák perspektíváját és személyeset. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy ezek különböző megközelítések, amelyek megfeleltethetők a könyv egyes fejezeteinek. Dojnov saját bevallása szerint „A következő oldalak olyan szövegeket tartalmaznak, amelyek ’56-ot több perspektívából ábrázolják, s ily módon demonstrálják egy, a szokásostól eltérő irodalomtörténeti elemzés lehetőségeit” (7). Így némiképp egy alternatív irodalomtörténeti modell prezentálása is tétje lehet a szövegnek.

Mielőtt a könyv által beharangozott célok elérésének sikerességéről szót ejtenénk, fontos első helyen leszögezni a nyelvezetét érintő észrevételeket. A szöveg helyenkénti döcögőssége, magyartalansága, néhol kifejezett értelmetlensége kiveti magából az olvasót – s ezért feltehetően nem, vagy nem kizárólag a fordító(k) hiányosságai tehetőek felelőssé. A legerősebb példa a már említett módszertant beharangozó, fentebb már idézett mondat. Kevésbé kirívó, de szintén nehézkesen értelmezhető állítás: „ez a mondat túlságosan egyértelműen mutatja be a történelmi időszak bonyolult gazdagságát” (5). Ezekhez hasonló stilisztikai hiba a látszólag ad hoc fabrikált *karrierizmusépítés a karrierépítés* szóösszetétel helyett: „Ezekben az írásokban egy unikális, természetes és politikus személyiség szólal meg, aki elkerüli az ígéretes fiatal költőre, az áprilisi nemzedék leendő tagjára leselkedő kényszerű karrierizmus-

építés csapdját” (136). Szintén nem durva hiba, de annál kevésbé szerencsés terminus technicus a szöveg által roppantul kedvelt *intimszféra* kifejezés (mint a politikai szféra ellentéte), amelytől olyan, kissé nevetséges mondatok szökkennek szárba, mint: „Az új szerelem mind *nevében*, mind *történelmileg* egybeesik a hatvanas évek elején kialakult új érzéssel, amelynek a nevében Vladimir Basev megkísérlti *rehabilitálni az intimszféráját* [kiemelés: P. E.] és a sokdimenziós emberi lét bonyolultságát, anélkül, hogy leplezné személyes büntudatát a nem szeretgetett [!] társaival és a sztálinista politikai téiben megroppant sorsú kortársaival szemben” (146). Ezek után már az olyan képtelen eszmfuttatások aligha meglepők, mint amelyet Atanasz Szlavov öncenzúrájával kapcsolatban fogalmaz meg annak apropóján, hogy a költő maga ismeri el, fiatalabb énje megverte volna idősebb énjét javításaiért, szerkesztéséiért. Dojnov ezt a teoretikus, kvázi humoros szituációt ülteti át saját gondolatmenetébe: „Nem tudjuk, hogy az ötvenes évekbeli Atanasz Szlavov valóban birokra kelt volna-e a hatvanas és a hetvenes évekbeli Atanasz Szlavovval. (Nem mindennapi látvány lett volna, s bevallom, hogy én a fiatalabbnak szurkolnék.) Mindenesetre ez egy nosztalgikus, de kompenzáló verekedés lett volna – egyike azon kevés lehetőségnek, hogy az *1956-os év nevében* bolgár lázadói vér folyjon” (140). Meglehetősen költői túlzásnak tűnik lázadói vér folyását emlegetni egy ilyen szituáció kapcsán. Mindezek fényében megfontolandó volna a szöveg alapos szerkesztői átfésülése.

Az első fejezet az *Útjelzők az 1956-os esztendőhöz* címet viseli, és nagyrészt Bulgária 1956-os helyzetét mutatja be. Tekinthető ez afféle politikai bevezetőnek is. *A magyar felkelés bolgár ábrázolásai* fejezet szintén címéhez hűen mutatja be azt a fellelhető kisszámú dokumentumot, amelyekből kiolvashatók a forradalom bolgár irodalmi reflexiói. Itt lehetünk figyelmesek egy, a magyarban kevésbé használatos *felkelés* terminusra, amelynek használatát később a szöveg tisztázza is. Kicsit előre szaladva: a teljes szövegnek ez talán az egyik legfontosabb pontja, amennyiben bármilyen önreflexióra vagy a témáról való gondolkodásra sarkallja a (magyar) olvasót. Ugyanis a szóválasztás természetesen nem esetleges. Habár Dojnov tulajdonképpen jóváhagyja a *forradalom* kifejezést is, de megjegyzi, hogy az valójában „progresszív törekvéseket és illúziókat fejez ki” (24), a magyar törekvéseket azonban nem éppen a progresszió fejezi ki a legpontosabban, hanem a *visszatérés és felszabadulás* fogalmai. Ami Dojnov saját terminológiájának reflexióját illeti, a szerző kissé következtetlennül azt állítja, hogy „Ebben a szövegben

a következő kifejezéseket fogjuk használni: *felkelés, felszabadító harc, kísérlet a felszabadításra*” (23) – miközben végül a *felkelés*en kívül nem használ egyéb kifejezést. Legközvetlenebb módon ez a fejezet foglalkozik a kötet fő kérdésével – hogy milyen hatásai vannak az ’56-os forradalomnak a bolgár irodalomra. Ez a hatás meglehetősen összetettnek bizonyul, hiszen a kezdetben is kisszámú szolidáris hang szépen lassan elül és átadja a helyét a rosszallásnak. Ebben a fejezetben találhatjuk a legmélyebb és legérdekesebb verselemzéseket is (amely a téma, motívum és lírai hősök elemzését illeti *Az ellenforradalom ellen. Témák és ábrázolási rendszerek* című alfejezetben olvasható), ugyanakkor éppen az itt idézett versek meglehetősen kétesek esztétikai szempontból (például: „Holtan akasztották föl gazul. / Hajlott bele a görbe ág ott. / Tévedésből ölték meg talán, / törvénné vált bosszúvágóból” – Nino Nikolov: *Halvaszületett napok* [35]).

Ezután a *Heves viták a szocialista realizmusról (1956/1957)* című fejezet már kifejezetten *csak* a korabeli bolgár irodalmi/kulturális helyzetről és a szocreal poétika változásairól, az azt célzó reformkísérletekről ejt szót. *A nemzedék neve – A személyiségek nevei: Az 1956 körüli áprilisi nemzedék archeológiája* című részben megszaporodik és programszerűvé válik a névlisták száma, amelyekben sorokon át kigyóznak a magyar közönség által valószínűsíthetően nem ismert bolgár költők nevei. Ennek a szükségessége bár alátámasztható, hatásossága azonban szintén vitatható. Mindeközben a magyar ’56-os események fokozatosan elhalványulnak és egy afféle viszonyítási ponttá vagy háttérré válnak. Dojnov láthatóan egyre kevésbé törekedett arra, hogy összekössön magyar és bolgár eseményeket, ugyanis ez után még kevésbé lesz mérvadó a forradalom az elkövetkező három fejezetben (*A Penyo Penev-est; Lázadás az archívumban [Atanasz Szlavov: 1956 tavasza]; A meg nem csókolt lányok – Szerелеm és [ellen]forradalom*). Ez a tényleges értelemben vett utolsó három fejezet három bolgár költő alakját emeli ki, név szerint sorban: Penyo Penevet, Atanasz Szlavovot és Vladimir Basevet – s némileg a könyv súlypontja is e három költőre tolódik át. De az arányok itt is különböznek, mert míg a Penevvel foglalkozó fejezet a költő teljes életrajzát színre viszi, addig a Szlavovról szóló rész egyetlen kötetet emel ki, végül a Basevnek szentelt rész már csupán egy versről szól. A könyv aztán némileg váratlanul ér véget. Az ember valami hiányérzettel vár neki a *Mellékletek* elolvasásának, mivel a kötet semmilyen lezárást vagy végkövetkeztetést nem tartalmaz.

Ha tehát a kötet egyik tétje, hogy meggyőzzön minket arról, hogy az ’56-os forradalomnak *komo*ly irodalmi visszhangja volt Bulgáriában, akkor engem személy szerint csak részlegesen győzött meg. Ráadásul ennél jóval többet is tesz, s éppen ezért azt mondhatjuk, hogy a könyv fő erénye nem egy ilyen kötelék felfedezése és alátámasztása, hanem a közeli fókuszú látélet, amelyet ’56-ról felvesz. Érdekes lehet ez az irodalom és specifikusan a költészet iránti érdeklődésből fakadóan, de talán azért is, mert ad egy külső perspektívát, ahonnet megpillanthatjuk a történelmünk egy fontos pillanatát, még ha csak egy felvillanás erejéig. Persze legfőképpen azt ismerhetjük meg, ahogy Bulgária (pontosabban a bolgár irodalmi közélet) a saját ’56-ját megélte. Összességében elmondható, hogy még ha a szöveg végül el is tér eredetileg kijelölt pályájától, érdekes és érdemes olvasmány lehet.

2017. január–február

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2017. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetekben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetőek el.

A feldolgozott folyóiratszámok

- Alföld, 2017. 1., 2.
 Apokrif, 2016. 5.
 Bárka, 2017. 1.
 Élet és Irodalom, 2017. január 6.,
 január 13., január 20., január 27.,
 február 3., február 10., február 17.,
 február 24.
 Életünk, 2017. 1.
 Ezredvég, 2017. 1.
 Forrás, 2017. 1., 2.
 Helikon (Kolozsvár), 2017. január 10.,
 január 25., február 10., február 25.
 Híd, 2016. 12.
 Hitel, 2017. 1., 2.
 Irodalmi Jelen, 2017. 1., 2.
- Jelenkor, 2017. 1., 2.
 Kalligram, 2017. 2.
 Kortárs, 2017. 1., 2.
 Magyar Napló, 2017. 1., 2.
 Mozgó Világ, 2017. 1., 2.
 Napút, 2017. 1.
 Prae, 2016. 2.
 Székelyföld, 2017. 1., 2.
 Szépirodalmi Figyelő, 2016. 6.
 Tekintet, 2017. 1.
 Tiszatáj, 2017. 1.
 Új Forrás, 2017. 1.
 Vár, 2016. 5.
 Várad, 2016. 11., 12., 2017. 1.
 Vigília, 2017. 1. 2.
 Zempléni Múzsza, 2017. 1.

Vers

1. ÁBRAHÁM Erika: *impromptu*. = Tekintet, 1/20. p.
2. ÁBRAHÁM Erika: *két sudár comb között*. = Tekintet, 1/19. p.
3. ACZÉL Géza: *(színo)lira. torzszótár*. állít. állítólag. állkapocs. = Kortárs, 1/17. p.
4. ADY András: *Alvás előtt*. = Várad, 2016. 12/30. p.
5. ADY András: *Anyajafia*. = Várad, 2016. 12/31. p.
6. ADY András: *Kitt*. = Várad, 2016. 12/29. p.
7. ADY András: *Mono-*. = Várad, 2016. 12/29. p.
8. ADY András: *Namost*. = Várad, 2016. 12/31. p.
9. ADY András: *Egy oldal*. = Várad, 2016. 12/30. p.
10. ADY András: *Poszton*. = Várad, 2016. 12/32. p.
11. ÁFRA János: *Későn, korán*. = Vigília, 1/55. p.
12. ÁGAI Ágnes: *Alkonydal*. = Ezredvég, 1/35. p.
13. ÁGH István: *Elkvarázsolt ének*. = Hitel, 1/20–22. p.
14. ÁGH István: *A forradalom szerelmesei*. = Kortárs, 2/4. p.
15. ÁGH István: *Nyári délután, viharral*. = Kortárs, 1/10–12. p.
16. AMBRUS Lajos: *Apokrifzoltár*. = Vár, 2016. 5/26–27. p.
17. ANGYAL Gyula: *Sín, nyugdíj, blastbeat*. = Tiszatáj, 1/41–42. p.
18. ANGYAL Gyula: *Soharag*. = Tiszatáj, 1/40–41. p.
19. BABICZKY Tibor: *Félbehagyott költemények*. (részlet). = Mozgó Világ, 2/60–61. p.
20. BÁGER Gusztáv: *Csőrtoneki alkonyat*. = Életünk, 1/57. p.
21. BÁGER Gusztáv: *Forrás*. = Vigília, 1/51. p.
22. BÁGER Gusztáv: *Goethe*. = Vigília, 1/51. p.
23. BÁGER Gusztáv: *Közös magány*. = Vigília, 1/51. p.
24. BÁGER Gusztáv: *Macskalesen*. = Életünk, 1/58. p.
25. BÁGER Gusztáv: *Talicska*. = Életünk, 1/57. p.
26. BAK Rita: *Ezeregy éjjel*. = Irodalmi Jelen, 1/63. p.
27. BAK Rita: *Kilőtték a putnikokat*. = Irodalmi Jelen, 1/63. p.
28. BALAJTHY Ferenc: *Álmodj rólam!* = Vár, 2016. 5/116–117. p.
29. BALAJTHY Ferenc: *Migráns(ok)*. = Vár, 2016. 5/86. p.
30. BALAJTHY Ferenc: *A nagy vadászat*. = Vár, 2016. 5/86. p.
31. BALASKÓ Ákos: *D3bug*. = Mozgó Világ, 2/65. p.
32. BALASKÓ Ákos: *Tincshasadás*. = Mozgó Világ, 2/65. p.
33. BALÁZS F. Attila: *Fény-árnyék*. = Prae, 2016. 2/24. p.
34. BALÁZS F. Attila: *Homokot pörgetek ujjaim között*. = Prae, 2016. 2/25. p.
35. BALÁZS F. Attila: *Kisgyermek a parkban*. = Prae, 2016. 2/24. p.
36. BALÁZS F. Attila: *Makarska*. = Prae, 2016. 2/22. p.
37. BALÁZS F. Attila: *Memento*. = Prae, 2016. 2/23. p.
38. BALÁZS F. Attila: *Szabadság*. = Prae, 2016. 2/22. p.
39. BALÁZS F. Attila: *Szépség-vadászat*. = Prae, 2016. 2/23. p.
40. BARNA T. Attila: *Esti levél Irénnek*. = Vár, 2016. 5/115. p.
41. BARNA T. Attila: *Reggeli jegyzetlap*. = Vár, 2016. 5/116. p.
42. BÁTTHORI Csaba: *Antigoné*. = Tekintet, 1/45–46. p.
43. BÁTTHORI Csaba: *Hölderlini*. = Tekintet, 1/46. p.
44. BÁTTHORI Csaba: *Scarlati-zefírek*. = Tekintet, 1/45. p.
45. BECK Tamás: *Anamnészis*. = Kalligram, 2/34. p.
46. BECK Tamás: *Nyelvtan*. = Kalligram, 2/33. p.
47. BECK Tamás: *Pánikbetegség*. = Kalligram, 2/34. p.
48. BECK Tamás: *Sorozat*. = Kalligram, 2/33. p.
49. BÉK Timur: *Kölcsönhatás*. = Irodalmi Jelen, 1/118. p.
50. BÉK Timur: *Nibil*. = Irodalmi Jelen, 1/117. p.
51. BÉK Timur: *Torzulás*. = Irodalmi Jelen, 1/118. p.
52. BENŐ Attila: *(Derengés)*. = Székelyföld, 1/65–66. p.
53. BENŐ Attila: *(félkarú óra)*. = Helikon, január 10. 14. p.
54. BENŐ Attila: *(főlszakad a kód, vérzik alatta)*. = Helikon, január 10. 14. p.
55. BENŐ Attila: *(bófol)*. = Helikon, január 10. 14. p.
56. BENŐ Attila: *(kialszanak a történetek)*. = Helikon, január 10. 14. p.
57. BENŐ Attila: *(Országút)*. = Székelyföld, 1/65. p.
58. BÍRÓ Árpád Levente: *Népdalok kortársra bangolva*. = Várad, 2016. 11/7–8. p.
59. BÍRÓ József: *Adventben*. = Vár, 2016. 5/77. p.
60. BÍRÓ József: *Isten veled*. = Vár, 2016. 5/77. p.
61. BÍRÓ József: *Tabularasa*. = Vár, 2016. 5/77. p.

62. BIRÓ Krisztián: *[A bál után]*. = Alföld, 1/13. p.
63. BIRÓ Krisztián: *[Doppler]*. = Alföld, 1/12. p.
64. BIRÓ Krisztián: *[A második robam]*. = Alföld, 1/13. p.
65. BIRTALAN Ferenc: *2016 december 29.* = Tekintet, 1/33–34. p.
66. BIRTALAN Ferenc: *Esti olajszag.* = Hítel, 1/46. p.
67. BOBORY Zoltán: *Széjjelszéledtünk.* = Vár, 2016. 5/14. p.
68. BODA Miklós: *Hazafelé.* = Jelenkor, 1/59. p.
69. BOGNÁR Péter: *A fényes rend.* = Jelenkor, 2/215–216. p.
70. BORDA Réka: *hoax.* = Jelenkor, 1/57–58. p.
71. BORDÁS Máté: *Független zajok.* = Helikon, február 10. 13. p.
72. BORDÁS Máté: *Plexi.* = Helikon, február 10. 13. p.
73. BORDÁS Máté: *Semmi köz.* = Helikon, február 10. 13. p.
74. BORDÁS Máté: *Tundracseppek.* = Helikon, február 10. 13. p.
75. BOTYÁNSZKI Ági: *Elixír.* = Bárka, 1/44. p.
76. BOTYÁNSZKI Ági: *Hajnal.* = Vár, 2016. 5/86. p.
77. BOTYÁNSZKI Ági: *Kő-kenyér.* = Bárka, 1/44. p.
78. BOTYÁNSZKI Ági: *Szósav.* = Vár, 2016. 5/87. p.
79. BOTYÁNSZKI Ági: *Utolsó hajnal.* = Bárka, 1/45. p.
80. BOTYÁNSZKI Ági: *Varázs.* = Bárka, 1/45. p.
81. BOTYÁNSZKI Ági: *Zenélő fa.* = Bárka, 1/44. p.
82. BOZÓK Ferenc: *Fény.* = Mozgó Világ, 2/62. p.
83. BOZÓK Ferenc: *Halál.* = Mozgó Világ, 2/62. p.
84. BÖDECS László: *Idegen.* = Helikon, január 25. 12. p.
85. BÖNDÖR Pál: *Árnyekben.* = Élet és Irodalom, január 13. 17. p.
86. BÖNDÖR Pál: *Péntek talán.* = Élet és Irodalom, január 13. 17. p.
87. BÖNDÖR Pál: *„S még egyszer hangoztatni akarván igazát...”* = Élet és Irodalom, január 13. 17. p.
88. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Fénypórázon.* = Irodalmi Jelen, 1/10–11. p.
89. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Nicola Tesla fehér galambja.* = Irodalmi Jelen, 2/3–5. p.
90. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Novemberi elégia.* = Irodalmi Jelen, 1/12. p.
91. BRANCZEICZ Anna: *Magához lép.* = Irodalmi Jelen, 1/30. p.
92. BRANCZEICZ Anna: *Menekülés.* = Irodalmi Jelen, 1/31. p.
93. BRANCZEICZ Anna: *Történelem.* = Irodalmi Jelen, 1/31. p.
94. BUDA Ferenc: *„Akkor lássam...”* = Székelyföld, 1/40–42. p.
95. BUDA Ferenc: *Depresszió.* = Székelyföld, 1/40. p.
96. BUDA Ferenc: *Hét sor.* = Székelyföld, 1/43. p.
97. CZEGŐ Zoltán: *Ítéletben.* = Székelyföld, 2/19–20. p.
98. CZEGŐ Zoltán: *Alázódó alázat.* = Székelyföld, 2/19. p.
99. CZIFRIK Balázs: *A bővön túli világ.* = Élet és Irodalom, január 27. 17. p.
100. CZIFRIK Balázs: *Édes.* = Élet és Irodalom, január 27. 17. p.
101. CZIFRIK Balázs: *Excel.* = Élet és Irodalom, január 27. 17. p.
102. CZIFRIK Balázs: *Porcelánfánk.* = Élet és Irodalom, január 27. 17. p.
103. CZIFRIK Balázs: *Rejtett alany.* = Élet és Irodalom, január 27. 17. p.
104. CZIFRIK Balázs: *Vihar után.* = Élet és Irodalom, január 27. 17. p.
105. CZILLI Aranka: *Ébredtő.* = Székelyföld, 2/73. p.
106. CZILLI Aranka: *Képmutatás.* = Székelyföld, 2/72. p.
107. CSÍKI András: *Szívünkre kell írjunk.* = Hítel, 2/94. p.
108. CSORDÁS Gábor: *Négysoros, amelyet Villon akkor írt, mikor balábra ítélték.* = Élet és Irodalom, február 24. 17. p.
109. CSORDÁS Gábor: *Reggeli dúdoló.* = Élet és Irodalom, február 24. 17. p.
110. CSONTOS János: *Nostradamus apokrif jósolata.* = Magyar Napló, 2/25–26. p.
111. CSONTOS János: *Kínai szonett.* = Kortárs, 1/33. p.
112. CSONTOS János: *Túlélő-show.* = Kortárs, 1/32. p.
113. CSONTOS Márta: *Bőrömbé szabva.* = Várad, 2016. 12/22. p.
114. CSONTOS Márta: *Csendestárs.* = Várad, 2016. 12/20. p.
115. CSONTOS Márta: *Égből nyúló virágletra.* = Várad, 2016. 12/21. p.
116. CSONTOS Márta: *Hibrid-rózsakirálynő.* = Helikon, február 10. 14. p.
117. CSONTOS Márta: *'Humana és humano'.* = Helikon, február 10. 14. p.
118. CSONTOS Márta: *In Memoriam.* = Helikon, február 10. 14. p.
119. CSONTOS Márta: *Kamikáze.* = Vár, 2016. 5/87. p.

120. CSONTOS Márta: *Keresztpontok.* = Vár, 2016. 5/88. p.
121. CSONTOS Márta: *Lidércfényben.* = Vár, 2016. 5/88. p.
122. CSONTOS Márta: *Mozgástér.* = Prae, 2016. 2/97. p.
123. CSONTOS Márta: *Öröklakás.* = Helikon, február 10. 14. p.
124. CSONTOS Márta: *Szemtől szembe.* = Prae, 2016. 2/98. p.
125. CSONTOS Márta: *Takarodó egy angyal-trombitának.* = Helikon, február 10. 14. p.
126. DERES Kornélia: *Keserű szigetek.* = Zempeleni Múzea, 1/66. p.
127. DOBAI Lili: *páris-fényes.* = Vigilia, 1/37–38. p.
128. DOBOZI Eszter: *Rajzok.* = Tekintet, 1/18. p.
129. DOBOZI Eszter: *Vezeklő.* = Tekintet, 1/18. p.
130. [DOMAHIDY Miklós]: *Andris.* = Napút, 1/60–61. p.
131. [DOMAHIDY Miklós]: *Éhség.* = Napút, 1/64. p.
132. [DOMAHIDY Miklós]: *Éjjel a rakodón.* = Napút, 1/63. p.
133. [DOMAHIDY Miklós]: *Erőd.* = Napút, 1/57. p.
134. [DOMAHIDY Miklós]: *Feltámadás.* = Napút, 1/61. p.
135. [DOMAHIDY Miklós]: *Halál.* = Napút, 1/56. p.
136. [DOMAHIDY Miklós]: *Húsvét.* = Napút, 1/62–63. p.
137. [DOMAHIDY Miklós]: *Marianne.* = Napút, 1/58–59. p.
138. [DOMAHIDY Miklós]: *Pogány karácsonyi vers.* = Napút, 1/59. p.
139. ÉLŐ Csenge Enikő: *bontás.* = Helikon, február 25. 11. p.
140. ESZTERŐ István: *Hogy szét ne hulljak álmaimra.* = Helikon, február 25. 8–9. p.
141. FALCSIK Mari: *Békeűvek.* = Vigilia, 1/50. p.
142. FALCSIK Mari: *Ha hatvanéves.* = Vigilia, 1/50. p.
143. FALUSI Márton: *Költőzködés.* = Hítel, 2/91–93. p.
144. FARKAS WELLMANN Éva: *Becsukok most.* = Kortárs, 2/25. p.
145. FARKAS WELLMANN Éva: *És bosszan élbetsz.* = Kortárs, 2/25. p.
146. FAZAKAS Attila: *Aranybal(ál).* = Helikon, január 25. 6. p.
147. FAZAKAS Attila: *Fejmozi.* = Helikon, január 25. 6. p.
148. FAZAKAS Attila: *Mandzsetta.* = Helikon, január 25. 6. p.
149. FAZAKAS Attila: *Medalion.* = Helikon, január 25. 6. p.
150. FAZAKAS Attila: *Partszél.* = Helikon, január 25. 6. p.
151. FAZAKAS Attila: *Talizmán.* = Helikon, január 25. 6. p.
152. FECSKE Csaba: *Egymás mellett ültünk.* = Bárka, 1/23. p.
153. FECSKE Csaba: *Élőbalott.* = Vigilia, 1/36. p.
154. FECSKE Csaba: *Fagy matat.* = Bárka, 1/23. p.
155. FECSKE Csaba: *Foltozott versek.* Nincs már széna... Vakságban. Megjött az idő... (Ká-sásodik a víz...). (Költő szerelme...). (Csendes, kévébe...). = Vigilia, 1/35–36. p.
156. FECSKE Csaba: *Gyanú.* = Vigilia, 1/35. p.
157. FECSKE Csaba: *Mikor csak én vagyok.* = Bárka, 1/23. p.
158. FECSKE Csaba: *Négy kavics.* = Vigilia, 1/34–35. p.
159. FEKETE Vince: *Vargaváros.* = Helikon, február 10. 4–5. p.
160. FELLINGER Károly: *Áramszünet.* = Várad, 1/4. p.
161. FELLINGER Károly: *Bárbogy.* = Vár, 2016. 5/75. p.
162. FELLINGER Károly: *Elégia.* = Bárka, 1/28. p.
163. FELLINGER Károly: *Gyűjtögetés.* = Prae, 2016. 2/99. p.
164. FELLINGER Károly: *Habszívacs.* = Várad, 1/7. p.
165. FELLINGER Károly: *Késő vallomás.* = Vár, 2016. 5/75. p.
166. FELLINGER Károly: *Egy kiállítás margójára.* = Várad, 1/4. p.
167. FELLINGER Károly: *Körtemuzsika.* = Bárka, 1/28. p.
168. FELLINGER Károly: *Mulasztás.* = Prae, 2016. 2/99. p.
169. FELLINGER Károly: *Nem mondhatom el.* = Várad, 1/6. p.
170. FELLINGER Károly: *Parnasszus.* = Prae, 2016. 2/100. p.
171. FELLINGER Károly: *Pohár bor.* = Bárka, 1/27. p.
172. FELLINGER Károly: *Talpják.* = Bárka, 1/27–28. p.
173. FELLINGER Károly: *Utólag.* = Helikon, január 25. 16. p.
174. FELLINGER Károly: *Virágének.* = Várad, 1/5. p.
175. FENYVESI Orsolya: *Hominina.* = Kalligram, 2/14. p.
176. FENYVESI Orsolya: *Mielőtt meglátom a sivatagot.* = Kalligram, 2/14. p.
177. FENYVESI Orsolya: *Olvadás.* = Kalligram, 2/13. p.

178. FILIP Tamás: *felfeslők elolvad.* = Magyar Napló, 1/14. p.
179. FILIP Tamás: *Láz és nyugalom.* = Magyar Napló, 1/14. p.
180. FILIP Tamás: *Részermelés.* = Magyar Napló, 1/14. p.
181. FÖVEINYI Sándor: *Szigetbecsei Ősz.* = Ezredvég, 1/7. p.
182. FÖVEINYI Sándor: *Szigetbecsei Tél.* = Ezredvég, 1/8. p.
183. GÁL Ferenc: *Ház körüli munkák.* = Élet és Irodalom, január 13. 17. p.
184. GÁL Sándor: *Egyedül.* = Hítel, 1/29–30. p.
185. GÁL Sándor: *A baladék.* = Hítel, 1/31. p.
186. GÁLLA Edit: *Kátrány.* = Prac, 2016.2/92. p.
187. GÉCZI János: 1955. = Bárka, 1/46. p.
188. GÉCZI János: 1957. = Bárka, 1/46. p.
189. GÉCZI János: 1957. = Kalligram, 2/41. p.
190. GÉCZI János: 1960. = Kalligram, 2/41. p.
191. GÉCZI János: 1968. = Kalligram, 2/42. p.
192. GÉCZI János: 1977. = Kalligram, 2/42. p.
193. GÉCZI János: 1979. = Bárka, 1/46–47. p.
194. GÉCZI János: 1985. = Kalligram, 2/40. p.
195. GÉCZI János: 1987. = Bárka, 1/47–48. p.
196. GÉCZI János: 1989–1990. Szabados Árpád képére. = Életünk, 1/1–12. p.
197. GÉCZI János: 1993. = Híd, 2016. 12/17–18. p.
198. GÉCZI János: 1995. = Bárka, 1/48. p.
199. GÉCZI János: 1996. = Híd, 2016. 12/16. p.
200. GÉCZI János: *Aprófény.* = Alföld, 2/33–35. p.
201. G[ÉHER]. István László: *Olaj a vízen.* = Alföld, 1/4–5. p.
202. G[ÉHER]. István László: *Rilkére.* = Jelenkor, 1/56. p.
203. GEREVICH András: *Az egyetlen könyvtár végeje.* = Alföld, 1/4. p.
204. GEREVICH András: *Folyó.* = Alföld, 1/3. p.
205. GEREVICH András: *Tenger.* = Alföld, 1/3–4. p.
206. GEREVICH András: *Víz.* = Alföld, 1/3. p.
207. GERGELY Ágnes: *Testetlenül.* = Vigilia, 1/27. p.
208. GÖMÖRI György: *Álmok, halottakkal.* = Forrás, 1/49. p.
209. GÖMÖRI György: *Haikuk.* = Forrás, 1/49. p.
210. GÖMÖRI György: *Magyarok vagyunk!* = Forrás, 1/50. p.
211. GULISIO Tímea: *Bari-kád.* = Prac, 2016. 2/94. p.
212. GULISIO Tímea: *Diszkísér(t)et.* = Prac, 2016.2/94. p.
213. GULISIO Tímea: *Pillanat.* = Vigilia, 2/136. p.
214. GULISIO Tímea: *Szögesdrót.* = Vigilia, 2/136. p.
215. GYÖRFI Kata: *A szél miatt.* = Székelyföld, 2/37. p.
216. GYÖRI László: *Édesanyám, gyűjts világot.* = Vigilia, 2/126–127. p.
217. GYÖRI László: *A hely íze.* = Vigilia, 2/127. p.
218. GYÖRI László: *Sorok a végtelenről.* = Te-kintet, 1/35. p.
219. GYUKICS Gábor: *mirázs.* = Kalligram, 2/58. p.
220. GYUKICS Gábor: *vándorbot.* = Kalligram, 2/58. p.
221. HARKAI VASS Éva: *Hol tartok?* = Híd, 2016. 12/14–15. p.
222. HÁY János: *Használt ruha.* = Forrás, 1/17. p.
223. HÁY János: *Keserű.* = Mozdó Világ, 1/70. p.
224. HÁY János: *Monddóka.* = Forrás, 1/16. p.
225. HÁY János: *Nem ingere.* = Mozdó Világ, 1/70–71. p.
226. HÁY János: *Oda-vissza.* = Vigilia, 2/117–118. p.
227. HÁY János: *Ottthon.* = Mozdó Világ, 1/71–72. p.
228. HÁY János: *Ősz.* = Vigilia, 2/118. p.
229. HÁY János: *Támasz.* = Forrás, 1/17. p.
230. HÁY János: *Terbes.* = Forrás, 1/16. p.
231. HÁY János: *Tűzet éget.* = Vigilia, 2/116–117. p.
232. HÁY János: *Úgy kelsz fel.* = Vigilia, 2/116. p.
233. HÁY János: *Szakítás.* = Forrás, 1/16. p.
234. HEROLD Renáta: *Kétszemes úton dögölt kutyá.* = Új Forrás, 1/79. p.
235. HERVAY Gizella: *Ami engedélyeztetett.* = Helikon, február 25. 13. p.
236. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *A gyönyörű nem-volt.* = Élet és Irodalom, január 27. 14. p.
237. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *Istenek.* = Élet és Irodalom, január 27. 14. p.
238. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *Ne is remélj!* = Élet és Irodalom, január 27. 14. p.
239. HORVÁTH Imre Olivér: *Média.* = Prac, 2016. 2/96. p.
240. HORVÁTH János Antal: *kripta.* = Apokrif, 2016. 4/20. p.
241. HORVÁTH János Antal: *nem túl korai...* = Apokrif, 2016. 4/20–21. p.
242. HORVÁTH Krisztina: *Átlagos lány volt.* = Új Forrás, 1/83. p.
243. HYROSS Ferenc: *Kóbor.* = Prac, 2016. 2/108. p.
244. HYROSS Ferenc: *Szögek és madarak.* = Prac, 2016. 2/109–110. p.
245. IANCU Laura: *Halálmadár a diófán.* = Magyar Napló, 1/8. p.

246. IJJAS Tamás: *A feltámadásról.* = Jelenkor, 2/214. p.
247. IJJAS Tamás: *Az idő természetéről.* = Jelenkor, 2/213. p.
248. IJJAS Tamás: *Mintha tényleg elbagynál.* = Jelenkor, 2/214. p.
249. IMRE Flóra: *Helyzetjelentés.* = Kalligram, 2/60. p.
250. IMRE Flóra: *Leanderfa.* = Kalligram, 2/59. p.
251. IMRE Flóra: *Rámzubbant.* = Kalligram, 2/59. p.
252. IMRE Flóra: *Varázsének.* = Kalligram, 2/60. p.
253. IVÁN Péter István: *Egy esténk ottthon.* = Ezredvég, 1/29. p.
254. IZSÓ Zita: *Annexia.* = Székelyföld, 2/27. p.
255. IZSÓ Zita: *Átéptés.* = Apokrif, 2016. 4/31. p.
256. IZSÓ Zita: *A becsapódás pontos helye.* = Székelyföld, 2/28–29. p.
257. IZSÓ Zita: *Felszínközél.* = Apokrif, 2016. 4/29. p.
258. IZSÓ Zita: *Felszínközél.* = Székelyföld, 2/29–30. p.
259. IZSÓ Zita: *Új kor.* = Apokrif, 2016. 4/30. p.
260. JÁSZ Attila: *Bármifény.* = Vigilia, 2/115. p.
261. JÁSZ Attila: *Belső használat.* (napló, írás) (fejben, írás) (álom, látás) (hiba, tanulás) (felhő, nézés). = Irodalmi Jelen, 2/11–14. p.
262. JÁSZ Attila: *Félemlékfény.* = Vigilia, 2/115. p.
263. JÁSZ Attila: *Indulófény.* = Vigilia, 2/114. p.
264. JÁSZ Attila: *Térfény.* = Vigilia, 2/115. p.
265. JÁSZ Attila: *Utifény.* = Vigilia, 2/114. p.
266. JOCK Evelin: *Ütés.* = Várad, 2016. 11/75–76. p.
267. JUHÁSZ Tibor: *Kényszermetret.* = Alföld, 2/19. p.
268. JUHÁSZ Tibor: *Kereset.* = Alföld, 2/19. p.
269. JUHÁSZ Tibor: *Tetten érték.* = Alföld, 2/19. p.
270. KABAI Csaba: *Másodosztály.* = Helikon, február 10. 13. p.
271. KAKUK Tamás: *Csendes ablak/Celan.* = Új Forrás, 1/33. p.
272. KAKUK Tamás: *A láthatár volna/Pasolini.* = Új Forrás, 1/33. p.
273. KAKUK Tamás: *Messzi part/Pessoa.* = Új Forrás, 1/33. p.
274. KAKUK Tamás: *Reggel miért/Kiesowski.* = Új Forrás, 1/33. p.
275. KAKUK Tamás: *Töredékes foglalat/Pilinszky.* = Új Forrás, 1/33. p.
276. KALMÁR András Márton: *Hársillatú dallam.* = Forrás, 2/30–31. p.
277. KALMÁR András Márton: *Műzeumkert.* = Forrás, 2/32–33. p.
278. KALMÁR András Márton: *Óhaj.* = Forrás, 2/30. p.
279. KALMÁR András Márton: *Pirkadat.* = Forrás, 2/31. p.
280. KALMÁR Márton András: *Holtan.* = Mozdó Világ, 2/64. p.
281. KALMÁR Márton András: *Skicc.* = Mozdó Világ, 2/63. p.
282. KÁNTOR Péter: *Egy fotel.* = Élet és Irodalom, február 10. 14. p.
283. KÁNTOR Péter: *L. Freud utólag nyilatkozik a modellekről és a témáról.* = Élet és Irodalom, február 10. 14. p.
284. KÁNTOR Zsolt: *Kánon és nyelv.* = Ezredvég, 1/26. p.
285. KARACS Andrea: *Kanál.* = Élet és Irodalom, január 13. 14. p.
286. KARACS Andrea: *Szöke volt.* = Élet és Irodalom, január 13. 14. p.
287. KARÁCSONY Zsolt: *Haiku.* = Helikon, február 10. 3. p.
288. KARÁCSONY Zsolt: *Utóhang.* = Helikon, február 10. 3. p.
289. KARÁCSONY Zsolt: *A vágatlan változat.* = Helikon, február 10. 3. p.
290. KARKÓ Ádám: *Lehallgatás.* = Irodalmi Jelen, 2/117. p.
291. KARKÓ Ádám: *lényegtelenül.* = Irodalmi Jelen, 2/118. p.
292. KARKÓ Ádám: *Szonettbírtokló.* = Irodalmi Jelen, 2/119. p.
293. KARVALICS László, Z.: *Januári monológ.* = Tiszatáj, 1/43–44. p.
294. KELLER Ilka: *Karosról. 1. 2. 3.* = Prac, 2016. 2/101. p.
295. KEMENES Henriette: *Átmenet.* = Várad, 2016. 11/41. p.
296. KEMENES Henriette: *Háromszáz nyúl.* = Várad, 2016. 11/84. p.
297. KEMENES Henriette: *Üvegmadár.* = Várad, 2016. 11/85. p.
298. KEMÉNY Gabriella: *Egyensúly.* = Irodalmi Jelen, 2/55. p.
299. KEMÉNY Gabriella: *Elem.* = Irodalmi Jelen, 2/55. p.
300. KEMÉNY Gabriella: *Az eperhald éjszakáján történt.* = Irodalmi Jelen, 2/49–53. p.
301. KEMÉNY Gabriella: *Fény.* = Irodalmi Jelen, 2/54. p.
302. KEMÉNY Gabriella: *Zseb.* = Irodalmi Jelen, 2/54. p.
303. KEMÉNY Gabriella: *Zsebuinverzum.* = Irodalmi Jelen, 2/54. p.
304. KERBER Balázs: *Piknik.* = Apokrif, 2016. 4/7. p.

305. KERÉNYI Kata: *Búcsú helyett.* = Bárka, 1/43. p.
306. KERÉNYI Kata: *F.* = Bárka, 1/41–42. p.
307. KERÉNYI Kata: *Itt.* = Bárka, 1/41. p.
308. KERÉNYI Kata: *Jeruzsálem.* = Bárka, 1/42–43. p.
309. KERESZTESI József: *Fák Wroclawban.* = Vigília, 1/43–44. p.
310. KESZTHELYI György: *Akkor semmi sebol.* = Várad, 1/16–17. p.
311. KESZTHELYI György: *Beszámoló a látszatokról.* = Várad, 1/15. p.
312. KESZTHELYI György: *Resurrection.* = Várad, 1/17–18. p.
313. KESZTHELYI György: *Visszajátszott operett.* = Várad, 1/18. p.
314. KISS Anna: *(Két hangon a szélből).* = Magyar Napló, 2/7. p.
315. KISS Benedek: *Jónak (Jóbnak? Jobbnak?) lenni jó?* = Hítel, 2/19–20. p.
316. KISS Benedek: *Kik is valánk?* = Magyar Napló, 1/3. p.
317. KISS Benedek: *Nevek panteonja.* = Tekintet, 1/8. p.
318. KISS-PÁL Klára: *ars poetica.* = Tiszatáj, 1/49. p.
319. KISS-PÁL Klára: *milyen szex?* = Tiszatáj, 1/49–50. p.
320. KISS-PÁL Klára: *variáció.* = Tiszatáj, 1/48–49. p.
321. KORMÁNY Ákos: *Felnyitlak.* = Tiszatáj, 1/46. p.
322. KORMÁNY Ákos: *Paraván mögött.* = Tiszatáj, 1/47. p.
323. KOVÁCS István: *Jánossal azon az őszön.* = Magyar Napló, 2/6. p.
324. KOVÁCS Kristóf: *Ilyen is.* = Helikon, január 25. 11. p.
325. KOVÁCS Kristóf: *Jó idő.* = Helikon, január 25. 11. p.
326. KOZMA Tamás: *Állatkerti séta, aztán fagyizás.* = Mozgó Világ, 1/73. p.
327. KOZMA Tamás: *Elvált apuka az erdőben magára talál.* = Mozgó Világ, 1/74. p.
328. KOZMA Tamás: *Hogy megvagy?* = Mozgó Világ, 1/74–75. p.
329. KOZMA Tamás: *Törvényjavaslat az alapvetően isteni jogok szélesítésére.* = Mozgó Világ, 1/75. p.
330. KOZMA Tamás: *Zöldek kiruccanása a zöldbe.* = Mozgó Világ, 1/76. p.
331. KUKORELLY Endre: *Élet és nem ezeket ismételtéti.* = Élet és Irodalom, február 10. 17. p.
332. KUKORELLY Endre: *Nézni.* = Jelenkor, 1/17–18. p.
333. KUKORELLY Endre: *Az Úr elővette valahonnan az Ő.* = Jelenkor, 1/17. p.
334. KULCSÁR Árpád: *Címtelen.* = Prac, 2016. 2/95. p.
335. LACKFI János: *Szerelem a négyzetem.* = Irodalmi Jelen, 2/39–40. p.
336. LÁNG Orsolya: *Egy állapot hátországa.* = Irodalmi Jelen, 1/56–57. p.
337. LÁNG Orsolya: *Retrospektív.* = Irodalmi Jelen, 1/55. p.
338. LÁNGI Péter: *A felelősség kopjafája már kifáradva.* = Vár, 2016. 5/18. p.
339. LAPIS József: *Ártér.* = Zempléni Múza, 1/65. p.
340. LÁSZLÓ Noémi: *Mnémoszüné.* = Helikon, január 10. 1. p.
341. LÁZÁR Balázs: *A Bolond dala.* = Magyar Napló, 2/8. p.
342. LEGÉNDY Jácint: *Cserépkályha.* segédvers. = Új Forrás, 1/34. p.
343. LEGÉNDY Jácint: *Gyümölcsfaágak lebegnek.* ügyisvers. = Új Forrás, 1/34. p.
344. LEGÉNDY Jácint: *Süm gurulna.* zsonglórvers. = Új Forrás, 1/34. p.
345. LENGYEL Géza: *A futó és a varjú.* = Ezredvég, 1/43. p.
346. LENGYEL Tamás: *40. ábra.* Tektonikai havatartozásom. = Életünk, 1/49–50. p.
347. LENGYEL Tamás: *87. ábra.* Belmondo. = Életünk, 1/50–51. p.
348. LENGYEL Tamás: *nekem róllunk vagy neked rólam.* = Bárka, 1/25–26. p.
349. LESI Zoltán: *Kedves Marcel Duchamp.* = Alföld, 1/10–11. p.
350. LESI Zoltán: *Witzelsucht.* = Alföld, 1/10. p.
351. LOCKER Dávid: *izzadság.* = Vár, 2016. 5/104. p.
352. LOCKER Dávid: *seb.* = Vár, 2016. 5/105. p.
353. LOCKER Dávid: *sima.* = Vár, 2016. 5/105. p.
354. LÖNHÁRT Melinda: *Szóturkáló.* = Helikon, január 10. 14. p.
355. LÖNHÁRT Melinda: *Ugyanaz a báz.* = Irodalmi Jelen, 2/22–23. p.
356. LÖNHÁRT Melinda: *Valami kiszámíthatatlan.* = Helikon, január 10. 14. p.
357. LUKÁCS Flóra: *8 júan.* = Zempléni Múza, 1/71. p.
358. LUKÁCS Flóra: *Kilencszer tizenöt.* = Zempléni Múza, 1/70. p.
359. LUZSICZA István: *Négy évtizednyi elégia.* = Ezredvég, 1/45. p.
360. MADÁR János: *Befejezetlen hallgatás.* = Vár, 2016. 5/115. p.
361. MADÁR János: *Végleges arc.* = Vár, 2016. 5/115. p.

362. MAGYARI Barna: *Nekik nyolc.* = Prac, 2016. 2/107. p.
363. MAKÁRI Sebestyén: *Fák és cserjék határozója.* = Kalligram, 2/32. p.
364. MAKÁRI Sebestyén: *Legénytánc.* = Kalligram, 2/32. p.
365. MAKÁRI Sebestyén: *Ottmarad.* = Kalligram, 2/31. p.
366. MAKÁRI Sebestyén: *Üres.* = Kalligram, 2/31. p.
367. MAKLÁRI Éva, P.: *A Majki-tó partján.* (A kamalduli-rend kolostora előtt). = Vár, 2016. 5/106. p.
368. MARNO János: *1964.* = Jelenkor, 1/15–16. p.
369. MARNO János: *Emésztés a boltak házában.* = Alföld, 2/13–15. p.
370. MAURITS Ferenc: *Székfoglaló.* Vázlatok egy új sorozathoz. = Híd, 2016. 12/4–12. p.
371. MELIORISZ Béla: *Abogy lyukas.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
372. MELIORISZ Béla: *Benzinkutas.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
373. MELIORISZ Béla: *Félig drótzott.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
374. MELIORISZ Béla: *Három.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
375. MELIORISZ Béla: *Hiányokkal.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
376. MELIORISZ Béla: *Már én sem.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
377. MELIORISZ Béla: *Régóta nem.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
378. MELIORISZ Béla: *Sem páncélinget.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
379. MELIORISZ Béla: *Szavakból.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
380. MEZEI Gábor: *budafok.* = Kalligram, 2/27. p.
381. MEZEI Gábor: *krt.* = Kalligram, 2/27. p.
382. MEZEI Gábor: *pesti út.* = Kalligram, 2/27. p.
383. MIHÁLYDEÁK Andrea: *Szebb a naplemente a bázak falán.* = Székelyföld, 2/76. p.
384. MISLAI Attila: *Káma.* = Zempléni Múza, 1/75. p.
385. MISLAI Attila: *Napszálla előtt.* = Zempléni Múza, 1/74. p.
386. MOLNÁR Dávid: *().* = Várad, 1/22. p.
387. MOLNÁR Dávid: *Esteledik.* = Várad, 1/22. p.
388. MOLNÁR Krisztina Rita: *Ariadné.* = Élet és Irodalom, február 3. 17. p.
389. MOLNÁR Krisztina Rita: *Jó, bogy.* = Élet és Irodalom, február 3. 17. p.
390. MOLNÁR Krisztina Rita: *Meghalt csillagom.* = Élet és Irodalom, február 3. 17. p.
391. MOLNÁR Krisztina Rita: *Módunk másra.* = Élet és Irodalom, február 3. 17. p.
392. MOLNÁR Krisztina Rita: *Nem győznek.* = Élet és Irodalom, február 3. 17. p.
393. MOLNÁR Krisztina Rita: *Rémálmom.* = Élet és Irodalom, február 3. 17. p.
394. MUSZKA Sándor: *02.* = Székelyföld, 2/17. p.
395. MUSZKA Sándor: *03.* = Székelyföld, 2/18. p.
396. MUSZKA Sándor: *Hallgatás.* = Székelyföld, 2/15–16. p.
397. MUSZKA Sándor: *A hely.* = Székelyföld, 2/15. p.
398. MUSZKA Sándor: *Kórterem.* = Székelyföld, 2/14–15. p.
399. MUSZKA Sándor: *Levegő.* = Székelyföld, 2/14. p.
400. MUSZKA Sándor: *Út alatt.* = Székelyföld, 2/16. p.
401. MUSZKA Sándor: *Visszaavisznek.* = Székelyföld, 2/17. p.
402. NÁDASDY Ádám: *Ha nincs tanú.* = Élet és Irodalom, január 20. 17. p.
403. NÁDASDY Ádám: *Hogy mi a találás.* = Élet és Irodalom, január 20. 17. p.
404. NÁDASDY Ádám: *Kicsit a holnapot.* = Élet és Irodalom, január 20. 17. p.
405. NÁDASDY Ádám: *Milyen kertem lesz?* = Élet és Irodalom, január 20. 17. p.
406. NÁDASDY Ádám: *A mondanivaló.* = Élet és Irodalom, január 20. 17. p.
407. NÁDASDY Ádám: *Nem szövődött össze.* = Élet és Irodalom, január 20. 17. p.
408. NÁDASDY Ádám: *A rám erőltetett.* = Élet és Irodalom, január 20. 17. p.
409. NAGY Balázs Péter: *Aztán felbúvalak.* = Zempléni Múza, 1/74. p.
410. NAGY Balázs Péter: *Rövid történet egy óráról és a mindig nagy megről.* = Zempléni Múza, 1/75. p.
411. NAGY Kata: *Folyamatábra.* = Helikon, február 25. 11. p.
412. NÉMETH Gábor Dávid: *Azott.* = Apokrif, 2016. 4/9. p.
413. NÉMETH Gábor Dávid: *boldog.* = Apokrif, 2016. 4/9. p.
414. NÉMETH Gábor Dávid: *Hideg.* = Helikon, február, 10. 11. p.
415. NÉMETH Gábor Dávid: *leves.* = Apokrif, 2016. 4/8. p.
416. NÉMETH Gábor Dávid: *Március.* = Helikon, február, 10. 11. p.
417. NÉMETH Gábor Dávid: *vegyület.* = Helikon, február, 10. 11. p.
418. NÉMETH Zoltán: *Baróti Szabó Dávid Besztercebányán.* = Kalligram, 2/48. p.

419. NÉMETH Zoltán: *Jókai Mór Komáromban*. = Kalligram, 2/48. p.
420. NÉMETH Zoltán: *Marcus Aurelius a Garam partján*. = Kalligram, 2/49. p.
421. NOSZLOPI Botond: *Veress emlékezet*. = Irodalmi Jelen, 1/15–16. p.
422. NYILAS Attila: *Önreflex*. („Az ékesszólásról” hét tétel). = Prae, 2016. 2/17–18. p.
423. OLÁH András: *biába*. = Magyar Napló, 1/23. p.
424. OLÁH András: *Hol volt hol nem volt*. = Székelyföld, 2/56–57. p.
425. OLÁH András: *Idegen emlék*. = Székelyföld, 2/56. p.
426. OLÁH András: *kevesek maradtunk*. = Magyar Napló, 1/23. p.
427. OLGYAI Dávid: *hajléktalaninduló*. = Ezredvég, 1/37. p.
428. OLGYAI Dávid: *Hallom már őket...* = Ezredvég, 1/37. p.
429. OLTY Péter: *Féreg*. = Alföld, 1/11–12. p.
430. OLTY Péter: *Levéltörődék*. = Alföld, 1/12. p.
431. ORCSIK Roland: *Amazon*. = Élet és Irodalom, február 3. 14. p.
432. ORCSIK Roland: *Színiszta*. = Élet és Irodalom, február 3. 14. p.
433. OSZVÁTH Zsuzsa: *Kuss*. = Várad, 2016. 11/82–83. p.
434. OSZVÁTH Zsuzsa: *tréning*. = Várad, 2016. 11/81–82. p.
435. PARTI NAGY Lajos: *A hadnagy monológja*. = Élet és Irodalom, február 24. 17. p.
436. PARTI NAGY Lajos: *(mikor Csorba Győző százéves lett)*. = Jelenkor, 1/80–81. p.
437. PASS Lajos: *Akkor sem az volt a jó*. = Ezredvég, 1/53. p.
438. PEER Krisztián: *Analóg*. = Élet és Irodalom, február 17. 17. p.
439. PEER Krisztián: *Kaland*. = Élet és Irodalom, február 17. 17. p.
440. PEER Krisztián: *Lékiltőzés*. = Élet és Irodalom, február 17. 17. p.
441. PEER Krisztián: *Meteorológia*. = Élet és Irodalom, február 17. 17. p.
442. PEER Krisztián: *Séta a gáton*. = Élet és Irodalom, február 17. 17. p.
443. PEER Krisztián: *Újra írok*. = Élet és Irodalom, február 17. 17. p.
444. PENCs Attila: *Egy marék só*. = Új Forrás, 1/74. p.
445. PENCs Attila: *Igen*. = Új Forrás, 1/73. p.
446. PÉNZES Tímea: *Anyaversek*. Játzóterek. = Irodalmi Jelen, 1/21–24. p.
447. PÉNZES Tímea: *pettesek*. Ajna. Konrad. = Bárka, 1/53–56. p.
448. PÉTER Mária: *átmozdulások*. = Forrás, 1/11. p.
449. PÉTER Mária: *(hideg)*. = Forrás, 1/8. p.
450. PÉTER Mária: *a késnek éle*. = Forrás, 1/9–10. p.
451. PÉTER Mária: *kézben*. = Forrás, 1/11. p.
452. PÉTER Mária: *panacea*. = Forrás, 1/6. p.
453. PÉTER Mária: *teremtve*. = Forrás, 1/6–8. p.
454. PETRIK Iván: *Árva Fregenae*. = Prae, 2016. 2/112–113. p.
455. PETRIK Iván: *Krizantémnapló*. = Prae, 2016. 2/113–114. p.
456. PETRIK Iván: *Lassú ébredés*. = Prae, 2016. 2/114–115. p.
457. PETRIK Iván: *Zárójel*. = Prae, 2016. 2/111. p.
458. PINTÉR Lajos: *tóth menyhért-énekek*. mese. vihar. a papírsárkány röpte. = Kortárs, 1/18–20. p.
459. PINTÉR Lajos: *vakrepülés*. = Forrás, 1/30. p.
460. PINTÉR Lajos: *Vers és világ*. = Hitel, 2/23. p.
461. POLLÁGH Péter: *30 mocska, 33 keresztje*. = Kalligram, 2/26. p.
462. POLLÁGH Péter: *Fogyó tárgy*. = Prae, 2016. 2/4–5. p.
463. POLLÁGH Péter: *Kár rád a szín*. = Kalligram, 2/25. p.
464. POLLÁGH Péter: *Máknosy csontok*. = Kalligram, 2/24. p.
465. POLLÁGH Péter: *Még élnek finomak*. = Prae, 2016. 2/5. p.
466. POLLÁGH Péter: *A névelőm vagy*. = Kalligram, 2/25. p.
467. POLLÁGH Péter: *Posztmortem köntös*. = Prae, 2016. 2/6. p.
468. POLLÁGH Péter: *A sötétség pulcsija*. = Prae, 2016. 2/7. p.
469. RÓZSA Boglárka: *Amikor ő*. = Tiszatáj, 1/37. p.
470. RÓZSA Boglárka: *sosem biztos*. = Tiszatáj, 1/38–39. p.
471. RÖHRIG Géza: *csend*. = Jelenkor, 1/1–6. p.
472. SAJÓ László: *Szíeszta*. = Jelenkor, 2/192–193. p.
473. SAJÓ László: *Új hely*. = Jelenkor, 2/193–194. p.
474. SAJÓ László: *Vesztelek végleg*. = Jelenkor, 2/194–195. p.
475. SÁNTA Miriám: *Coitus interruptus*. = Helikon, január 25. 11. p.
476. SÁNTA Miriám: *A tengerről*. = Helikon, január 25. 11. p.
477. SÁNTA Miriám: *A téren*. = Helikon, február 25. 13. p.
478. SIMAI Mihály: *Misztériumok*. A Rejtelen egyenlete. Perc/óra/nap. Ki harapott

- a Holdból? Hajnal. Tiszta rím. = Bárka, 1/9–10. p.
479. SIMEK Valéria: *Égi morzsák*. = Vigilia, 2/125. p.
480. SIMEK Valéria: *Szint fest*. = Vigilia, 2/125. p.
481. SIMOR András: *Évának 9*. = Ezredvég, 1/50. p.
482. SIMOR András: *Évának 11*. = Ezredvég, 1/50. p.
483. SIMOR András: *Mezei András*. = Ezredvég, 1/48. p.
484. SIMOR András: *Ne*. = Ezredvég, 1/49. p.
485. SIMOR András: *Reménytelen reménykedő*. = Ezredvég, 1/48. p.
486. SROKAI Mátys: *Hogy nyíljon ablak*. = Irodalmi Jelen, 2/32–33. p.
487. SROKAI Mátys: *A sztúpa*. = Irodalmi Jelen, 2/31. p.
488. SKOBRÁK Máté: *csendben*. = Helikon, január 10. 12. p.
489. SKOBRÁK Máté: *felhőkarcoló*. = Helikon, január 10. 12. p.
490. SKOBRÁK Máté: *j a zanza*. = Helikon, január 10. 11. p.
491. SKOBRÁK Máté: *lassan szét*. = Helikon, január 10. 11. p.
492. SKOBRÁK Máté: *a leglágyabb*. = Helikon, január 10. 11–12. p.
493. SKOBRÁK Máté: *minden kezdet*. = Helikon, január 10. 12. p.
494. SKOBRÁK Máté: *mindig megint*. = Helikon, január 10. 11. p.
495. SKOBRÁK Máté: *mintba semmi*. = Helikon, január 10. 12. p.
496. SKOBRÁK Máté: *négysoros*. = Helikon, január 10. 11. p.
497. SOMLYÓ Zoltán: *Jajgató Felicián*. = Ezredvég, 1/88–89. p.
498. SOMLYÓ Zoltán: *Mit csinálnak az ifiak Pesten*. = Ezredvég, 1/90–92. p.
499. SOMLYÓ Zoltán: *A szűk Könyök uccán...* = Ezredvég, 1/87. p.
500. SOMSKÓTI Beáta: *Gyöngyhalász fohásza*. = Zempléni Múza, 1/68–69. p.
501. SOMSKÓTI Beáta: *Saját év*. = Zempléni Múza, 1/67. p.
502. Soós Zoltán: *Humanizmus*. = Ezredvég, 1/54–55. p.
503. SUHAI Pál: *Beznye*. = Napút, 1/26–27. p.
504. SUHAI Pál: *Család*. = Napút, 1/28. p.
505. SUHAI Pál: *Gulág-nóta*. = Napút, 1/28. p.
506. SUHAI Pál: *Legenda*. = Napút, 1/27. p.
507. SVÉBIS Bence: *Az ok*. = Élet és Irodalom, január 20. 14. p.
508. SVÉBIS Bence: *Vissza a feladónak*. = Élet és Irodalom, január 20. 14. p.
509. SZÁLINGER Balázs: *Büberek*. = Vigilia, 2/135. p.
510. SZALLÓS Kis Csaba: *Mi(t) nekem Erdély?* = Székelyföld, 2/80–82. p.
511. SZEBÉNYI Ildikó: *Homlokomra*. = Magyar Napló, 1/24. p.
512. SZEBÉNYI Ildikó: *Mikor a tank tüzelni kezd*. = Magyar Napló, 1/24. p.
513. SZELES Judit: *Berge Brioni*. = Prae, 2016. 2/19. p.
514. SZELES Judit: *Szelídítés*. = Prae, 2016. 2/20–21. p.
515. SZIKRA János: *Azértis!* = Hitel, 2/50. p.
516. SZIKRA János: *mondóka*. = Hitel, 2/50–51. p.
517. SZILÁGYI András: *Az Arnolfini házaspár görbe tükre*. = Bárka, 1/34–35. p.
518. SZILÁGYI András: *Az ember*. = Bárka, 1/35. p.
519. SZILÁGYI András: *Az idő elbagyott*. = Bárka, 1/34. p.
520. SZILÁGYI András: *A képzelet roncs képkere-tében*. = Bárka, 1/35. p.
521. SZILÁGYI András: *Nincs valóság*. = Bárka, 1/35. p.
522. SZILÁGYI Kinga Magdolna: *Egyházi őri-zetben*. = Irodalmi Jelen, 1/47. p.
523. SZILÁGYI Kinga Magdolna: *Forgószínek*. = Irodalmi Jelen, 1/46. p.
524. SZILÁGYI Kinga Magdolna: *Penderítő*. = Irodalmi Jelen, 1/46. p.
525. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Karotin*. = Életünk, 1/68. p.
526. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Klorofill*. = Életünk, 1/68. p.
527. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Rugós*. = Életünk, 1/68. p.
528. SZÓCS Géza: *Esküvő a T. tó partján*. = Irodalmi Jelen, 1/3–5. p.
529. SZUROMI Pál: *búcsú*. = Vár, 2016. 5/3. p.
530. SZUROMI Pál: *(bold-haikuk)*. = Vár, 2016. 5/76. p.
531. SZUROMI Pál: *A Körösnél*. = Vár, 2016. 5/4. p.
532. SZÜGYI Zoltán: *Amikor elsőtededik*. = Forrás, 1/59. p.
533. SZÜGYI Zoltán: *Gonosznak idejében*. = Forrás, 1/56–57. p.
534. SZÜGYI Zoltán: *Kedves illat*. = Forrás, 1/58. p.
535. SZÜGYI Zoltán: *Pillangóbaiku a tisztán-látásról*. = Forrás, 1/56. p.
536. SZÜGYI Zoltán: *Testében szenvedő lélek*. = Forrás, 1/57–58. p.
537. TAMÁS Zsuzsa: *Három kismalac*. = Élet és Irodalom, február 17. 14. p.

538. TAMÁS Zsuzsa: *Prés.* = Élet és Irodalom, február 17. 14. p.
539. TANDORI Dezső: *A csend fája.* = Forrás, 2/3. p.
540. TANDORI Dezső: *Az egybeesési szög.* = Forrás, 2/4. p.
541. TANDORI Dezső: *Lódni.* = Forrás, 2/3. p.
542. TANDORI Dezső: *Táv-köz.* = Forrás, 2/3. p.
543. TARJÁNI Imre: *Bosszú koldus ruhában.* = Vár, 2016. 5/112. p.
544. TARJÁNI Imre: *Hamlet.* = Vár, 2016. 5/112. p.
545. TARJÁNI Imre: *A titkos ajtó.* = Vár, 2016. 5/112. p.
546. TÉREY János: *Férjfiak békülnek.* = Székelyföld, 2/7. p.
547. TÉREY János: *In situ.* = Élet és Irodalom, február 10. 17. p.
548. TÍMÁR Benjámin: *Körforgalom.* = Prae, 2016.2/93. p.
549. TINKÓ Máté: *Sötét felhők jönnek.* = Apokrif, 2016. 4/15. p.
550. TÓBIÁS Krisztián: *Non omnis moriar.* A kis kelta korszó... Hogy miért olvasok könyvetek... = Magyar Napló, 1/43–44. p.
551. TOMAJI Attila: *Daidalo.* = Vigilia, 1/46. p.
552. TOMAJI Attila: *Ikaró.* = Vigilia, 1/45. p.
553. TORNAI József: *Buddha mondja.* = Magyar Napló, 2/3. p.
554. TORNAI József: *Király és királynő.* = Hitel, 1/3–5. p.
555. TORNAI József: *Az öreg varázsló titka.* = Hitel, 1/5–6. p.
556. TORNAI József: *Viráguk mely illatában.* = Magyar Napló, 2/3. p.
557. TÓTH Imre: *Hamlet érted.* = Mozgó Világ, 1/72–73. p.
558. TÓTHÁRPÁD Ferenc: *Istené az áldás.* (Aszszonybőrben III.). = Hitel, 1/71. p.
559. TÓTHÁRPÁD Ferenc: *Ujjgyakorlat.* = Hitel, 1/70. p.
560. TÖZSÉR Árpád: *Kis Testamentum.* = Bárka, 1/6. p.
561. TÖZSÉR Árpád: *Üvöltés.* = Bárka, 1/7–8. p.
562. TURI Tímea: *Ezen a képen nincsenek apák.* = Irodalmi Jelen, 1/39. p.
563. TURI Tímea: *Fele királyság.* = Élet és Irodalom, január 6. 14. p.
564. TURI Tímea: *Guernica.* = Irodalmi Jelen, 1/39. p.
565. TURI Tímea: *A hölgykoszorú.* = Élet és Irodalom, január 6. 14. p.
566. TURI Tímea: *Kedden nem lesz háború.* = Irodalmi Jelen, 1/40. p.
567. TURI Tímea: *Lányanyák.* = Élet és Irodalom, január 6. 14. p.
568. UGHY Szabina: *Az nem a mi dolgunk.* = Magyar Napló, 2/56. p.
569. UGHY Szabina: *Téridő nélkül.* = Magyar Napló, 2/56. p.
570. VÁNYAI FEHÉR József: *Faust a lépcsőházban.* = Bárka, 1/36. p.
571. VÁNYAI FEHÉR József: *Justh úr Szenttornyán.* = Bárka, 1/36. p.
572. VÁNYAI FEHÉR József: *Téli barkály.* = Bárka, 1/37. p.
573. VARGA Borbála: *Lowvre-füzetek.* = Helikon, január 10. 10–11. p.
574. VARGA Borbála: *noktrünök I.* = Helikon, február 25. 10. p.
575. VARGA Imre: *Altkimia.* = Bárka, 1/5. p.
576. VARGA Imre: *A Szelindek.* = Bárka, 1/4. p.
577. VARGA Imre: *Aszó alatt.* = Bárka, 1/3–4. p.
578. VARGA Imre: *Újabb tál.* = Bárka, 1/5. p.
579. VARGA Melinda: *drapp molypillangók.* = Várad, 2016. 12/15. p.
580. VARGA Melinda: *esti képek.* tömbvirágzás. idősav. illúzióvesztés. = Bárka, 1/38. p.
581. VARGA Melinda: *ezüstpor.* = Várad, 2016. 12/14. p.
582. VARGA Melinda: *Ősz, hosszú mondat.* = Várad, 2016. 12/12. p.
583. VARGA Melinda: *Valami ég.* = Várad, 2016. 12/13–14. p.
584. VÁRI FÁBIÁN László: *Szellembeszéd.* = Vár, 2016. 5/21–22. p.
585. VASS Tibor: *Bibinke és a kerítés.* Készecske A Nagy Bibin és a műlovarnőről. = Tiszatáj, 1/45. p.
586. VASS Tibor: *El fülkondor.* Az El, Kondor, pláza idejéből. = Székelyföld, 2/69–70. p.
587. VASS Tibor: *El szélkondor.* Az El, Kondor, pláza idejéből. = Székelyföld, 2/70–71. p.
588. VASS Tibor: *Önszócikk.* Az El, Kondor, pláza idejéből. = Várad, 2016. 12/4–5. p.
589. VÉCSEI Rita Andrea: *Instant erdő.* = Székelyföld, 2/48–49. p.
590. VÉCSEI Rita Andrea: *Az ötörési.* = Székelyföld, 2/47–48. p.
591. VÉCSEI Rita Andrea: *Plüssmajom.* = Székelyföld, 2/50–51. p.
592. VÉGH Attila: *Por, nyál.* = Magyar Napló, 2/36. p.
593. VÉGH Attila: *Slam the door.* = Magyar Napló, 2/36. p.
594. VÉGHÉLYI Balázs: *Földvár felé.* = Ezredvég, 1/3. p.
595. VERES Tamás: *Lépcső.* = Ezredvég, 1/19–20. p.
596. VERMESSER Levente: *Az éjjeliőr.* = Székelyföld, 2/63–64. p.

597. VERMESSER Levente: *Hiposztázisok.* = Székelyföld, 2/63. p.
598. VERMUTH Attila: *A költészet hasznáról.* = Ezredvég, 1/13. p.
599. VERMUTH Attila: *A lírikus panasza.* = Ezredvég, 1/13. p.
600. VERMUTH Attila: *Mondá az Úr.* = Ezredvég, 1/13. p.
601. VILLÁNYI László: *Égbe araszolt.* = Vigilia, 1/56. p.
602. VILLÁNYI László: *Nem egyedül.* = Vigilia, 1/56. p.
603. VÖRÖS István: *Baudelaire pohara.* = Prae, 2016. 2/135. p.
604. VÖRÖS István: *Embernap.* = Mozgó Világ, 1/77. p.
605. VÖRÖS István: *Goethe Strassburghan.* = Prae, 2016. 2/3. p.
606. VÖRÖS István: *Golyalás felvonulás.* = Magyar Napló, 2/32. p.
607. VÖRÖS István: *Hogyan lettem fű?* = Prae, 2016. 2/134. p.
608. VÖRÖS István: *A konyhától az égig.* = Prae, 2016. 2/2. p.
609. VÖRÖS István: *Tízezer ló.* = Mozgó Világ, 1/76. p.
610. ZALÁN Tibor: *Ottbonos létezés.* = Élet és Irodalom, január 6. 17. p.
611. ZIRIG Árpád: *Ez az az óra...* = Vár, 2016. 5/33. p.
612. ZIRIG Árpád: *Vörös vakolat.* = Vár, 2016. 5/34–35. p.
613. ZSILLE Gábor: *Gyümölcs.* = Hitel, 1/39–40. p.
614. ZSILLE Gábor: *Hitet vall...* = Hitel, 2/80–81. p.
615. ZSILLE Gábor: *Névtelen.* = Hitel, 1/38. p.
616. ZSILLE Gábor: *Pont.* = Hitel, 1/39. p.

Rövidpróza

617. AMBRUS Lajos: *A rabruha.* = Vár, 2016. 5/25–26. p.
618. AMRAN, Ahmed: *Zord.* = Élet és Irodalom, február 3. 15. p.
619. ANTAL Balázs: *A fal mögött.* = Prae, 2016. 2/8–16. p.
620. ÁRNÓT András: *C és D.* = Ezredvég, 1/30–34. p.
621. BAKOS Gyöngyi: *Nyolcszáz utca gyalog.* = Kalligram, 2/35–39. p.
622. BALI FARKAS Péter: *Ma reggel.* = Apokrif, 2016. 4/10–14. p.
623. BÁNKI Éva: *Ha majd a végére érünk.* = Új Forrás, 1/29–31. p.
624. BÁNYAI Tamás: *Szerencsecsilag.* = Hitel, 1/23–28. p.
625. BÁRDOS József: *Társasági dolgok.* = Irodalmi Jelen, 2/114–116. p.
626. BECK Tamás: *Diszkóbaleset.* = Alföld, 1/14. p.
627. BECK Tamás: *Dr. Truman.* = Alföld, 1/15. p.
628. BECK Tamás: *Narancsillat.* = Mozgó Világ, 1/83–85. p.
629. BECK Tamás: *Százhetven centi.* = Alföld, 1/14–15. p.
630. BECK Tamás: *Szegény ember.* = Alföld, 1/15–16. p.
631. BENE Zoltán: *A kifejezés nebeségei.* = Hitel, 2/87–90. p.
632. BENE Zoltán: *A kocka el van vetve.* = Irodalmi Jelen, 1/7–9. p.
633. BENE Zoltán: *Szegény.* = Székelyföld, 2/38–46. p.
634. BENEDEK Szabolcs: *Elmélet a posztindusztriális kapitalizmusról.* = Ezredvég, 1/38–42. p.
635. BENEDEK Szabolcs: *Kádár Fiumében.* = Élet és Irodalom, február 24. 15. p.
636. BERTA Zsolt: *Kiút.* = Magyar Napló, 1/45–52. p.
637. BISTEY András: *A szomszéd.* = Ezredvég, 1/9–12. p.
638. BORCSA Imola: *Macskáének.* = Helikon, február 10. 10–11. p.
639. BRÉM-NAGY Ferenc: *Kölcsönvett történetek.* = Székelyföld, 1/11–39. p.
640. BUCS Anna: *Én, Székelyföld.* = Székelyföld, 2/83–84. p.
641. CZIGÁNY György: *Szólampróba.* Tremolo. = Kortárs, 1/13–16. p.
642. CSABAI László: *A futár.* = Alföld, 2/36–43. p.
643. CSABAI László: *Rutin.* = Élet és Irodalom, február 17. 15. p.
644. CSABAI Máté: *A szervcempész.* = Apokrif, 2016. 4/22–28. p.
645. CSAPLÁR Vilmos: *Major csikja.* = Jelenkor, 2/196–206. p.
646. CSERNA-SZABÓ András: *A gázpalack.* = Élet és Irodalom, január 6. 15. p.
647. [DARVASI László] Szív Ernő: *Ária.* = Élet és Irodalom, január 20. 14. p.
648. DARVASI László: *Karácsony ottbon.* = Jelenkor, 1/19–23. p.
649. [DARVASI László] Szív Ernő: *A meghúzott írás.* Az irodalom ellenségei. = Élet és Irodalom, február 17. 14. p.
650. DARVASI László: *Az új operanékes lesz.* = Bárka, 1/11–14. p.

651. DINÓK Zoltán: *Walter Lincolnt olvas.* = Ezredvég, 1/46–47. p.
652. DOBAI Lili: *Zegzugos.* = Vigilia, 1/38–42. p.
653. DOBOS Éva: *Mese.* = Ezredvég, 1/51. p.
654. DONCSEV Toso: *Ilona-nap.* = Forrás, 2/38–39. p.
655. DONCSEV Toso: *A pékkissasszony.* = Forrás, 2/36–37. p.
656. DÖME Barbara: *Játék.* = Székelyföld, 2/21–26. p.
657. DÖME Barbara: *Júdás fia.* = Irodalmi Jelen, 2/6–10. p.
658. DRAGOMÁN György: *Füvóka.* = Élet és Irodalom, február 3. 15. p.
659. FÁBIÁN Tibor: *Bébiék varázsa.* = Várad, 1/19–21. p.
660. FARKAS András: *Mit hiszek?* = Ezredvég, 1/14–15. p.
661. FEHÉR Enikő: *Némaság.* = Új Forrás, 1/70–72. p.
662. FENÁKEL Judit: *Reggel a Bosnyákon.* = Tekintet, 1/47–51. p.
663. FERDINANDY György: *Elek-pusztá.* = Forrás, 1/27–29. p.
664. FERDINANDY György: *Hazafelé.* = Vigilia, 1/47–50. p.
665. FORGÁCH András: *A történet.* = Alföld, 2/3–12. p.
666. FRIDECZKY Katalin: *Happy Birthday to you!* = Ezredvég, 1/27–28. p.
667. FRIDECZKY Katalin: *A szézség ára.* = Irodalmi Jelen, 1/13–14. p.
668. GRECSÓ Krisztián: *Tiszta udvar, rendes ház.* = Élet és Irodalom, január 13. 16. p.
669. GYÁRFÁS Endre: *Forgandó szerencse.* = Ezredvég, 1/35–37. p.
670. HAJÓS Eszter: *Egymást pislog.* = Helikon, február 25. 11–12. p.
671. HAJÓS Eszter: *Elértek a határig.* = Helikon, február 25. 12. p.
672. HAJÓS Eszter: *Az első menedék után.* = Helikon, február 25. 12. p.
673. HAKLIK Norbert: *Born to Die in Berlin.* = Helikon, február 25. 14–15. p.
674. HEGEDŰS Imre János: *Transzcendens ritmusok.* = Hítel, 2/96–102. p.
675. HEROLD Renáta: *Szétszéledünk.* = Új Forrás, 1/80–82. p.
676. IRCSIK Vilmos: *Vizsgálat.* = Hítel, 2/124–128. p.
677. ISTÓK Anna: *Hazaköltözés.* = Irodalmi Jelen, 1/48–54. p.
678. Izsó Nóra, J.: *Csigalépcső.* = Ezredvég, 1/15–18. p.
679. JAHODA Sándor: *Gauguin palackpostája.* = Ezredvég, 1/85–86. p.
680. JAKAB-KÖVES Gyopárka: *Már megint részeg volt a pék.* = Hítel, 1/7–19. p.
681. JANÁKY Marianna: *Árulások.* = Prae, 2016. 2/102–103. p.
682. JANÁKY Marianna: *Fagyok.* = Prae, 2016. 2/105–106. p.
683. JANÁKY Marianna: *Strás.* = Prae, 2016. 2/103–104. p.
684. JÁSZBERÉNYI Sándor: *A fehéő örület.* = Élet és Irodalom, január 27. 15. p.
685. JOCK Evelin: *Ceruzabegyező.* = Várad, 2016. 11/20. p.
686. JOCK Evelin: *Tranzitos.* = Várad, 2016. 11/19. p.
687. JÓNÁS Tamás: *Szeplőtelen fogantatás.* = Élet és Irodalom, január 13. 16. p.
688. JÓZSA Péter: *Öt perc élet.* = Bárka, 1/39–40. p.
689. KÁCSOR Zsolt: *Csendélet beavatkozás nélkül.* = Élet és Irodalom, február 3. 14. p.
690. KÁCSOR Zsolt: *Csendélet vérrel.* = Élet és Irodalom, január 6. 14. p.
691. KÁCSOR Zsolt: *Napszúrás.* = Mozgó Világ, 2/66–72. p.
692. KALAIPOS Éva Veronika: *110 méter.* = Kortárs, 1/21–22. p.
693. KELEMEN Lajos: *Camus ideje – a mi időnk.* = Hítel, 1/41–45. p.
694. KEMENES Henriette: *Nem a világ vége...* = Várad, 2016. 11/39–40. p.
695. KERÉKYÁRTÓ István: *Vadászat.* = Élet és Irodalom, január 13. 15. p.
696. KIS Pál István: *Keskeny palló.* = Kortárs, 2/5–19. p.
697. KISS Tibor Noé: *Már csak egy embert kell kivárni, és gazdagok leszünk.* = Alföld, 2/16–18. p.
698. KISSLAKI László: *Boldog balottvirrasztás.* = Irodalmi Jelen, 1/25–29. p.
699. KONCZEK József: *Capriccioso.* (Kitalált történet). = Hítel, 2/115–123. p.
700. KÖRÖSSI P. József: *Zöld egér.* = Élet és Irodalom, január 6. 16. p.
701. KÖTTER Tamás: *God is a DJ.* = Alföld, 2/25–32. p.
702. KÖTTER Tamás: *Macskák és emberek.* = Kalligram, 2/18–23. p.
703. KUTAS József: *Szavadon foglak.* = Élet és Irodalom, február 3. 16. p.
704. LÉNÁRT Árpád, B.: *Váratlan találkozás.* = Ezredvég, 1/22–25. p.
705. LÉVAI Júlia Míra: *Bocsánat, Konstancia!* = Élet és Irodalom, január 20. 16. p.
706. LOKODI Imre: *Asszonyok édessége.* = Várad, 2016. 12/16–19. p.

707. LOVAS Ildikó: *Dudorászás.* = Hid, 2016. 12/19–23. p.
708. MAJOROS Sándor: *Javier Asalvino rejtélyes üldögélése.* = Irodalmi Jelen, 2/41–48. p.
709. MAKAI Máté: *A jamalo fekete lyuk.* = Kalligram, 2/50–57. p.
710. MARKÓ Balázs: *Szabad-e srni a Kárpátok alatt?* = Székelyföld, 2/85–86. p.
711. MARKÓ Béla: *Gyűrű.* = Élet és Irodalom, január 27. 15. p.
712. MÁRTON Evelin: *A lélek testben.* = Helikon, január 25. 7–8. p.
713. MÁRTON Evelin: *Sport és hitélet.* = Székelyföld, 2/58–62. p.
714. MÁTYÁS Zsolt Imre: *Hidegfront.* = Várad, 2016. 12/23–28. p.
715. MEDGYESI Emese: *Gonsenyicza Jakab apasága.* = Székelyföld, 1/44–64. p.
716. MEZEY László Miklós: *Voltak másféle reggelek is.* = Vár, 2016. 5/36–44. p.
717. MOLNÁR Miklós: *Száraz tónak nedves partján ilyesmiket kuruttyol a vádolt béka.* = Kortárs, 1/36–48. p.
718. MOLNOS Lajos: *Egy fúrca eset.* = Helikon, január 10. 4. p.
719. MOLNOS Lajos: *A likatosi ember.* = Helikon, január 10. 5. p.
720. MOLNOS Lajos: *Nincs ok csüggedésre.* = Helikon, január 10. 4. p.
721. MURÁNYI Sándor Olivér: *Anicét páter.* = Székelyföld, 2/65–68. p.
722. NAGY Gabriella: *Karok.* = Élet és Irodalom, január 6. 15. p.
723. NAGY Zopán: *Pustina lente.* Egy moldvai és gyimesi utazás nyomán. = Irodalmi Jelen, 2/24–30. p.
724. NAGY Zsuka: *családmódel.* Napló, monológ. = Élet és Irodalom, február 24. 16. p.
725. NÉMETH Ákos: *Amerikai álom.* = Élet és Irodalom, február 17. 16. p.
726. NOMÁD FÖLDI László: *Egyed gyedül van.* (Nem egyedi eset). = Élet és Irodalom, február 17. 16. p.
727. NOVÁK Valentin: *A látszat szent, avagy a futurisztikai ballon.* = Kortárs, 1/22–27. p.
728. NYERGES Gábor Ádám: *Minden újonnan születő lambéria-versszak.* = Prae, 2016. 2/88–91. p.
729. ODZE György: *Waldstein-szonáta.* = Élet és Irodalom, február 10. 15. p.
730. OLÁH Mátyas László: *Nyolc hónap Molenbeek.* = Élet és Irodalom, február 24. 16. p.
731. ORBÁN János Dénes: *Vajda Albert ismét csütörtököt mond.* (Vingt ans après). = Bárka, 1/29–33. p.
732. OZSVÁTH Zsuzsa: *A helyi isten.* = Várad, 2016. 11/23–24. p.
733. OZSVÁTH Zsuzsa: *Kék.* = Várad, 2016. 11/24–25. p.
734. OZSVÁTH Zsuzsa: *Szellemjárás.* = Várad, 2016. 11/26. p.
735. PÁLYI András: *Álmok szirtje.* = Forrás, 1/18–26. p.
736. PÁSZTOR Bertalan: *Ércnél maradandóbb...* = Vár, 2016. 5/29–33. p.
737. PÉNZES Tímea: *Az ablakból.* = Kalligram, 2/43–44. p.
738. PÉNZES Tímea: *Szavak ölelésében.* = Kalligram, 2/45–47. p.
739. PÉTERFI Orsolya: *A 11. legszebb magyar szóról.* = Székelyföld, 2/77–79. p.
740. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Kolbász.* = Ezredvég, 1/44. p.
741. PILIZOTA Szandra: *Pepe Canalejo: Almeria-sorozat – Szivatáska.* Andalúzia, spanyol romák, lopott pénztáska. vigjátéki jelleg. = Várad, 2016. 12/33–35. p.
742. PODOLSKY Zsolt: *Az ember, aki eljárt a Holdra.* = Székelyföld, 2/31–36. p.
743. PÓSFAL György: *Bomlás.* = Kortárs, 1/3–9. p.
744. PUSKÁS Panni: *A nagy fogyás.* = Élet és Irodalom, február 10. 15. p.
745. RADNÓTI Ádám: *Reggeltől estig és reggelig megint.* = Új Forrás, 1/68–69. p.
746. RIMÓCZI László: *Magyar emberevés közben nem beszél.* = Irodalmi Jelen, 1/41–45. p.
747. ROJK Tamás: *Tériszony.* = Irodalmi Jelen, 2/34–38. p.
748. RÓZSA Rebeka: *Mi(t) nekem Erdély?* vázlat. = Székelyföld, 2/87–88. p.
749. SALL László: *b.* = Várad, 2016. 12/6–11. p.
750. SÁNDOR Zoltán: *Átaludni a halált.* = Tekintet, 1/36–44. p.
751. SHREK Tímea: *11482.* = Irodalmi Jelen, 1/113–115. p.
752. SHREK Tímea: *Tökéletes gyilkosság.* = Irodalmi Jelen, 1/115–116. p.
753. SZABÓ András, Gy.: *Titok.* = Hítel, 2/111–114. p.
754. SZABÓ T. Anna: *Az arcról.* = Élet és Irodalom, február 24. 14. p.
755. SZABÓ T. Anna: *Néz és lát.* = Élet és Irodalom, január 27. 14. p.
756. SZAKONYI Károly: *Ketten az út szélén.* Öreg cigány. Szomszédom az utcán. = Tekintet, 1/3–7. p.
757. SZALAY Zsolt: *Ég és föld között.* = Kortárs, 1/28–31. p.
758. Szentgally Géza: *Piros tér.* = Kortárs, 2/20–24. p.

759. SZIRMAI Péter: *El Desierto*. = Ezredvég, 1/4–6. p.
760. SZULKOVÉNYI Katalin: *Megálló*. = Vigilia, 2/137–138. p.
761. TAR Károly: *A rendes rubájú emberek*. = Helikon, január 10. 7. p.
762. TARI István: *Csokikás cókókkal*. = Magyar Napló, 1/34–37. p.
763. TÓTH Gábor Ákos: *Aszaunakendő alatt létező valóság*. = Élet és Irodalom, január 20. 15. p.
764. TÓTH Kinga: *A Holdvilágképűek*. Bab. Sebész. Hó. Liebchen. = Tiszatáj, 1/35–36. p.
765. UNGVÁRY Rudolf: *A torta*. = Élet és Irodalom, január 6. 16. p.
766. ÜRMÖS Attila: *Családi tangó*. = Élet és Irodalom, február 10. 16. p.
767. VÁGI János: *Viszony*. = Bárka, 1/49–51. p.
768. VAMOS Miklós: *Túlélő*. (Töredelmes valomás). = Élet és Irodalom, január, 27. 16. p.
769. VARGA Klára: *A Merkúr*. = Székelyföld, 2/52–55. p.
770. VASS Norbert: *Birsillat*. = Zempléni Múza, 1/76–78. p.
771. VASS Norbert: *Kontrás*. = Apokrif, 2016. 4/16–19. p.
772. VERES István: *Otthon töltött időnk jelentős része*. = Kalligram, 2/61–64. p.
773. VESZPI Gyula: *Az elváltaszthatatlan kacsa-tesók*. [mese]. = Bárka, 1/58. p.
774. VESZPI Gyula: *A legboldogabb sárkány*. [mese]. = Bárka, 1/57. p.
775. VESZPI Gyula: *A szerencsés focilabda*. [mese]. = Bárka, 1/57–58. p.
776. ZBORAY Kristóf Vencel: *Kékkör*. = Új Forrás, 1/77. p.
777. ZIMONYI Zita: *Gondolatváltás a Kiseddel*. = Irodalmi Jelen, 2/56–57. p.

Hosszúpróza

778. BATÁRI Gábor: *A hallgatag balott kém*. [Regényrészlet – Pustula Moderna]. = Helikon, február 25. 18. p.
779. BATÁRI Gábor: *Profán Theophania*. Ysabel du Anaconde Prima Materia Substantia, avagy az alkotásról. [Regényrészlet – Pustula Moderna]. = Helikon, február 25. 17–18. p.
780. BENEDEK Szabolcs: *A fumei cápa*. (regényrészlet). = Új Forrás, 1/38–42. p.
781. BENEDEK Szabolcs: *A fumei cápa*. (regényrészlet). = Várad, 1/8–14. p.
782. BOGDÁN László: *Egy magyar trafikós Wellingtonban*. Részlet A katona és a démon című regényből. = Várad, 1/31–41. p.

783. BRIGHT, L[ucia]: *A Kis Herceg*. = Vár, 2016. 5/94–103. p.
784. CSEPCSÁNYI Éva: *„Apácák, lányok, tanárnők”*. (Regényrészlet). „Homo naturaliter christianus”. = Irodalmi Jelen, 1/58–62. p.
785. CSOBÁNKA Zsuzsa Emese: *Megérinteni egy nőt*. A hús ára. [Regényrészlet – Megérinteni egy nőt]. = Alföld, 1/17–21. p.
786. CSOBÁNKA Zsuzsa Emese: *Megérinteni egy nőt*. Irtás. [Regényrészlet – Megérinteni egy nőt]. = Alföld, 1/17–21. p.
787. GÁSPÁR Ferenc: *Trubadúrvarázs*. (Regényrészlet). = Irodalmi Jelen, 2/15–21. p.
788. GYÖRFFY Ákos: *Jiam-Sbid kilenc hídja*. (részlet). = Új Forrás, 1/27–28. p.
789. HAJDÚ Farkas-Zoltán: *folyó=parton*. [Regényrészlet – Ki ez az ipse?] = Helikon, január 10. 5–6. p.
790. HORVÁTH Benji: *Nagy kutya*. (részlet). = Helikon, január 25. 10. p.
791. JOLSAVI András: *Tündöklő éveink*. [Regényrészlet]. = Tekintet, 1/9–17. p.
792. KÁLI István: *Szerelemszerdák*. (Regényrészlet). = Irodalmi Jelen, 1/32–38. p.
793. KISS Judit Ágnes: *Sokszorozás*. [Regényrészlet]. = Mozgó Világ, 1/78–82. p.
794. KONRÁD György: *Szerencsejáték*. Regényrészletek. = Híd, 2016. 12/32–53. p.
795. LANCKOR Gábor: *Szaturnuszi mesék*. [Regényrészlet]. = Alföld, 1/6–9. p.
796. LŐRINCZ György: *Bécs fölött a Hargitát...* [Regényrészlet]. = Hítel, 2/103–110. p.
797. MOLNÁR Miklós: *Kapd el a birkát!* Első fejezet. Havliková néni végakarata. Második fejezet. Božena Havliková dicső leánysága. = Életünk, 1/70–83. p.
798. ORAVECZ Imre: *Okontri*. [Regényrészlet]. = Élet és Irodalom, január 27. 16. p.
799. PATAK Márta: *Mindig péntek*. (regényrészlet). = Jelenkor, 2/207–212. p.
800. PATAK Márta: *Mindig péntek*. (Regényrészlet). = Tiszatáj, 1/25–34. p.
801. PILIZOTA Szandra: *Shams – Almaarcú asszonyok háza*. (részlet). [Regényrészlet]. = Várad, 1/23–27. p.
802. PÓSA Zoltán: *Minden szavamban ketten létezőnk*. = Magyar Napló, 1/4–13. p.
803. SÁNDOR Iván: *Amiképpen annak előtte és azóta is*. (5). [Regényrészlet]. = Forrás, 1/3–5. p.
804. SPIRÓ György: *Az állomáson*. (részlet egy mesélyből). = Mozgó Világ, 1/63–69. p.
805. TALLÉR Edina: *Hazamegy, elrepül*. [Regényrészlet]. = Kalligram, 2/28–30. p.
806. TALLÉR Edina: *Nem tér vissza*. = Alföld, 2/22–25. p.

807. TAMÁS Kincső: *Febér kavicsok*. (Regényrészlet). Egy boldog szerelem története. = Irodalmi Jelen, 1/17–20. p.
808. TÉREY János: *Cserszömörécszeszon*. [Regényrészlet – Káli holtak]. = Forrás, 1/12–15. p.
809. ÚRBÁN Péter: *Hideg Máté és a balál*. [Regényrészlet]. = Magyar Napló, 1/39–42. p.
810. ÜRMÖS Attila: *Családi tangó*. 1. fejezet. Napok. 37. Rosszkor, rossz helyen. [Regényrészlet]. = Hid, 2016. 12/54–59. p.
811. VÁRI FÁBIÁN László: *Vásártér*. = Magyar Napló, 2/17–19. p.
812. ZSIDÓ Ferenc: *Huszonnegy*. (részlet egy készülő regényből). = Helikon, február 10. 6–8. p.

Átmeneti műfajok

813. VARGA László Edgár: *Ki hagyta kését?* sztereotípiavázlatok fiatal férfifejre. (kottavázlat egy szimfonikus punk-koncerthez). = Székelyföld, 1/5–10. p.

Közönség előtti előadásra szánt művek

814. BÉRES Attila: *Kagylók zenéje, óceán*. (Megélt forradalmunk, 1956.) [hangjáték, II. rész]. = Tekintet, 1/52–68. p.
815. BÍRÓ Árpád – KEMENES Henriette – OSZVÁTH Zsuzsa – JOCK Evelin – MIHÓK Tamás – TASNÁDI-SÁHY Péter: *Resti a néma Dionüszozhoz*. zenés menni-maradni kétkben. = Várad, 2016. 11/44–55. p.

816. BÍRÓ Árpád Levente: *Angyalok vasutas sapkában – Várakozás*. (a legeslegelején). = Várad, 2016. 11/17–18. p.
817. BÍRÓ Árpád Levente: *Beszédes*. = Várad, 2016. 11/9–11. p.
818. BÍRÓ Árpád Levente: *Bomba*. = Várad, 2016. 11/11–14. p.
819. BÍRÓ Árpád Levente: *Dionüszosz*. = Várad, 2016. 11/8–9. p.
820. BÍRÓ Árpád Levente: *Korlátaink*. (történek mindennek majdnem a végén). = Várad, 2016. 11/14–15. p.
821. KEMENES Henriette: *A házasság körömgálya*. = Várad, 2016. 11/35–36. p.
822. KEMENES Henriette: *Lakótársi*. = Várad, 2016. 11/37–39. p.
823. TÉREY János: *A Legkisebb Jégkorszak*. színmű. = Jelenkor, 2/137–191. p.
824. ZALÁN Tibor: *Szulamit*. Librettó. [Kuprin: Szulamit című kisregényére.] = Életünk, 1/13–48. p.

Képregények

825. [CSEPELLA Olivér]: [Nyugat + Zombik]. [Részlet]. = Apokrif, 2016. 4/32–41. p.
826. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Határ-éset*. = Helikon, február 25. 22. p.
827. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Jó buli*. = Helikon, január 10. 22. p.
828. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A kupec*. = Helikon, január 25. 22. p.
829. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Várakozás*. = Helikon, február 10. 22. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ-DÍJ

A Szépirodalmi Figyelő szerkesztősége 2004-ben díjat alapított, melyet 2005-ben adott ki először.

A szerkesztőség 2017. március 20-án tizenegyedik alkalommal adta át a Szépirodalmi Figyelő-díjat, ezúttal két évfolyam (2015–2016) szemle- és képregényrovata alapján. A Szépirodalmi Figyelő-díj történetében először és hagyományteremtő szándékkal a folyóiratnak készült képregények alapján egy képregényalkotó is elismerésben részesült.

Pető Hunor képzőművész bronzplakettjét ebben az évben *Kontra Ferenc* (*Elvitte a víz* című prózáját lásd Kortárs 2015/2.; SZIF 2015/2.), *Székely Csaba* (*Félelmetes* című drámáját lásd Látó 2015/8-9.; SZIF 2015/6.), valamint *Dudás Győző* (*Mitzi macska kilenc élete* című képregényét lásd SZIF 2015/5.) vehette át. A díjak átadására a Petőfi Irodalmi Múzeumban került sor.

A díjazottokról született laudációkat az alábbiakban olvashatják.

KONTRA FERENC

Mikor kap díjat egy író? Vagy akkor, amikor kiemelkedően jó művet alkot, s amolyan „év könyve” díjban részesül, több ilyen is létezik most hazánkban. Vagy akkor, ha hosszú évek, évtizedek munkájával olyan súlyos és értékes életművet hoz létre, hogy az felkelti a kritikusok figyelmét. A Szépirodalmi Figyelő-díj és Kontra Ferenc esetében mindenképpen ez utóbbiról van szó. Lassan, folyamatosan bővülő életművének meghatározó tulajdonsága, hogy a szerző tudatosan építi, egészíti ki azt olyan darabokkal, amelyekkel újat tud mondani az olvasóknak, egy másik szempontból megfogalmazva ezt, mindig új arcát mutatja meg nekünk. Még akkor is, ha éppen korábbi műveinek átírását, újraírását végzi, mert ezekkel nem érvényteleníti, hanem kiegészíti azokat. S bizony, ehhez igen nagy bátorság szükséges: belátni, hogy a változó élet keretei között a mi mondanivalónk is folyamatosan változik. A korábbi emlékezetes könyvei közül – *Farkasok órája*, *Gimnazisták*, *Nagy a sátán birodalma* – éppen a *Drávaszögi keresztek* lett az a könyv, amely az újraformálás során igen sokban gazdagodott. Kontra Ferenc olyan kísérletező, újat kipróbáló alkotó, aki nem retten vissza attól, hogy leterjen az addig megszokott útról, vállalva akár azt is, hogy a közönség másképp reagál könyveire, példaként hozhatom itt az *Angyalok regényét*, annak nagyon összetett szemantikai, poétikai struktúráját, de említhetném az újradolgozás technikáit is feldolgozó *Idegent*. Igaz, tegyük hozzá gyorsan, hogy szerencsénkre az ő esetében olyan íróról van szó, aki igyekszik akkor befejezni, lezárni a könyvet, amikor az kész van. Nem engedi, hogy a könyvkiadók erőszakos és sokszor igen nagy terhet jelentő PR-kényszere hajtsa, hogy minden évben hozzon ki egy kötetet, lehetőleg könyvhétre, mert akkor jól fog. Kontra sokkal inkább él azzal a lehetőséggel, hogy önmaga határozza meg témáit, formáit, könyveinek mélységeit, s ide tartozik az a bátorság is, amely az előbb említett újraírásokhoz szükséges, hiszen nem lecserelni, hanem kiegészíteni kívánja korábbi szövegeit.

Pár éve róla készült írásomban a határhelyzetek írójának neveztem, s ezt most is fenntartom, csak azóta a határhelyzetek változtak meg nagyon. Majdnem ott tartunk, hogy állandóan új és furcsa határhelyzetekben találjuk magunkat, olyan élethelyzetekben, amelyekben nem lehet a megszokott életviteli recepteket alkalmazni. Nem a politikailag jól használható migrációs helyzetre gondolok, hanem például a csa-

ládok szétesésével járó személyiségproblémákra, a távolban dolgozni kényszerülő szülők és gyermekeik kommunikációs nehézségeire, vagy a szegénység és az információs társadalom virtuális túlkínálata közti mélyen lüktető feszültségre. Azt hiszem, nem tévedek, ha az idáig létrehozott életmű fő kérdéseit tekintve úgy érzem, Kontra Ferenc immár végérvényesen fontos és megkerülhetetlen alkotója irodalmunknak, a 20–21. század fordulójának hiteles szépirodalmi tolmácsolója.

Mindezekon túl számomra talán leginkább azért a humánus élet- és világszemléletéért különleges alkotó, amely minden írásában ott érződik, s amely egy bűjtatott – vagy sokszor nem is bűjtatott – líraisággal azt a régi üzenetet hozza számunkra, hogy emeljük fel arcunkat, mert mindannyian emberek vagyunk, ezért csak így pillanthatjuk meg egymást, és nyíltan nézzünk egymás szemébe, mert csak így tudjuk áthidalni az egymás közötti távolságok sokszor bizony csillagászati méreteit.

Mindezekon túl az önreflexiós képességet emelem még ki, mert önmagunk pontos értékelése az alapja annak, hogy másokat is meg tudjunk ítélni. S ez szolgálhatott alapjául annak is, hogy Kontra Ferenc megírhatta *Horvátország magyar irodalma* című átfogó monográfiáját. Eddigi életművéért, annak teljességéért méltán kaphatja meg tehát a Szépirodalmi Figyelő 2015–2016-os díját.

Thimár Attila

SZÉKELY CSABA

2011 nyarán történt, azt hiszem. A POSZT-on ültem egy nyílt fórumos beszélgetésen, úgynevezett felkért hozzászóló voltam, vagy valami ilyesmi. Egy tök ismeretlen marosvásárhelyi szerző darabjáról – címe: *Bányavirág* – beszélgettünk. Pozitív voltam, persze, hogy, hisz ki tudja, miből lesz a cserebogár, és aztán nehogy pont én ne vegyem azt észre időben. Meg nem tagadom, valóban élvezettel olvastam a drámát, nevettem nagyokat, ami rám nem jellemző, sőt a fanyar, de éles és szélsőséges, azt mondanám, bátor humort látva, bátor, mert önmagunkon, sőt önmagán röhögni képes embert sejtetett a szavak mögött, szóval ezt észrevételezve még azt is megkockáztattam, hogy a Székely Csaba név álnév kell legyen. Mert az nem létezik, hogy valakit, akinek székely

főhőse nap mint nap szakmáiban őrzi a hagyományokat, tényleg így hívjanak... Azt sem tudtam, Csaba ott ül-e a teremben, hisz sose láttam addig – és ne tagadjam, dicsérő hozzászólásomban volt nem kevés vállveregető felülről fogalmazás és tudálékos kioktatás –, s mindezt tettem pedig Csehov és Martin McDonagh magasságaiba felhúzódkodva. Azt azért, legalábbis remélem, csak-csak odabiggyesztettem, hogy ez az ismeretlen fiatalember nagy jövő előtt áll. Akár így volt, akár nem, ma mindenképpen megteszem, igaz, közben eltelt hat év.

Szóval a véletlen úgy hozta, hogy most azzal hivalkodhatok, az elsők közt voltam, akik észrevették: jelentős drámaíró születésének vagyunk tanúi. Valójában azért emlitem ezt a kis epizódot, hogy bevalljam: pont ezt nem vettem észre. Megéreztem, hogy jó darab a *Bányavirág*, de hogy a rákövetkező évben engem és az egész magyar színházi szakmát pofon csapja épp a POSZT-on a vásárhelyiek előadása (miközben már volt egy nem akármilyen arclegyintés Csizmadia Tibor pinceszínházában is), azt álmodni sem bírtam. Ahogy azt sem gondoltam volna, hogy a második, szerintem legjobb Bánya-darabot, a *Bányavakságot*, magam is megrendezem majd, és a próbafolyamat alatt csendben-titokban magamnak bevallom, nem csak hajaz a már említett két szerzőre, de bizony McDonagh-i brutális humorral és csehovi mélységgel bír, miközben saját világát teremti meg.

Azt a világot, mely a papírlapon egymástól látszólag fényévekre lévő műfajokat és stílusokat kínál, de amelynek vízjele állandó. A Bánya-trilógia után szinte egyszerre szaladt háromfelé az ifjú szerző: Euripidész *Alkésztiszét* írta át vagányul, az egyik legellentmondásosabb román történelmi személyiséget idézte meg röhejes groteszkben (*Vitéz Mihály*) és szilveszteri kabarét helyettesítő zenés vígjátékot (*Hogyne, drágám*) kockáztatott meg – mindet sikerrel. Mondandóm érdekében hadd soroljam gyorsan a többit is: férfiak és nők boldog-boldogtalan játékait hívja elő a *Homokszörny*, *MaRó* gúnnyal és még több empátiával megrajzolt mozaikból áll össze a magyar–román közös kálvária, hogy legutóbb véres találkozásokban harapjon egymásba tót és szerb, román és zsidó, cigány és ukrán (*Kutyaharapás*)...

A sikert említettem. Igen, Csaba és a siker kéz a kézben járnak. De az elmúlt hat év díjözöne, melyet szaporít a mai elismerés is, nem feledtetheti el velünk, hogy szemtelenül fiatal szerzőről beszélünk. Témáinak, műfajainak, mondjuk ki: alázatosan elfogadott megrendeléseinek sokfélesége tudatosan vállalt utat sejtet: Székely Csaba folyamatos színházi kirándulásai Euripidészről Tarantinóig, Csehovtól

McDonaghig azt az örökdiákot mutatják fel, aki kezében tartott bizonyítványába újabb meg újabb jelesekert gyűjt, miközben folyamatosan járatlan utakon közlekedve hátára nagy T betűt biggyeszt: Tanuló vezető. Tudatosnak vélem ezt a kockázatvállalást, noha – és itt kanyarodok vissza ahhoz a bizonyos állandó vízjelhez – Székely Csaba biztosra megy: arról beszél, ami mindenkit foglalkoztat, még ha legtöbbször szőnyeg alá söpri is, mert kényelmetlen, kínos, sőt szégyenletes róla beszélni. Ez a vízjel néhány rövidke kérdés: kik vagyunk, honnan jövünk, hová tartunk?

Székely Csaba tudja, hogy a drámaírás és a színházcsinálás nagyon is konkrét műfaj. Kérdéseit tehát úgy teszi fel, hogy azok hűségősen jelen idejűek lesznek, akár a görög alvilágba indul, akár egy közép-európai kocsmába téved. Mindez személyiségének (melyet inkább szövegeiből, mintsem színházi büfékben folytatott alkalmi és igen kevés beszélgetéseinkből szűröm le) alig feloldható ellentmondásából következik: csendes, visszafogott, kicsit eltartó, majdhogynem hűvös viselkedése találkozik a menthetetlenül naiv, rácsodálkozó gyermeki magatartással, azzal, aki pont arra kérdez rá, amire nem illene. Szóval visszafogottan bár, de a tízesbe lő. Bejárja az egész színházi birodalmat, de közben Tanuló vezetőként otromba őszinteséggel megkérdezheti, melyik a kormány és melyik a fék, miért egyirányú ez vagy az az utca, és vajon miért akarjuk leharapni sofőrtársaink fejét. Ez segíti őt abban, hogy ne ismétlje magát, és éppen ezért fogunk csodálkozva meglepődni új meg új, e pillanatban még ötletszinten sem létező majdani művein.

Immár egy „életművel” a háta mögött – legalább tíz színházi munkát jegyez és hozzájuk még több díjat – újra kimondom: ez a még mindig pofátlanul fiatal magyar drámaíró nagy jövő előtt áll. Hogy ez a jövő milyen drámákat rejt – nem tudhatjuk. Azt tudhatjuk, hogy olvasva vagy színházban látva őket nevetni fogunk, de fájni fog.

Bérczes László

DUDÁS GYŐZŐ

Rendhagyó módon, de hagyományt teremtő szándékkal a Szépirodalmi Figyelő idei díját immár nemcsak két szépiíró veheti át, hanem egy képregényalkotó is. Amikor 2015-ben a szerkesztőség egyhangúlag úgy döntött, hogy minden számban a tematikához illeszkedő és illeszthető képregényt fog megjelentetni, a döntés nem volt minden előzmény nélküli. 2013-ban látott napvilágot a SziF képregény tematikus száma, melybe a képregényes szcena olyan képviselői közöltek szöveget, akik különböző fórumokon – más folyóiratokban, oktatási intézményekben – régebb óta foglalkoztak a képregénnyel. Így a 2014. év végi döntés, hogy most már ne csak beszéljünk róla, hanem teremtsünk fórumot is a kortárs magyar képregényeknek, erre az előzményre tekinthet vissza. Emellett azt az immár részben sajtótörténeti hagyományt is fel kívántuk eleveníteni, mely a huszadik század során hol hangsúlyosan, hol kevésbé hangsúlyosan volt jelen a magyar sajtó berkeiben: mégpedig az, hogy a különféle sajtótermékek, heti, kétheti vagy éppen havi folyóiratok és magazinok adtak javarészt helyet és teret a képregény sokszor elhanyagolt médiumának.

A 2015-ös és 2016-os évfolyamainkban számos kiváló munka látott napvilágot, és mikor először felmerült, hogy idén egy képregényalkotó is Szépirodalmi Figyelő-díjban részesülhet, voltaképpen nem igazán volt kérdés, a szerkesztőség egyhangúlag Dudás Győzöt jelölte és választotta a díjra. Győző képregénye a 2015/5-ös számunkban látott napvilágot, *Mitzi macska kilenc élete* címmel, és emlékeim szerint a szerkesztőtársakkal együtt úgy véltük, a számba készített képregény nemcsak a tematikában, hanem önállóan és ettől teljesen függetlenül is megállja a helyét. A tematika akkor a *sorozat* hívószó alapján állt össze, és elsősorban a televíziós sorozatok köré épült a szám. Dudás Győző képregénye nem egyszerűen a sorozatok logikáját, technikai felépítését mutatja meg az olvasónak, hanem egyúttal az ötletelés fázisait is felvillantja. Ráadásul a képregény keretes szerkezetet használ, a sorozatot végeredményben Mitzi macska kilenc élete reprezentálja, azonban nem ez az elsődleges szempont. Sokkal inkább a keretes szerkezet önreflexív, a képregénykészítés, az ötletelés fázisaira reflektáló része, mely során abba a folyamatba nyerhetünk bepillantást, miként is születik meg az alkotás előtt egy ötlet, vagy mennyire zsbbasztó tud lenni, mikor egy folyóirat egy megadott hívószóra vár egy ötletes alkotást. Dudás úgy

oldja meg a problémát, hogy a tapasztaltabb képregényolvasó felfedezni véli a képregénykészítés mesterségét bemutató McCloud-i prezentációt, ráadásul a központi alak, némi hasonlóságot felmutatva Győzővel, mint-ha az önéletrajziségi problematikáját is a képregénybe passzírozná.

Emellett és nem mellékesen érdemes arra is felfigyelni, hogy miközben Dudás Győző képregényével tökéletesen megoldotta a folyóirat kérte feladatot, egy pillanatig sem adta fel sajátos, már messziről felismerhető stílusát, más képregényeiben is felfedezhető humorát. Milyen is ez a stílus, és miként alakult ki? Egy laudáció keretében csupán egy rövid áttekintésre vállalkozhatok, viszont arra mindenképpen. A kilencvenes évek kezdetén indult Dudás Győző pályája, a Három Madár Műhelynek nevezett alkotócsoporthoz tartozó tagjaként – Zách Attila és Hauck Ferenc mellett –, akikkel számos képregényt publikáltak a Kreténben, a Kis Fülesben és további számos magazinban, folyóiratban, tehát aktív alakítói voltak az akkori képregényes szcénának. A Három Madár Műhely közös munkái mellett és után Dudás Győző az alkalmazott grafika területén dolgozott tovább, azonban mint rövid önéletrajzában is fogalmaz: „mindig is a szöveg és a kép sajátos kapcsolatát, összegyúrását-hangolását találtam az alkotás legizgalmasabb módjának.” Mindez egyfajta ars poeticának is tekinthető, hiszen ebben a mondatban a szerző nem csupán a képregény szeretetét helyezi előtérbe, egyúttal arról is vall, miként fogja fel magát a képregényt, melyet a dudási értelmezésben szöveg és kép viszonyaként, ezek egymást történő kölcsönös alakításaként ragadhatjuk meg.

De milyenek is Dudás Győző képregényei? Úgy vélem, alkotásaiban sok esetben keveredik a helyzet- és jellemkomikum, hiszen nem csupán a hétköznapi mindannyiunk által jól ismert szituációinak humorát vagy adott esetben tragikumát emelik ki művei, visszatérő vagy jól felismerhető alakjai gyakran önmagukban hordozzák a humor vagy az ironia forrását. Dudás rajzai lendületesek, első blikkre még elnagyoltnak is nevezhetnénk őket, viszont egy-egy domináns és jellemző részlet kiemelésével azonnal jól megragadható karaktereket terem, melyek minden esetben uralják a teret és a történetet. És míg alakjaiban – szintén első látásra – a sztereotipikus vonások tűnnek fel, a történetek révén ezeket a sztereotípiákat kiforgatja, a feje tetejükre állítja, és így alkotásaiban folyamatosan tükröződnek egymásban a jellemek és a helyzetek. Továbbá legyenek képregényei színesek vagy fekete-fehérek, visszatérő karakterjegyként említhetjük azokat a megoldásokat, melyekben kiválóan keveredik a vonalrajz legjobb hagyománya

a festészet némely eljárásával. A háttér vagy egy-egy alak árnyalása, kitöltése során felismerhetővé válnak a megrajzolás technikái is, így a befogadó nem csupán a történetre, a képregényben elmesélt történetre tud figyelni, hanem újra és újra visszatérhet a megalkotás szembeszökő folyamatához. A lendületes és dinamikus vonalvezetés mellett ez – már-mint a megalkotottságnak a reflektáltsága – szintén jellemző Dudás rajzaira és képregényeire. A figyelmes befogadó egy-egy rajz vagy akár illusztráció során is felfedezheti Dudás képregényes látásmódját, hiszen ezeken a környezet, a háttér, az alakok elrendezettsége, mozdulatainak az iránya olyan időbeliséget ad hozzá egy-egy elsőre kimerevített pillanatképnek látszó alkotáshoz, hogy máris történet kerekedik belőle. Emellett talán arra is érdemes kitérni, hogy Dudás alakábrázolásaiban mintha a karikatúra legjobb hagyományai is felfedezhetők lennének. Alakjai sok esetben egy-két tulajdonság felnagyításával nyerik el jól felismerhető jellemüket, ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a képregényalkotó sohasem esik át a ló túloldalára, vagy kis képzavart csempészve a megfogalmazásba, a műfaj túloldalára, hiszen alakjai sohasem válnak csak és kizárólag karikatúrává, egy-egy jellemző tulajdonságukon kívül mindig árnyalódik a kép, jellemük kiegészül.

És ha már alakábrázolás, nem tekinthetünk el egy szubjektív megállapítástól, mely ugyanakkor szintén egy nagyon jellemző jegye Dudás Győző képi világának. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy Dudás rajzaiban, képregényeiben gyakorta felbukkan az erotika, viszont ez így túl általános lenne. Nőalakjai dominálják a képeket, szinte már-már dominánsként tolokodnak az előtérbe, viszont olyan finom és ízléses erotikával, hogy ez sohasem bántó, sohasem zavaró, inkább – mondom ezt saját férfiperspektívámból – még több ilyen alakot szeretnénk látni. Nyújtott, kecses, telt nőalakjai messziről felismerhetők, és sohasem öncélú megrajzoltságuk mikéntje, hiszen a legtöbb esetben domináns megjelenésük egyensúlyozza a férfiközpontúságot, sőt a helyzetek legtöbbször valahogy mindig ezek a nőalakok kerülnek ki győztesen.

Dudás Győző képregényei és képi világa olyan sajátos és jól felismerhető jegyekkel rendelkeznek, melyek egyedi és kiforrott stílusról, kiváló képregényes látásmódról tesznek tanúbizonyságot. Olyan stílusról, melyben egyszerre van jelen a magyar képregényrajzolás hagyománya, ugyanakkor a változtatás, az egy-egy lehetőséget továbbgondoló újítás szándéka is, melynek köszönhetően olyan összetett és árnyalt munkásságot tudhat maga mögött, mely mindenképpen kiemelt figyelemre érdemes. Mindazok részéről, akik már eddig is olvastak Dudást,

és mindazok részéről is, akik csak ezek után fognak. Utóbbiaknak van, mit pótolniuk. Így hát külön örülök annak, hogy a mai estén a Szépirodalmi Figyelő-díj történetében először a képregényalkotóknak járó díjat Dudás Győzőnek nyújthatom át, és csak abban reménykedem, sok Dudás-képregényt olvashatunk még a közeljövőben.

Vincze Ferenc

SZÁMUNK SZERZŐI

BAKOS ÁRPÁD (1962) zenész, zeneszerző

BALOGH ÁDÁM (1977) történész, egyetemi és gimnáziumi oktató

BÉRCZES LÁSZLÓ (1951) a kaposvári Csiky Gergely Színház rendező-dramaturgja

CSUKA BOTOND (1987) kritikus, az ELTE doktorandusza

GOROVE ESZTER (1988) kritikus, az ELTE doktorandája

MAGYAR VIVIEN (1991) újságíró

NAGY BALÁZS PÉTER (1994) kritikus

POGÁNY ESZTER (1991) kritikus

RÓCZEI GYÖRGY (1956) képzőművész, tanár

SZARVAS MELINDA (1988) az University of Jyväskylä doktorandája

THIMÁR ATTILA (1969) irodalomtörténész, a Pázmány Péter Tudományegyetem oktatója, a Kortárs főszerkesztője

VIDOSA ESZTER (1991) kritikus, az ELTE doktorandája

VINCZE FERENC (1979) író, irodalomtörténész, az ELTE oktatója, a Szépirodalmi Figyelő főszerkesztője

Szeretettel várja az érdeklődőket
a kápolnásnyéki
Halász Gedeon Központ

- kiállítások
- konferenciák
- koncertek
- bérelhető terek és termek

Velencei-tavi Kistérségért
Alapítvány

2475 Kápolnásnyék, Deák Ferenc utca 10.
level@vтка.hu

AZ IDEI KÖNYVHÉT ÚJDONSÁGA

L . S i m o n L á s z l ó KÖRBEJÁRNI A HAZÁT

Milyen feladatot ró ránk az a közösség, amelynek tagjai vagyunk? Az a vidék, az a táj, azok az utcák, lankák, dombok, amik közé születtünk, amik között nevelkedtünk, világra eszméltünk? Amikor L. Simon László újra meg újra bejárja szülőföldjét, az ő megyéjét, az ő faluját, az ő városát, az ő szűkebb és tágabb pátriáját, tudatosan keresi, kutatja a gyökereit. A gyökereit, amelyek mélyen belekapaszkodnak az ismerős, de mégis oly visszavonhatatlanul megváltozott tájba, ahol minden fűszálhoz, fához, kőhöz és téglához, családi, gyermek vagy serdülőkori élményei kötik. Ez a kötet a kötelékekről szól. Azokról az eltéphetetlen szálakról, amik tradíciókká fonják a múltat, amik összekötnek bennünket elődeinkkel és utódainkkal. Amikben magukra ismernének déd- sőt ükszüleink is, ha itt lennének közöttünk, és amit nemcsak feladatunk, de kötelességünk is áthagyományozni utódainkra.

Schmidt Mária

HALÁSZ
GEDEON
KÖZPONT

A kápolnásnyéki **Halász-kastély** új kiállítása

Egy család – három iskolateremtő művész

FERENCZY KÁROLY

FERENCZY NOÉMI

FERENCZY BÉNI

Megtekinthető
2017. május 1-től!

Ferenczy Károly: *Artistapár* (1912, olaj, vászon)

Kiemelt támogató:

Halász-kastély

Kápolnásnyék,
Deák Ferenc u. 10.

Ferenczy Károly (1862–1917) a századelő magyarországi festészetének kiemelkedően fontos mestere volt.

Lánya, Ferenczy Noémi (1890–1957) a gobelinművészet legnagyobb hazai alakjaként,

fia, Ferenczy Béni (1890–1967) a modern magyar szobrászat nagy hatású megújítójaként került be a művészet történetébe.

A szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum által rendezett kiállítás e három korszakos jelentőségű alkotó műveiből ad reprezentatív válogatást.

ISSN 1585-3829

9 771585 382140

Ára: 600 Ft

